

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK

XI. ÉVFOLYAM / 1979. MÁRCIUS

38

*E szám munkatársai: Bori Imre, Bosnyák
István, Csáky S. Piroška, Csehne Szabó
Marta, Gerold László, Juhász Géza, Pen-
evin Olga, Szeli István, Vajda Gábor, Ve-
selnyovtse-Sule Magdolna*

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK

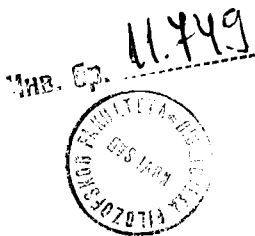
A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete

Tmasz folyóirata

38. szám

XI. évfolyam

1979. március

Szerkesztő bizottság:

BORI IMRE
JUNG KÁROLY
MIKES MELÁNIA
PASTYIK LÁSZLÓ

szerkesztő bizottsági titkár

SULC MADOLNA
TÓTH FERENC
SZELI ISTVÁN

fő- és felelős szerkesztő

Technikai szerkesztő

CSERVENYÁK JÓZSEF

TANULMÁNYOK

**ASBÓTH JÁNOS BOSZNIAI
NÉPKÜLTÉSZETI GYŰJTÉSE
ÉS A BOSZNIAI IRODALOM
TÖRTÉNETÉNEK VÁZLATA**

1.

Asbóth János, a XIX. század második felének egyik jelentős politikai egyénisége, elfeledett írója korának. Újrafelfedezésére Rónay György 1947-es próbálkozásai¹ után Németh G. Béla tett kísérletet az 1950-es évek második felében egy jelentős és nagy terjedelmű tanulmányban ismertetve *Álmok álmodója* című 1878-ban megjelent regényét,² amelyet joggal tartunk az első modern magyar regénynek általában is. Konzervatív politikai nézeteinek kritikai ismertetésére azonban mindmáig nem került sor, holott Asbóth volt az ún. Sennyey-párt³ ideológiájának a propagátora: ő védte egy kissé Don Quijote módjában a legelszántabban a magyar liberalizmusnak az eszmei tisztaságát és követelte gyakorlati alkalmazását olyan időkben, amikor már egy Deák Ferenc nézetei is a klasszikus, 1848 előtti évek liberalizmusának elárulását jelentették, s amikor nyilvánvalóan az 1867 után kialakult politikai gyakorlatot 1875 után pedig korrekcióját nem sok értelme volt ókonzervatív pozíciókból bírálni. Nem bírjuk kritikai-irodalomesztétikai nézeteinek a rajzát sem, holott ő a „három nemzedék”⁴ Székfü Gyula nevéhez fűződő korszemléletének a szülője. A Széchenyi—Vörösmarty, a Kossuth—Petőfi és az Arany—Deák párosítás az ő ötlete volt. Azonban nemcsak a modern szenzibilitás első „regényes” megfogalmazója Asbóth János, hanem modernnek voltak irodalmi nézetei is a maga korában, éppen ezért az irodalmi Deák-párttal neki voltak fontos vitái — többek között az irodalom „nemzetnevelő” feladatait illetően. Egy preraffaelita ízlésről tanúskodnak némely megnyilatkozásai — ő már a középkor boldog harmóniájának a vágyának az ihletében is alkot, mert tudja, hogy a maga korában nem lehetségesek a Mladonna-képek,⁵ hiszen a festők modelljei — ez látszik a képeken — felsőbb leányiskolák romlott növendékei, és egy Palestrina zenéjében gyönyörködők. Szinte természetesen lesz, hogy Kelet első magyar felfedezői közé tartozik. Aki előbb Svájc havasainak zordon szépségeiben gyönyörködött, s a Mont Blancra szögezte szemét, majd Párizs polgári életéről értekezett, eljutott Egyiptomba és Palesztinába is, egészen modern vágyak által ösztönözten: „Ifjúságom egyik álma, legrégebb ábrándjaim egyike volt Egyiptom és Palesztina, országai csodáknak és meséknek, őshazája a civilizációnak és

vallásnak. Talán honvágy volt, ami oly állandó hatalommal vonzott. Honvágya az embernek az emberség bőbeséje után...”

Am hogy Asbóth Jánosban nemcsak eszméletörténeti szempontból értékelhető vágyak kapcsolódtak a „Kelethez”, hanem egyórtelműen napi politikaiak is. A Sennyey-pártban elvárható Magyarország „keleti” politikájának az ismerői és szószólói voltak, minthogy a párt öröksége — ez pedig Széchényi István gondolkodásának politikai testamentuma volt — a „Kelet népe” kérdését is jelentette, az orosz—török háború pedig éppen akkoriban mintegy napirenden tartotta. Különben is Egyiptomban és Palesztinában tett utazása csak intermezzója boszniai útjainak. Nem véletlen, hogy közel-keleti útirajzának bevezetőjében (1883) már így vélekedik: „De még egy: ha Nyugat-Európa beutazása után behatolunk Kelet bensejébe, meggyőződünk, hogy sok tekintetben nemcsak fajunk eredeténél, hanem a hosszas török uralomnál fogva is, még mindig közelebb állunk Kelethez, mint Nyugathoz, keleti jelleme van nemcsak néha glóriósus világitási tünetekkel ékített, de rendszerint fehér-fakó egünknek, nagy síkságunk fátlan pusztáinak, némely szélesen elnyúló kopár hegyeinknek, hanem sok tekintetben keleti életmódunk, szokásaink, hajlamaink, felfogásunk is. A Keleten kapjuk meg ezeknek igaz magyarázatát...” Nem nehéz azonban érintkezési pontokat találni Kállay Béni és Asbóth János műveitei között sem éppen a „keleti” politika felfogásában. Ha Kállay Béni 1878-ban *Oroszország keleti törekvései* címen írt könyvet,⁷ 1883-ban már *Magyarország a Kelet és a Nyugat határán*⁸ címmel tart felolvasást a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlésén. Asbóth János, aki Kállay Béniel együtt volt a Sennyey-párt vezetőségében, nyilván követte a magyar konzervatív politika keleti szakértőjének útmutatásait. Nélküle létre sem jöhetett volna Asbóth János „utolsó” utazása — Boszniába, közvetlenül annak okkupációja után, hiszen Asbóthnak éppen Kállay Béni kísérőjeként volt alkalma több ízben is beutaznia Boszniát 1882 és 1884 között, s ennek alapján megírni *Bosznia és a Hercegovina* (Úti rajzok és tanulmányok) I—II. Bp. 1887 című könyvét.⁹ Majd érdeklődésének mintegy a határpontjaként az akkor kapott indítások alapján írja meg 1901. november 11-én, a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályán tartott felolvasásának a szövegét *Az oszlakók hatása a bosnyák faj kialakulására* címmel¹⁰, mostmár a Bosznia okkupációja és anejiója közötti interregnumban.

2.

„Azon kedvező viszonyok, melyek közt volt országot és népet tanulmányozni alkalmam nyílt, midőn négy éven át kísérhettem az ország minden részeire kiterjedő utazásaim Kállay Benjámint közös pénzügyminiszter urat, a tájékozódás, melyet magából a kormányzati igazgatás adataiból merítettem, bátorított a jelen kísérletre, mely (talán némileg előbbre viszi az ország ismeretét és egyik-másik tekintetben hozzájárulhat egyes eddig homályban maradt kérdések felderítéséhez...”

Így vall Asbóth János boszniai útirajzainak keletkezési körülményeiről, szövegéből pedig kiolvasható utazásainak „története” is. Ezek szerint Kállay Béni kísérletében 1882 júniusában indult Pestről Eszéken

át Slavonski Brodig, onnan a Bosna folyó völgyén Szarajevóba (Asbóth szóhasználatában Szerajevóba) érkezett. Innen, több mint egy hónapi tartózkodás után, kisebb, nyilván tájékoztatói célokkal, egy kisebb körutat tesz Kállay társaságában a Goražde—Foča—Rogatica—Romanija hegység útvonalon. Hazafelé Szarajevóból a Neretva völgyén vitt útjuk, Mostáron át, a tengerpartra, ahonnan hadihajón indultak Triesztbe. Asbóth (tehát Kállay Béné) újabb boszniai utazása 1883 júniusában kezdődött. Ismét Pestről indultak, most azzal a céllal, hogy elsősorban a Száva melléket járják be. Slavonski Brodban hajóra szállnak, majd Brtkon át Zvornikba mennek. Zvornikból Tuzlán át Dobojba látogatnak, Szarajevóban állapodnak meg. Szarajevóból újabb kisebb körutat tesznek, most az úgynevezett boszniai Zagorjéba, Gackón át beutazzák Biševce és Trebinje vidékét, tehát Hercegovina egy jelentős részét. Asbóth János harmadik boszniai utazása 1884 nyarára esett. Mivel most Nyugat-Bosznia volt úticélja Kállay Béninek és kíséretének, Zágrábon át Kostajnicánál lépték át Bosznia határát Bosanska Krajina megismerése céljából. Az 1884 júliusában kezdődött utazás Banja Luka, Jajce és Travnik érintésével ismét Szarajevóban ért véget, ahonnan írónk, magánutazásként kirándul még Fojnicára, „főképp az ottani barátságára Bosznia múltjára vonatkozó érdekes régiségeinek megtekintésére”.

Asbóth boszniai útirajza több szempontból is figyelmet érdemel és több szempontból jellemezhető is. Írónk szellemi életrajzában ez az egyetlen nem öncélú útleírás. Svájcba¹¹ és Franciaországba¹² emigrációs sorsa vetette, és szövegén átüt az érdeklődő utazó tanulásra és figyelésre hangoltsága, ennek körén belül egyfajta világfájdalom és a feltűnő életrajziséggel egyetemben. A Közel-Keletre ugyanakkor már csak belső szükség kielégítésének céljából indult, míg Boszniába „politikai” utazás szándékával érkezett. Azt hiszem, bátran feltételezhetjük, hogy egyenesen Kállay Béné megbízásából írja útirajzeit, és tollát annak mintegy politikai céljai szolgálatába állítja. Hogy mennyire szoros a kapcsolat Kállay Béné és Asbóth János között, azt a boszniai útirajz több utalása is elárulja. Asbóth már a bevezetőben beszél utazásuk céljáról, szövege későbbi részeiben pedig elárulja, hogy Kállay Béné feladata volt a „rend és a jogbiztonság” helyreállítása az okkupációt követő ellenállás letörése utáni években, Bosznia „pacifikálása” egy sajátos módjának alkalmazása, amelyben még az egyházak egyfajta „államosítása” is helyet kapott: az egyházi méltóságok ugyanis állami fizetést kaptak Kállay Béné elképzelései szerint. Nem is lehetett más feladata Asbóthnak, mint „szemtanúként” bizonyítani, milyen sikeres Boszniában a Monarchia közös pénzügyminiszterének ténykedése, milyen áldásosak azok a „gyökeres adminisztratív és igazságügyi reformok”, amelyeket az „1882-iki első útja alkalmával az újonnan kinevezett miniszter akkor concipiált”. Asbóth mintegy Kállay Béné helyett írja az útirajzot, hiszen főnökének és politikai elvbarátjának is van egy boszniai naplója: belgrádi konzulként 1871. július 12-e és augusztus 12-e között utazik Boszniában¹³, kétségtelenül már azért, hogy egy lehetséges okkupáció szemszögéből vizsgálja meg a boszniai helyzetet. Írja is Asbóth a sarajevói görögkeleti templommal kapcsolatban, amelyet a város mohamedán lakosságának ellenkezése miatt csak nagy nehézségek árán tudták felépíte-

ni: „A miniszter, aki most idejött az országot szervezni, véletlenül éppen akkor és itt volt. Lőhátban utazta be Boszniát, akkoriban belgrád-i főkonzul, a viszonyok tanulmányozása végett...”

Asbóth János tehát nemcsak „viktoriánus”¹⁴ utazója és útleírója Boszniának az 1880-as évek első felében, hanem Kállay Béni boszniai politikájának exponense is. Ezzel magyarázhatjuk, hogy két kötetes művének bármelyik mozzanatát is vesszük szemügyre, a „viktoriánus” érdeklődő megfigyeléseiben lépten-nyomon felfedezhetjük az „angazsált” író, aki még tájleírásaiban, a boszniai „regényesség” rajzaiban és tendenciózus szándékát árulja el. Talán csak a római kor leleteivel kapcsolatban tanúsít semleges, legfeljebb „tudósi” álláspontot: „Ilyen római faragványok különben sokkal ritkábban fordulnak elő bosnyák földön, melyeket Mommsen legnagyobbreszt publikált. Gostilj helyiségnél azonban az egész terület be van hintve római kövekkel. Nemes faragású parkányzatok mellett emberi alakzatot is találunk, a szerajevóinál még durvábbakat, nyilván az utolsó császárok korából, erős barbár befolyás alatt. Némelyik már a valóságos átmenetet képezi a középkori bosnyák kőfaragáshoz, amint az oly sűrűn található országszerte a nemzeti korszak sírkövein. Külön az érdekesebbeket, minthogy tudomra még ismeretlenek...” Kállay útmutatását kell látnunk Asbóth politikai „ál-lásfoglalásában” is — amikor például a boszniai ellenállási mozgalmakat a szerbiai radikálisokkal hozza kapcsolatba: „Travnikból másnap távoztunk — írja — miután még ottartózkodásunk alatt hírért vettük, hogy a közel erdőségben egy őrjárat agyonlőtte a Trzsics nevű rablót. Éppen utazásunk alatt több ponton merültek volt fel akkoriban apróbb bandák anélkül, hogy keletkezésük a viszonyokból és közhangulatból érthető lett volna. Csak hetekkel később derült ki, hogy összefüggésben vannak azon kalandos mozgalommal, melyet egyes szerbiai radikálisok az Obrenovics ház ellen ugyanakkor megkísérlettek, és melyet a boszniai mozgalommal is secundálni akartak...”

Asbóth János szemlélődéseinek, kutatásainak és értekezéseinek politikai célzata egyértelműen kitetszik, ha a minket közelebről érdeklő történelmi, irodalmi kutatási ténykedését vizsgáljuk. A „viktoriánus” utazó figyelni Bosznia népének életét és mutat feltűnő ethnográfiai érdeklődést, megrajzoltatva a Sana és az Una folyókon látott vízumalmok szerkezetét és jegyezgetve a boszniai népköltészetet, de már az exponált politikus magyarázza a bogumilizmust és annak fordul figyelme, elsősorban a mohamedán népköltészet — általában a „külön bosnyák kultúrai élet” bizonyosságai iránt.

3.

Asbóth János útirajzában több alkalommal is kitér a boszniai népköltészet kérdésére, két ízben nagyobb dal-csokrot iktat szövegébe, gyakran idéz részleteket, nem egyszer egész terjedelmükben is publikál hősdalt, megalapozott feltételezésünk szerint saját fordításában. Gyűjtött, illetve átvett mondákat is, s ilyen módon a figyelem körébe avatta a népdal és a hősdal mellett a népi helyi mondákat is.

A délszláv népköltészet magyar irodalmi élete történetében¹⁶ tehát helye van Asbóth János boszniai úttörőjének is. A boszniai népköltészet általa válik ismertté Magyarországon, és egészíti ki az előtte annyira Vuk Karadžić-központú szemléletet, s minthogy maga is a gyűjtők közé sorolható, Asbóth Jánost kell tartanunk az egyetlen magyarnak, aki nemcsak érdeklődött a délszláv népköltészet iránt, hanem e költészet följegyzője és fondítója is volt.

Mindezekkel kapcsolatban pedig nyomatékosan merül fel Asbóth Jánosnak és gyűjteményének viszonya Kosta Hörmann híres, máig emlegetett nagy gyűjteményéhez, a két kötetes *Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini* (1888) címűhöz, amelynek tudománytörténeti értéke kétségtelen.¹⁶ Kosta Hörmann neve Asbóth útleírásának bevezetőjében is felbukkan, amikor köszönetet mond „Hörmann szarajevói kormánybiztosnak, Kvassay consul és báró Mollinár járási főnök uraknak... akik az ethnographiai adatok és a népdalok gyűjtésében támogatták”. Tudnunk kell, hogy Hörmann Kállay Béni embere volt, elsősorban a boszniai kulturális politika realizálásában játszott nagy szerepet. Már 1878-ban Boszniában van, ő a Filipović báró katonai parancsnokságán a polgári megbízott, majd a kormányzat titkára (1879), később tanácsosa (1885), 1888-ban pedig a szarajevói onszágos műzeumnak szervezője és első igazgatója lesz. Asbóthtal 1882-ben találkozik, s ha hinni lehet nyilatkozatának, amely szerint már 1880-ban hozzáfogott a bosnyák népköltészet gyűjtéséhez, neki kell tulajdonítanunk Asbóth feltűnő érdeklődését is. Nyilván Hörmann hatása alatt kezdte maga is figyelni a népköltészetet, jegyezgetni az utazások közben hallott dalokat, illetve keresni egy-egy megállás idején a népi dalosokat. Bár elképzelhető az is, hogy körülbelül egy időben kaptak jelentős indításokat attól a Dervis-beg Čengićtól, akit nemcsak Hörmann emleget, mondván, hogy ennek a történetei erősítették meg elhatározását, hogy a gyűjtéshez kezd, hanem Asbóth is. Akárhogy is voltak a kezdetek, annyi mindenképp bizonyos, hogy Asbóthnak is szerepe volt abban, hogy Kosta Hörmann nagy gyűjteményének erősen mohamedán akcentusai legyenek. Feltételezhetően nemcsak Kállay Béni hatott Asbóthra, Asbóth is befolyásolta Kállay Béni nézeteinek alakulását. S ha elfogadjuk, hogy Kállay Béni Asbóth Boszniával kapcsolatos politikai nézeteinek, szemléletének kialakítását szabta meg, főleg irodalmi-ideológiai kérdésekben Asbóth szempontjai érvényesülhettek. Ezt engedi feltételezni az a mondata is Asbóth útleírásának, amelynek szavait majdnem teljes terjedelemben Kállay Béninek Hörmannhoz írott utasításában látjuk viszont.¹⁷ Asbóth írja a mohamedán dalok gyűjtésével kapcsolatban: „E dalvilágnak Cazin a központja, az ottani mohamedánok fő ápolói. Átalám elég ismeretesek a délszláv dalok és énekek, de természetes, hogy a délszláv gyűjtők éppen a mohamedánok mótáit kevésbé vették figyelembe. Már pedig az itteni móták a mohamedán bosnyákok mótái és ezért érdemesnek tartottam gyűjtésüket...” Kállay Béni, amikor Bécsben jóváhagyja Hörmann gyűjteményének megjelenetését, nyomatékosan követeli, hogy Hörmann a gyűjteményhez írott előszavát átdolgozva azt hangsúlyozza, hogy a boszniai keresztények népköltészetével szemben a mohamedánok dalaira mindeddig nem figyeltek fel. „Ova alineja ne

bi anjela bitli objavljena u ovom obliku, jer nije oportuno u ovom političkom momentu gođine, naročito da se ne bi ovom momentu pomislilo da se nekoga (Muslimane) preferira. Preporučuje se da se umjesto napisanog, na pogodan način izrazi da se u prijasnijem vremenu nije obraćala pažnja na muhamedovske narodne pjesme." Az sem mellékes természetesen, hogy Kállay Béni megköveteli Hörmanntól, hogy hangsúlyozza könyve előszavában, miszerint a mai mohamedánok Boszniában a középkori bosnyák nemesség egyenes leszármozattai, tehát nemcsak a mohamedán tradíciók őrződtek meg dalaikban, hanem a középkoriak is, éppen ezért „doprle su u tom stupnju do izraza duha toga maroda". Ebben a szellemben tárgyalja Asbóth is a bogumil bosnyák nemesség és a mohamedánság között a Bosznia történetét vázoló részben. De már abban a tényben, hogy Hörmann azért sürgeti könyve kiadásának jóváhagyását, mert a Matica hrvatska is készíti a mohamedán énekesek dalainak kiadását „horvát dalokként", mutatja, hogy Hörmann is kitűnően ismerte bécsi főnökének politikai irányvonalát, amelyet Asbóth is szolgált a maga módján.

Nem Asbóth jellemzi-e a következőképpen a boszniai mohamedán arisztokráciát?

„Messze a legérdekesebb emléke azonban a törökországi Szerajevónak az a fájára és nyelvére szláv, hittére mohamedán, intézményeiben tisztán középkori feudális arisztokrácia, mely az egész törökkoron végig, a szultán helytartó vezírjeit csak tűrve, néha nem is tűrve, olygarchikus köztársaság gyanánt csaknem függetlenül kormányozta az országot egész a mi napjainkig... Bosznia mintha varázsálomba merült volna abban a pillanatban, midőn a szultán hatalmába jutott, tovább élt, de mozdulatlanul maradt akkori állapotában. Csak az iszlám lépett a bogumil hit helyébe, török jelmezek és bizonyos stambuli etiquette váltotta fel a lovagkor jelmezeit és ikülsőségeit anélkül, hogy ez változtatott volna lényegét...”

Ennek a felfogásnak a csiráit pedig már Kállay Béni első boszniai utazásáról készült naplójának bevezetőjében találjuk meg.

Milyen kapcsolatok léteztek Hörmann és Asbóth között, tehetjük fel a kérdést, mielőtt közelebbről szemügyre vennénk Asbóth gyűjteményét. Elképzelhető-e egyfajta munkamegosztás kettejük között? Fel-tűnő ugyanis, hogy míg Hörmann a mohamedánság epikus dalait gyűjtötte, Asbóth figyelme nagyobbrészt a lírai dalokra irányul, s azokból közül két nagy szemelvény-anyagot is, míg az epikus dalokra való hivatkozások zömmel másodikkézből eredőknek látszanak, s nem is a mohamedán bosnyákságnak, hanem a szerb vagy a horvát lakosságnak a népköltészetét jellemzik.

Könyvének Szerajevói világ című fejezetében, a nők helyzetét és erkölcsét ismertetve, mondja, hogy „a bosnyák szívvilágot a lányok szerelmi dalaiból ismerhetjük meg”, s nyomban közzé is tesz egy kis gyűjteményt belőlük. Összesen 21 szerelmi dalt közöl magyar fordításban, vegyesen mohamedán, szerb és horvát dalt, miként a bennük szereplő nevekből, más ízlésre és történelmi eseményre vagy szituációra utaló mozzanatokból kikövetkeztethetjük. Asbóth egy szóval sem említi forrásait, minthogy azonban olyan dalt is felvesz, mint amilyen Az er-

délyi bűnné vagy a Doitsin Péter című, bizonyosra vehetjük, hogy az általa és említett Bogišić-gyűjteményből való, fordítása pedig jobb, mint a pár esztendővel az Asbóthé előtt megjelent Radics György-féle fordítás, amit az alábbi összevetés is bizonyíthat.

A Radics György fordítás első szakasza így hangzik:¹⁶

*Borozgatott Dojsin Péter
A váradi bán;
Száz aranyat költött ő el
Egy nap mulatván —
Rádásul ment szögszín lova
S arany buzogány!*

Asbóth kötetében így hangzik:

*Nagyot iszik Doitsin Petár
Varadinnak vitéz bánja.
Darab aranyt háromszázat
Eliszik egy éjszakára,
El aranyos buzogányát
A fekete lovát rája . . .*

Különbözik Asbóth Bogišić gyűjteményén kívül összesen még négy kötetre hivatkozunk, közülük azonban egyik sem tartalmaz mohamedán szellemű dalokat. Ezeket kaphatta Hönnmantól, illetve ezeket kell Asbóth gyűjtésének tekintenünk. Ha szabad általánosítanunk, amit a Cazin vidéki dalokkal kapcsolatban mond, tudniillik, hogy maga gyűjtötte őket, mert mohamedán dalok, akkor a szerelmes dalok fentebb említett nagyobbik részét is Asbóth gyűjtésének kell tartanunk, s mint eredeti kísérletét kell értékelnünk, s úttörő szerepét is hangsúlyoznunk.

Dicsérhetjük Asbóthnak a lírai dalok iránti érdeklődését tehát azal együtt, hogy ő az első, aki felfigyelt a délszláv helyi mondákra is. Útleírásába szötte a mondát Jajcáról, Zvonikról, valamint Pirlitor váránál mondáját, amit Sutjeska-legendának is nevezhetünk. Forrásait esetleg a Bosanske narodne pripovedke (Sisak, 1870) című kiadványban kereshetjük.

Természetesen az epikus dalok sem kerülték el figyelmét. Nem mentes természetesen ő sem a magyar irodalomban oly népszerű felfogástól, éppen ezért idillikus képet fest a hősdal-énekléséről egy lakoma-leírása kapcsán:

„A táncot énekek váltják fel. Hős dalok, melyeknek néha vége-hossza nincs. A régiak között előfordulnak egészen közel álló eseményeket tárgyalkók is, melyek rendkívül érdekes betekintést engednek a politikai mozgalmak felfogásába, a modorba, ahogy a világ e részében a politikát kezelik. Érdekes és jellemző az az úri objektívitás, mellyel a mohamedán hősdalok a keresztény ellenfelekről szólnak, szemben a török-gyűlölettel és megvetéssel, mely a keresztény mótáinkban található . . .”

Fokozza a helyzet „romantikáját” a Bajo Pivljaninról szóló dal kapcsán:

„Ézen a talajon, ilyen emberek közt teremnek azok a vad és mégis nemes szellemtől áthatott dalok, melyek hatása annál megkapóbb, minél egyszerűbben és hűvebben tükrözik az életet...

Asbóthot jól informáltak kell tartanunk a délszláv hősdalköltészet ciklusait illetően is, s mi több, sokkal differenciáltabban mézi keletkezésük idejét tekintve őket, mint a korabeli délszláv folklortudomány nézte. Figyelme mintegy a középkortól a korabeli események megénekeléséig felöleli a múltat, s Cazin környékén feljegyez olyan hősdalt is, amelyet Bosznia okkupációja ihletett, s foglal kozik a „gusjinjei nótával”, mely — mint írja — „a jelenlegi montenegrói fejedelem harcairól szól”. Ez a tény pedig arról vall, hogy Asbóth, amikor szemmel tartja az addigi gyűjtéseket, valójában a népköltészet adott, egészen alkalmi pillanatait örökítette meg, szemben Kosta Hörmannal, akinek érdeklődése a „klasszikusabbnak” tudott epikus dalvilág felé fordult. Asbóth gyűjtésének eredetiségéről tanúskodó adatra is az ilyen hősdalokkal kapcsolatban bukkanunk. Jellemzőnek kell ugyanis tartani, hogy Kosta Hörmann nem ismeri a Bešir-basa Čengićről szóló hősdalt, moha maga mondja, hogy Derviš-bég Čengić indította el gyűjtését, s Hörmann elő is adja, akárcsak Asbóth, a Čengićek történetét, s Asbóth minden bizonytalansággal a Čengićek körében jegyezhetette le, mondván, hogy „egyike a legszebbeknek a délszláv nép költészetben”. Ugyanakkor Asbóth azt is megállapítja, hogy „e szép régi dalnál sokkal ismeretesebb az Izmail Aga-Csengics haláláról szóló ének, a montenegróiakkal a század elején folyt harcok epizódja, mely Mažuranić horvát bán feldolgozásában több nyelvre van fordítva”.

Források nyomán beszél azonban a hajduka-dalokról:

„Számos vitézi ének szól a junakokról, szabad hajdukokról, akik akár kalandvágyból, akár politikai okokból, akár mint iközönséges rablók, e hegyekbe vetették magukat. Itt szerepel a Novak-mondakör is, ilyen rabló dalok egész sorozata...”

S innen idézi a Bajo Pivljaninról szóló hősdalt is.

Azt már csak érdekességként jegyezhetjük meg, hogy közöl varázslévlél-szöveget is, amelyet a „népdalok is emlegetnek”.

Megállapíthatjuk tehát, hogy Asbóth gyűjtése kiegészíti Kosta Hörmann nagyobb terjedelmű és rendszeresen készült gyűjtését, s a két munka mintegy magyarázza is egymást. Hörmannak tárgyi ismeretei talán részletesebbek voltak, eredeti koncepciót mégis Asbóth gyűjtése és a szövegekhez fűzött magyarázatai mutatnak

4.

Asbóth Jánosnak a boszniai kultúrával kapcsolatos nézetének a középpontjában az „egy külön bosnyák kulturális élet létének” a kérdése áll — a népköltészetrel kapcsolatos nézetei ennek csak részét alkotják. Kállay Béni felfogását tükrözi ilyen álláspontja. Kállay volt ugyanis annak a politikának a szószólója, amely a szerb és a horvát aspirációk

ellen súlyozására a bosnyák „nemzeti öntudat” ébresztésének lehetőségére játszott, és a boszniai kultúra autochton jellegét hangsúlyozta ki.

Szerzőnk a fogódzóját a bogumilizmus interpretációjában találta meg. Nem véletlen tehát, hogy jelentős teret szentel útleírásában a bogumil emlékek és feliratok kérdésének. Írja tehát:

„Sem az orthodox, sem a katolikus nem konstatálja szívesen, hogy a bosnyák nemzet eretnek volt. Az orthodox Szerbiához számítja Boszniát, szerbnek a bosnyákokot; a katolikus Horvátországhoz az országot, a horvát nemzethez népét. Egyik sem látja szívesen, ami egy önálló nép, egy külön bosnyák kultúrni élet létét bizonyítja...”

Am ezzel a megállapítással sem elégszik meg, hanem jelentőségét is hangsúlyozza:¹⁹

„Egészben véve azt kell mondani, hogy e középkori sírok híven és gazdagon tükrözik a középkori boszniai életet, és olyan kultúrának a nyomait őnizték meg, mely nem maradt el a XII—XV. századbeli általános európai, különösen nem a közép-európai kultúra mögött...”

Nem kétséges, hogy egy ilyen felfogásból kiindulva írta meg Asbóth boszniai útirajzának a zárórészeként Irodalmi mozgalmak és népköltészet című összefoglalását — alighanem az első boszniai irodalomtörténeti vázlatot, kísérve a Boszniában született irodalmat a „régii bosnyák irodalom nyomaitól” kezdődően a XIX. század második felének felének irodalmi jelenségeiig. Itt is a bogumilizmus a kiindulási pontja, megállapítja róla, hogy Boszniában nemcsak egyeduralomra tett szert az eretnekség, hanem „nemzeti jelleget öltött”, azért, mert „védelme összeesik a politikai önállás védelmével az orthodox szerb és a katolikus horvát hódítási törekvésekkel szemben”. Hangsúlyozza Boszniának az eretnek mozgalmakban játszott kivételes szerepét, központja volt és támogatója minden európai ilyen jellegű mozgalomnak, egyben pedig az üldözött eretnekek menstvára is. Ez a vallás szükségszerűen támaszkodott tehát a népnyelvre, vallja Asbóth, de az is érthető, hogy „ez az irodalom elpusztult, midőn elpusztult maga a feletkezés”, annál is inkább, mert pusztították mind a görögkeletiek, mind a katolikusok, mind pedig a mohamedánok. Írott emlékei között emlegeti a Hrvoje hercegnek ajánlott bogumil-kódexet, s egy Apokalypszis-szöveget, de Trója- és Nagy Sándor-regények szövegeit is, nem különben jogi és politikai íratszerkesztéseket, például Kulin bán oklevelét 1180-ból. Asbóth figyelmet szentel a stećakok felirataira is, amelyekkel útirajzában részletesen foglalkozott. Itt a következőket mondja: „Utalnunk kell végre azon középkori síríratokra, amelyeknek memélyike azon egyszerű fenséget lehel, mely a költészetnek legnemesebb virága, és itten egy élet-halál harcot küzdő puritán egyháznak hatása alatt keletkezett...” Asbóth szerint Boszniában megvolt minden feltétele egy „nagy irodalmi lendületnek”, mint amilyen Dubrovniké volt, csak hogy a török megszállás ezt megsemmisítette.

Jellemző Asbóthra, hogy a boszniai irodalom továbbélését a dubrovnikai irodalomban véli feltalálni, mondván, hogy az olasz mintákat követő dubrovnikai a boszniai hatások alatt telítődik „nemzeti” tartalmakkal, Vetramiónál pedig a „tenger melléki nyelvjárást” is kiszorítja a „tisztább és hangzatosabb bonyák nyelvjárás”. A dubrovnikai—bosz-

nal irodalmi kölcsönhatásoknak szentelt sorokat nyilván kritikusan lehet csak kezelni, de elgondolkodtató, ahogy mintegy visszavezeti a dubrovnikai irodalmat ért hatások után a dubrovnikiaiknak a boszniai írókra gyakorolt hatásaira a figyelmet — a népnyelv uralma kérdésére összpontosítva érdeklődését. Itt a ferenceseknek a XVIII. században kivirágzott irodalmára gondol mindenek előtt, emlegetve „Divkovic Mátyásnak”, Matjevićnak, Posilovićnak, Bandulovićnak, Glavinićnak és Ančićnak a nevét. Jelentős egyéniségnek tartja Kačić-Miločić Andriját — elsősorban a népköltészet iránti érdeklődése, azonkívül a szerb és a horvát irodalomra gyakorolt hatása, s európai befolyása miatt; „...a szerb és a horvát irodalom újjászületése egyenesen annak köszönhető, hogy szerb és horvát írók és költők az ő példáját követve, a bosnyák népköltészetből merítettek nem csak gazdag anyagot, hanem az irodalmukban addig használt nyelvnek ejtésével a Boszniában használt tiszta, romlatlan, hangzatos nyelvjárást fogadták el irodalmi, nyelvüknek”. Asbóth talán csak ott kritikátlan nagyon is feltűnő módon, ahol azt állítja, hogy a boszniai népnyelv vált mind a horvátok, mind a szerbek irodalmi nyelvévé. S egészen megbízhatatlanná válik, amikor a boszniai irodalomtörténeti vázlatában tárgyálja Dostojevics és Vuk működését is. Szembetűnő az a törekvése, hogy a boszniai népköltészetet úgy szigetelje el a szerbtől, hogy nyomatékosan hangsúlyozza, abban „jelentékeny része van a bosnyák-hercegóc népnek”, minthogy szerinte a „szerb népköltészeti gyűjtemények e fajta legtöbb és legszebb darabjai Boszniából és Hercegovinából erednek”.

A boszniai (és általában a szerb és horvát) népköltészet, külön a hősdalköltészet jellemzésében ugyan nem mutat nagyobb eredetiséget, részben Vuk jellemzését, részben a magyar irodalomban akkor honos felfogását tükrözi, életéről a XIX. század második felében szemlélete rugalmas, történelmi tükröző. Minthogy maga is találkozott az „élő” népköltészetrel, felmerült benne is a kérdés, hogy az újabb eseményeket megéneklő népdalok, a frissen születők esztétikai szépségben miért különböznek az ún. klasszikus hősdalok „nemes egyszerűségétől” és formai tökélyétől. „Vajon hanyatlott-e a gazdag őserő — kérdezi —, melyből e költészet fakad? — nehéz eldönteni. Nem szenved kétséget, hogy az újabb énekek szélesebben, laposabban folynak, pongyolábbak, mint a régiek. Minthogy azonban minden feltűnőbb esemény azonnal megtalálja énekesét, és a tömeges produkció nem teremthet csupa remeket, hihető, hogy a látszólagos hanyatlás csak arra vezethető vissza, hogy a mindennapi produkciót megrostálja az idő, az új dalok gyengéje gyorsan feledésbe merül, java folyton javul, és ezért múlja felül annyira az újnak tömegét a régi...” Azt is tudja, hogy az „élő” népköltészet adott történelmi-társadalmi körülményeknek függvénye, éppen ezért hiszi, hogy ezek megváltozásával a népköltészet is talaját veszíti majd. A népköltészetnek, különösen pedig a hősdalköltészetnek az alapjait a „természet szabadságában folyó kalandos életben” látja, ebből következően magyarázza, hogy miért éppen Bosznia és Hercegovina produkciója a leggazdagabb: „Minden legkevésbé volt korlátozva a kalandos élet”. „Ki lehetne mutatni, hogy mind e népeknél minél előrehaladottabb a kultúra, régibb az állami és közigazgatási rend, mennyivel inkább tűntek

el a hősdalok, átengedték a kért szerelmi és trófás daloknak." Ezért, mondja Asbóth, eltűnt Szerémségben és Bácskában a délszláv hősi ének, apudnak forrásai Szerbiában is, míg Boszniában és Cerna Gorában „máig is bőven folynak”. Az azonban feltűnő lehet, hogy szemléletében itt nem differenciál. Elmossa a határokat a mohamedán, a szerb és a horvát dalok között, holott útirajza szövegében éppen az ilyeneken inszisztált. Kultúrtörténeti jelentőségének kell tartanunk, hogy dallam-példát is közöl, leválasztva az énekes előadásából az énekdallamot, és külön adva az „egy húrú guzla” kísérelő dallamát, míg egy lírai dal melódiáját — a szöveget elhagyva — teljességében mutatja be.

Jó tájékozottságot mutat a boszniai népköltészet gyűjtői és kiadói névsorában: egy kis bibliográfiát is ad ezekkel kapcsolatban. Itt emlegeti mind Fra Grgo Martinovićnak (Ljubomir Hercegoracnak), mind Ivan Franjo Jukićnak²⁰ a nevét és működését. Mind a kettejüköt a Kačić-iskola folytatóinak tartja, Grgo Martinovićot pedig „Bosznia legjelentősebb élő költőjének” nevezi. Teljesen érthetően — a ferences irodalomról éppen Martinović volt Asbóth informátora Fojnicán, akivel útirajza szövegében is találkozunk. Természetesen nem mulasztja Asbóth megjegyezni, hogy a boszniai ferencesek közül sokan „folyékonyan beszélnek nyelvünket”, mert magyarországi iskolákban tanulak. Érthetetlenül állunk azonban Asbóth érdektelensége láttán a mohamedán irodalom,²¹ a boszniai török nyelvű irodalom iránt. Jele lehet ez annak, hogy Asbóthban nem alakult ki egy teljes boszniai művelődési, kultúrpolitikai koncepció — azaz, hogy a boszniai „külön kultúra” kérdését nem tudta dialektikusan szemlélni, az övé Kállay Béni politikai szemhatárával esett egybe²²

J E G Y Z E T E K

¹ Rónay György: Regény és élet. Bp. 1974.

² Németh G. Béla: A próza zeneiségének kérdéséhez (Asbóth János regénye, az Álmodó címűje) a MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. XIII. Bp. 1958

³ Mérei Gyula: A magyar polgári pártok programjai 1857—1918. Bp. 1971.

⁴ Asbóth János: Három nemzedék. Bp. 1873.

⁵ Asbóth János: Álmodó. Bp. 1878.

⁶ Asbóth János: A Zaharától az Arabáig. Utazás Egyiptomban és Palesztinában. Bp. 1883.

⁷ Kállay Béni: Oroszország keleti törekvései. Bp. 1878.

⁸ Kállay Béni: Magyarország a Kelet és a Nyugat határán. Bp. 1883.

⁹ Asbóth János: Bosznia és a Hercegovina. Úti rajzok és tanulmányok. 33 egész oldalas képpel és 184 szövegrajzzal. Mienzil cs. kor. hadnagy felvételei. Königsberger szerajevói műúras eredeti fényképei s mások után. Egy történelmi és három statisztikai térképpel és táblázatokkal. I—II. Bp. 1887.

¹⁰ Asbóth János: Az óslakók hatása a bosnyák faj kialakulására. Bp. 1901.

¹¹ Asbóth János: Egy bolyongó tárcájából. I—II. Bp. 1866.

¹² Asbóth János: Párisból. Bp. 1867.

¹³ Kállay Béni naplójegyzetei első boszniai útjáról 1871. július 12-től augusztus 21-ig. Megjelent Kállaynak A szerb felkelés története 1807—1810. című könyve II. kötete függelékében. Kiadta Thallóczy Lajos. Bp. 1909.

¹⁴ Halász Gábor: Magyar viktóriánusok. Halász Gábor válogatott írásai. Bp. 1959.

¹⁵ Magdalena Veselinović-Andjelic: Srpskohrvatska narodna poezija u madjarskoj knjizevnosti XIX i XX veka. Novi Sad, 1968.

¹⁶ Narodne pjesme Muslimana u Bosni i Hercegovini. Sabrao Kosta Hörmann 1888—1889. Priredila Dženana Buturović. I—II. Sarajevo. 1976. Valamint: Dženana Buturović: Studija o Hörmannovoj zbirci muslimanskih narodnih pjesama. Sarajevo, 1976.

¹⁷ Kiadva ezek Dženana Buturović id. tanulmányában.

¹⁸ Dávid András: Délszláv epikus magyar történelmi hősök. Forum, Újvidék. 1978.

¹⁹ Kritikai szemléletét adja a kérdésnek, többek között Asbóthra való hivatkozással is Alojz Benac: Stećci. Bgd. 1967.

¹⁰ Ivan Franjo Jukić. *Babara djela*. I III. Sarajevo, 1973.

¹¹ Elővezetők a kértéshez. *Összevető anyag Mihály Rózsié: Književno stvaranje multi-
nacionalni pisača u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske vladavine*. I II. Sarajevo, 1972.

¹² Ez magyarázhatja a Budapesti Szemle kritikájának Kállay politikáját (ünneplő sorait is L. B. tollából, Budapesti Szemle 1887. CXXXII. szám. 407-473. old.

REZIME

AŠBOTOVO SAKUPLJANJE NARODNE POEZIJE U BOSNI I NJEGOVA SKICA BOSANSKE ISTORIJE KNJIŽEVNOSTI

Putopis Janoša Ašbota, objavljen 1887. godine u dva toma, vredan je pažnje kako sa ideološkog, tako isto i sa književnoistorijskog stanovišta. Autor smatra da je Ašbot propagator i idejni nastavljaj bosanske politike Benija Kalajja, a ceni ga kao folkloristu koji je u Bosni prikupljao narodne pesme, odnosno organizovao njeno prikupljanje, da bi ih kasnije objavio u madjarskom prevodu. Posebnu pažnju je posvetio njegovom odnosu prema čuvenoj zbirci Koste Hörmann-a, i dolazi do zaključka da se oni nadopunjavaju. Pored toga ispituje i ocenjuje nacrt Ašbotove istorije književnosti kojom Ašbot obaveštava madjarsku čitalačku publiku o bosanskoj književnosti.

RÉSUMÉ

LE RECUEIL DES CHANTS POPULAIRES ET L' ESQUISSE DE L' HISTORIE DE LA LITTERATURE BOSNIAQUE DE JÁNOS ASBÓTH

La description de voyage de Janos Asboth publiée en deux tomes an 1887, mérite un respect de point de vue de l'histoire de la littérature, aussi comme de point de vue idéologique. L' auteur est d'avis que Janos Asboth n'est qu'un propagateur et continateur des idées politique de Beni Kallay en s' estimant pourtant et folkloriste qua récueilli des chants populaires et a organisé leur collection, afin de les publier en traduction hongrois. Il temoine une attention extraordinaire à ses rélations pour le recueil célèbre de Kosta Hörmann en faisant une conclusion, qu'ils se complètent. Enfin, il examine l' esquisse de l' histoire de la littérature de J. Asboth, qui informe le public hongrois sur la littérature bosniaque.

**SZÉKÁCS JÓZSEF
LEVELEZÉSE
JAKOV GERČIČTYEL**

Székács József, a magyar reformkor kiváló alakja és termékeny fordítója, akit Gáldi László a szerbhorvát népköltészet tizeze „hivatott művelőjének és szószólójának” nevez¹, fiatal korában öt évet töltött a nemes rudnai Nikolić családban mint Nikolić Jovan fiának nevelője (1829—1834) és ebből három évet Sremski Karlovciban, ahol is az ifjú Nikolićok tanulmányaikat folytatták.²

A Sremski Karlovci-ban (Karlóca) eltöltött idő jelentős szerepet játszott Székács szellemi fejlődésében és kibontakozásában és nem jelentéktelen kihatással volt egész életére. A karlócai légkör, a metropolita udvara ahol először találkozott a szerb kultúrával, a tanárok, akikkel közelebbi kapcsolatba került, a barokk városka és dombos környéke, a Fruška gora-i kolostorok, ahol először hallotta és tanulta a szerb nép- és hősi énekeket — mindez tartós nyomot hagyott a húsz éves fiatalember lelkivilágán, megkedvelte a szerb népet és nyelvét, és érdeklődése a szerb népköltészet szépsége és érdekessége felé fordult.

A Nikolić család révén Székács egészen közelről megismerte a szerb egyházi és világi vezetőséget és értelmiséget, velük együtt gyakran vendégeskedett Stratimirović metropolitánál, akinek a könyvtárában bővítette ismereteit és akinek segítségével tanulta a szerb nyelvet, amelyet rövid idő alatt el is sajátított.

A Karlócán eltöltött évek néhány olyan kapcsolatot és barátságot hoztak számára, amelyeket később is, mint a magyar kulturális és közéletnek tekintélyes személyisége, s a MTA tagja, fenntartott és ápolt, s nem egy esetben, amikor e vonatkozásban különféle kérelmekkel fordultak hozzá, szívesen és készséggel nyújtott segítséget és pártfogást.

Jelen alkalommal Székács József néhány szerb kapcsolatáról szeretnénk szólni, azokról a kapcsolatokról, amelyekről német nyelven folyt levelezése tanúskodik. Igaz, ennek javarésze elkallódott, egy része annak, ami megőrződött fel van ugyan tárva, de még mindig tekintélyes anyag várja a magyar és a jugoszláviai levéltárak homályában a szorgalmas kutatók érdeklődését.

Székács szerb baráti köre igen széles és sokrétű volt. Barátainak vallotta a karlócai gimnázium tanárait, a görögkeleti egyház képviselőit, a művelt irodalomkedvelő embereket és az egyszerű népet, amelytől a szerb népdalt hallotta és eltanulta. Mélyebb emberi vonzódás kötötte

azonban a gimnázium utkori tanárához, későbbi igazgatójához, Jakov Gerčićhez, akinél karlócai tartózkodása alatt lakott, s akit örökre a szívébe zárt.³ A nála idősebb, de fiatalságában hozzá hasonló sorsú és érdeklődésű Gerčićtyel jól megértették egymást. Gerčić a görög és a római klasszikusok lelkes híve, s Székácsban is e vonzalom a klasszikusok iránt már gimnazista korától kezdve élt; fiatal korukban mindkettő Magyarországon élő vezető nagypolgári és nagyúri családok fiainak nevelője; életük végéig mindkettő neveltjeiknek és diákjaiknak barátai és tanácsadói maradtak. Mindkettő népük szerény, de neves egyéniségei és kultúrájának kiválóságai, akiknek munkássága kihatással volt a környezetre, a közművelődésre és az oktatásra. Székács, jóval később, a szerbiai fejedelmi család egy sarjának Aleksandar Konstantinović-Germaninak a nevelését is irányítja egy ideig Pesten.⁴ Míg azonban Székács idővel elismert tudós és a magyar közelet jeles tényezője lett, Gerčić jelentősége — bár a vezető és erős szerb kultúrközpont neves szereplője — mégis provinciális keretek között maradt; sem ereje, sem merészsége nem volt ahhoz, hogy átlépje a kereteket, amelyek között élt és működött.

A mindennapi latin beszélgetésekből és a közös irodalmi érdeklődésből a valamivel idősebb és tapasztaltabb tanár és a fiatal nevelő között tartós barátság és kölcsönös megbecsülés bontakozott ki. Gerčić könyvtárában — Rummy tanúsága szerint — Székács a legfrissebb és a legjobb német klasszika-filológiai irodalommal találkozott (Böttiger, Falkmann, Esmarch).⁵ Minden bizonnyal erre hivatkozik az 1832. március 15-én Pestről írt levelében is, amelyben sajnálattal értesíti Gerčićet, hogy az általa javasolt német könyvek nem jutottak el a pesti könyvtárakhoz, miután Bécsben visszatartották.

Fried István megállapítja, hogy Székács sűrűn használta Gerčić könyvtárát, s hogy az ő irodalmi érdeklődése is az antik (főleg görög, majd csak öregkorában római) auktorok felé irányult.⁶ Székács kikéri Gerčić tanácsát, milyen sorrendben olvassa a latin klasszikusokat, e kérését megismétli a levélben is: „... igaz, már számtalanszor kérdeztem mégis elfelejtettem” (1831. szept. 23.), s véleményét, szempontjait nagyra becsüli.

Gerčić, „a gondolkodó klasszika-filológus”, nagy tiszteletnek örvendett, memcsak a tudományos képzettsége folytán, hanem mint ember és mint pedagógus is. Rummy Károly György így jellemzi: „der sich eben sowohl durch Talente und wissenschaftliche Kenntnisse, als durch lange pedagogische Erfahrung ausgezeichnet”⁷, Nikola Radojčić pedig úgy mutatja be, mint „a karlócai kör olyan jellegzetes képviselőjét, akinek nem jutott a sorstól osztályrésztül, hogy kimagasló íróvá vagy igazi tudóssá váljék Szegény sorsú, mindenkivel szemben alázatos, a természettől fogva magába zárkózott és félénk volt.”⁸

Stevan Lazić, Gerčić tanítványa, később maga is a karlócai gimnázium tanára és igazgatója, azt mondja róla, hogy egész életét a tudománynak, az iskolának és diákjainak szentelte, és elsőrendű előadónak, kiváló pedagógusnak és tudós embernek minősíti.⁹

Dimitrije Popović, akit egykor szintén diákja volt, mint filozófia tanulója Szegeden, tudván, hogy volt tanárjának és igazgatójának örö-

met szerez vele, részletesen beszámol a Szegeden tanuló szerb diákok előmeneteléről és kiemeli közülük, mint a legszorgalmasabbat, Livije (Ljubomir) Radivojevićet, aki a Székács—Gerčić levelezésben is szerepel.¹⁰

A legtovább, még kéziratban levő, a károlocai gimnázium alapanyagához tartozó levél (ezek száma 237-re rúg) Gerčić olyan tanítványainak a tollából ered, akik a magyarországi líceumok és egyetemek eminens tanulói, később pedig a szerbiai és a magyarországi szerbség köztiszteletnek örvendő szószólói voltak. E levelek Gerčić kiváló tulajdonságairól tanúskodnak; kitérnek belőlük, hogy csendes és szerény ember volt, szeretete, útbiztatása, nevelte és oktatta tanítványait, ők pedig mindezt odaadással, szófogadással és megbecsüléssel viszonozták. Nem felejtették el tanáruk és igazgatójuk atyai gondviselését és mindig hálával emlékeztek vissza jóakarójukra.

A Székács és Gerčić közötti levelezésből — amely minden bizonynyal igen kiterjedt lehetett — csupán néhány levél maradt meg, azok, amelyeket Székács írt Gerčićnek a múlt század harmincas és negyvenes éveiben. A Székácshoz üntezett levelek azonban, különösen az 1842. előttiak, nem maradtak fenn, amint a budapesti Evangélikus Országos Levéltár is bizonyítja. E megmaradt levelekből kitérnek Székács viszonya a károlocai szellemi élethez, amely éppen akkorajt virágzott fel, valamint a magyarországi szerbség szellemi és kulturális életében játszott szerepéhez, ami igen jelentősnek mondható.¹¹

Gerčić volt diákjainak a levelei, amelyekből megismerhető egy fiatal nemzedék gondolatvilága, reményei és tervei, valamint a Székács és Gerčić közötti levelezés tönedéke tarka kaleidoszkópot tár elénk. E rövid közléseken keresztül felvonulnak előttünk Európa délkeleti társadalmának legkülönfélébb rétegei és személyei: a provinciális (károlocai) kulturális központ polgárai (a gimnázium diákjai, tanárai, prefektusai), s innen kezdve a tölgyári osztály vezető rétegein, alakjain, a Magyarországon élő és működő görögkeleti egyházi hierarchia személyiségein keresztül a magyar értelmiségiek, tudósok, nemesi családok, az európai tudomány és a műveltség jeles neveiig.

Bepillantathatunk pl. a bajor trónörökös életének egy fordulatába, amely alkalmat adott Székácsnak, hogy kiragadjon egy mozzanatot a fővárosi élet kulturális eseményekkel gazdag korszakába és felvillantson egy képet a társadalom történetének megismeréséhez. Részleteket ismerünk meg a szerbiai fejedelemszalád életéről, a Magyarországon élő szerb nemesi családok hétköznapijairól és foglalatosságairól. Az olykor csak megemlített hírekben felvonulnak a művelődési és irodalmi érintkezések eseményei, amelyek a klasszika és a romantika határán zajlanak, a szerb és a magyar klasszicizmus és romantika ismert vagy kevésbé ismert, de a maguk idejében számottevő személyei.

Említsük meg Lukijan Mušicki nevét, a szerb klasszicizmus legkimagaslóbb alakját a „klasszicista költői ízlés” megalapítóját a szerb irodalomban, akinek a kezdetben Virág Benedek volt a példaképe¹², s akinek a szerepét a szerbeknél Széklay László hasonlónak találja a magyar Virágéhoz¹³; Sima Milutinović Sarajliját, aki megkísérelte a népi műveltség bevonását az irodalomba, s az akkor még ismert, de később már

elfelejtett személyeket, akiket Székács nagyra becsült, mind például Petar Bistićet, az irodalom nagy barátját, vagy Evgenije Jovanović protodiakónust, több teológiai-filozófiai mű szerzőjét.

E töredék-levelezés Székács érdeklődésének a sokrétűségéről tanúskodik, a korabeli eseményekről való értesültségének a pontosságáról. Tudomást szerzünk arról is, mennyire ismerte a korabeli szerb törekvéseket és mennyire vallotta őket magáénak már akkortól kezdve, amikor még a Nikolić-fiúk körében élt Karlócan.

Székács német nyelvű, gót betűkkel írt levelei rendet és pontosságot szerető egyéniségre vallanak. Írása jórészt szabályszerű, bár némelykor elárulja, hogy írója időszükében van. Általában jól olvasható, ám egyes helyeken a tinta elmosódott, a sorok kifakultak, s ezért megfejtésük is nehézséget okoz. Sajnálattal vesszük tudomásul, hogy nem maradt fenn legalább néhány levél azokból is, amelyeket Gerčić írt Székácsnak, amelyek révén a magyar írók és a magyarországi szerbség reformkori kapcsolatainak a képe valamivel teljesebb és néhány számottevő részlettel gazdagabb lenne.

Az első öt levél eredetije a Szerb Tudományos Akadémia karlócai levéltárának állagában a karlócai gimnázium állományában (Arhiv Srpske akademije nauka, Karlovci — Fond Karlovačke gimnazije, rövidítve: ASANUK — FKG), a hatodik és a hetedik levél pedig a Matica srpska kézírattárának a tulajdonában van (Rukopisno odeljenje Matice srpske, rövidítése: ROMS). A német és a szerb nyelvű leveleket saját fordításomban közlöm.

J E G Y Z E T E K

¹ Gáldi László, *A szerb-horvát eredetű tizesünk. SZOMSZÉDSÁG ÉS KÖZÖSSÉG*, Bp. 1972., 304. l.

² Dr Magdalena Andjelic, Jožef Sekač i Jakov Gerčić, DNEVNIK, Novi SAD 23. oktobar 1966, 17.

³ Jakov Gerčić (1778, Sid — 1851, Sremski Karlovci). A gimnáziumot Karlócan, a filozófiát Szegeden, matematikailag tanulmányait pedig Pesten végezte. 1815-ben megválasztották Karlócan gimnáziumi tanárnak 1820-tól a fiatal báró Duka István nevelője. Vele utazik Szentpétervárra, s amikor 1824-ben visszatér Karlócára, megválasztják tanárnak, majd a gimnázium első szerb igazgatójának, s ebben az állásban marad élete végéig. Munkái közül megemlíthjük: Wieland *Der goldene Spiegel oder die Könige von Scheschlan* (1771) c. regényének szerb fordítását és a kéziratban maradt, szerb nyelven írott egyetemes történelmet.

⁴ Magdalena Andjelic, *Janko Šafarik valamint Tomantja és Anka Obrenović Székács Józsefhez írt néhány közvetlen levele. A HITK 9. 1971., december. 119—123.*

⁵ Fried István, *Székács József és a szerb népköltészet; SZOMSZÉDSÁG ÉS KÖZÖSSÉG*, 264.

⁶ Uo.

⁷ Az idézet Fried említett tanulmányából, 263.

⁸ Dr. Nikola Radojčić, *Jakov Gerčić, Godišnjica Nikole Čupića, Beograd 1928 19.*

⁹ Stevan Lazić, *Jakov Gerčić, Program gimnazije u Sremskim Karlovcima za 1861. godinu.*

¹⁰ ASANUK. Fond karlovačke gimnazije, kutija XXIX. 1839. februar 19.

¹¹ Székács a magyarországi szerbség körében, mint őszinte szerbbarát volt ismert. A hiányosan megőrzött levelezés, amely az Evangélikus Országos Levéltár tulajdonában van és amelyre Sályom Jenő professzor volt szíves figyelmében, erről beszél. Példa erre a húszéves Ljubomir Martić Hercegovac (1822—1905) levele 1844-ből. Később a Fra Grga Martić név alatt szereplő boszniai ferences és neves költő, aki Luka Vučković és a többi török elleni főkelés harcát énekelté meg az *Osvetnici* (A bosszúállók) c. művében. Martić Székesfehérvárról, ahol filozófiai és teológiai tanulmányait folytatta, néhány hónappal azelőtt, hogy Boszniába utazott volna, hogy páppá szentelje, Székácshoz „a szerb nép jóakarójához és barátjához” fordul azzal a kéréssel, fordítsa le magyar nyelvre és közölje valamelyik pesti lapban a *A hercegovinai nép nyomorának okai* c. írást: *(Razloženje bednosti hercegovackog naroda)*. Ebben Ali-paša Galib Rizvanbegović vezér Hercegovinában elkövetett kegyetlenségével vannak leírva,

célja, hogy eráttal a magyar közvélemény tudomást szerezzon erről (Erről bővebben: Magdalena Andečić, Prilog za bolju poznavanje ilica fra Grge Martića, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. knj. 31, 1-2, 100-101, Beograd).

⁴ Székely László, Vitkovicz Mihály, a kétnyelvű költő, SZOMSZEDESAG ES KÜZÖSSÉGI, 222.

⁵ Uo. 240.

SCHÄTZBARSTER HERR DIRECTOR!

79

Schon in meinem ersten Briefe muss ich Sie um Verzeihung wegen meiner Nachlässigkeit bitten. Ich werde aber doch versuchen, ob ich mich excusieren könnte. Einen Brief hab ich Ihnen gleich durch die Frau v. Samphirovics (sic!)¹ geschickt, aber er war ihr zu schwer und hat ihm von Pancsova Retour gegeben.

Dass ich um unsre in Karlovicz gelassenen Sachen² nicht früher geschickt hab', ist die Cholera Schuld daran. Wir unterhielten uns beym B. Duka³ (:der Sie grüsst) in Kádár, auf einmahl vernehmen wir durch einen Bothen, dass die Cholera in letzten Tagen des vorigen Monathes, sich auch in Rudna gezeigt habe. Wir eilen über Kopf und Hals nach Haus, theilen die Rollen; die gnädige Frau⁴ und die zwey Fräulein⁵ (:deren Nahmen wohl verdient hätten in den Zeitungen bekanntgemacht zu werden:) haben Thee gekocht Reibessig preparirt, Einbrennsuppe — Weinsuppe Eingemachtes zubereitet u.s.w. Ich war der Ober — Arzt, die Bedienter die Unter — Ärzte, wir haben frottirt, Ziegeln gewärmt Pulver eingegeben u.s.w. Dies dauerte beynahe drey Wochen lang, und der Erfolg war dieser: Erkrankt 54, gestorbene 21 die übrigen kamen auf. Ich bin mit mir ganz zufrieden, und dass Gefühl meines Pflicht und die Bitte der Menschheit erfüllt zu haben, macht mich stolz. Acht Tage nacheinander haben wir keinen Cholera Kranken gemacht, die Krankheit schien aufgehört zu haben, als gestern einer wieder erkrankte. Er hat sich spät gemeldet, er ist dazu widerpenstig und sehr abergläubisch, ich weiss nicht, ob er aufkommt. Fürchten Sie sich vor Cholera nicht, sie ist nicht ansteckend sonst hätt ich sie schon tausendmahl bekommen können. Ich habe nichts zu mir genommen, kein Preservativum weder innerlich noch äusserlich angewendet, und bin doch Gott sey's gedankt, recht gesund. Bey so bewandten Sachen war es fast eine Unmöglichkeit gewesen jemanden nach Karlovicz zu schicken. Aber genug von der Cholera. — Wir bleiben dieses Jahr zu Haus Herr Director! Darum ersuche ich Sie recht freundlich um der Güte zu seyn, mir eine kurze Anweisung mitzuthellen, nach welcher Ordnung sollte man die lateinische Classiker lesen. Ich habe dies von Ihnen schon etliche Mahl gehört aber so ist es man alles so leicht vergisst.⁶ — Die Heirath des jungen Herrn⁷ ist wegen Cholera verschoben worden; aber ich werde nicht unterlassen, Sie sobald ich in dieser Hinsicht etwas Gewissen erfahren werde, sogleich in Kenntniss zu setzen. — Dem Poppowics⁸ schickt die Gnädige 3 Zwanziger, der Peti⁹ einen und ich auch so wird also in Summa 5. Meinen freundschaftlichen Gruss an die Herrn Protodiakon Joannovics¹⁰, Berics¹¹, Pop Sima¹², Risz-

ticsán, an die Herrn Professoren, und alle, die sich meiner erthern
wurden. Der Petl und die ganze Familie lässt sich empfehlen,
und ich bitte Sie die Versicherung gültig anzunehmen, dass ich Sie
ewig schätzen und aufrichtig lieben werde..

Ihr dankbarer Verehrer

Rudna den 23ten Sept. 1831.

Joseph Székács

(ASANUK, Fond karlovačke gimnazije, pismo br. 5, 2. č.)

LEGTISZTELTEBB IGAZGATÓ ÚR!

Már az első levelemben bocsánatot kell kérnem hanyagságom miatt. Mégis megkísérlem hogy excuzáljam magam. Én akkor mindjárt levelet küldtem Önnek a t. Samphiroviczné⁷ által, de ez öneki nehezére esett s ezért visszaküldte Pancsováról. A kolera az oka annak, hogy eddig nem küldtem senkit a Karlócán visszamaradt holmiainkért.² Mi éppen B. Dukánál³ (aki üdvözli Önt) tartózkodtunk, amikor egy hirnök által tudomást szereztünk arról, hogy a múlt hónap utolsó napjaiban kitört a kolera Rudnán is. Fejvesztve igyekeztünk haza, s itt megosztottuk a szerepeket: a kegyelmes asszony⁴ és a két kisasszony⁵ (akiknek a neve megérdemelte, hogy az újságban is megjelenjen:) teát főztek, ecetet készítettek bedörzsölésre, bacsinált levest főztek, borlevest, befőttet stb. Én voltam a főorvos, a szolgálók az alorvosok, dörzsöltünk, téglákat melegítettünk, beadtunk port stb. Ez így tartott majdnem három hétig, s ennek az eredménye a következő volt: 54-en megbetegedtek, 21-en meghaltak, a többiek felépültek. Én saiat magammal teljesen meg vagyok elégedve, büszkévé tesz az érzés, hogy teljesítettem a kötelességemet és az emberek kérelmét. Nuolc napig ezután nem volt kolera hetegünk, úgy látszott, megszűnt a betegség, ám tegnap valaki újra megbetegedett. Későn jelentkezett, ehhez még babonás és nagyon hiszékeny is, nem tudom felgyógyul-e. Ne féljen a kolerától, nem ragályos, különben én megkaptam volna már ezerszer. Nem vette meg semmit sem, semmilyen preservatívumot, sem belsőt, sem külsőt, hála legyen az Istennek, teljesen egészséges vagyok. Ilyen körülmények között lehetetlen volt valakit is Karlócára küldeni. De most már elég a koleráról. — Mi ebben az évben itthon maradtunk, Igazgató Úr! Azért is folyamadok jószágához, legyen olyan szives közölni nekem egy rövid utasítást arról, milyen sorrendben olvasandók a latin klasszikusok. Én ezt már számtalanszor hallottam Öntől, de úgy van az, hogy az ember mindent oly gyorsan elfelejt.⁶ A fiatal Úr házassága el van halasztva a kolera miatt; nem mulasztom el azonban azonnal a tudomására hozni, amint erre vonatkozólag valami bizonyosat megtudok.⁷ — A Poppowicsnak⁸ küld a kegyelmes asszony 3 huszast, Peti⁹ egyet, én ugyanannyit, tehát

Önzenen 5-öt. Szívbőljen üdvözltem az Uraknak: a Protodiakonus Joanowicsnak¹⁰, Héricsnek¹¹, Pop Simának¹², Riszticsnek¹³, a tanár uraknak és mindenkinek, aki még emlékezik rám. Peti és az egész család ajánlja magát, én meg kérem Önt fogadja jóságosan a bizonyítékát annak, hogy én mindenkorra becsülni és őszintén szeretni fogom.

Az Ön hálás tisztelője

Rudna, 1831. szept. 23-án

Székács József

JEGYZETEK

¹ A Zamfirović család tekintélyes polgári család Karlócán a XIX. században. Egyik tagja, Emanuil Zamfirović, a gimnázium megalapításához jelentősen hozzájárult.

² Székács Karlócán, mint a Nikolicé fiúk nevelője töltött néhány évet. A Nikolicé család I. Lipót király nemesítette 1694-ben: Nikoła (Nikolics Miklós) fiait: Emanuelt, Pétert és Szlavont. Péter dedunokája, Nikolics János eszéki lakos részére Pest vármegye 1778-ban nemesi bizonyáglevelét adott ki. Utóbb II. József császár 1782-ben Bécsben megerősítette Nikolics János régi nemességét. Nikolics Chariton (Harris) és Emanuel csakovai (Temes vm.) lakosok, igazolva vérségi kapcsolatukat a nemeknek elismert Nikolics Jánossal, Pest vármegyétől nemességi igazolásukat kérték, és 1810-ben meg is kapták. Nikolics János (Jovan Nikolicé) 52.028. frt.-ért megvette Todor Ivankovičtyal együtt a Torontál vármegyében fekvő rudnai birtokot. Miután kielégítette vevőtársát, az egész uradalom egyedüli birtokosa lett. Gyermektelen lévén, a királyhoz folyamodott, hogy nevének, nemességének és címerének átruházása mellett fiává fogadhassa Belcsics Jánost (Jovan Belčić). I. Ferenc király 1804-ben Bécsben ezt jóváhagyta, egyszersmind megerősítette őt a rudnai nemesi birtokban is. A vonatkozó királyi diploma kiemeli, hogy Nikolics János királyi udvarnok, anyai sarkamtyús vezér, Torontál, Temes és Szerem vármegyék táblabírája, kiváló érdemeket szerzett ezáltal, hogy 1787-ben mint az eszéki illír iskola igazgatója működött, később a belsődi gyári cikkeknek piacot teremtett külföldön, a török és francia háborúk alatt élelmiszereket szállított a hadseregnek, a háborúk költségeire áldozatot hozott és a népfelkelési pénztárnak kamat nélkül kölcsönt adott.

A Nikolics János által örökbe fogadott Belcsics Jánostól származik a bárói és nemesi ágban élő rudnai Nikolics család. Fiait: Nikolics János, Péter és Sándor részére V. Ferdinánd király 1840-ben Bécsben a „rudnai” előnevet adományozta. Utóbb I. Ferenc József császár 1854-ben Bécsben Jánost és fiait: Miklóst, Feodort és Mihályt osztrák bárói rangra emelte (Lendvai Miklós, *Temes vármegye nemes családai*, Bp. 1908. III. 139—142.).

A nemesi ágon a rudnai családnak kiváló tagjai voltak. Így pl. Nikolics Péter (1817—1878). Székács neveltje. 1835-ben Temes meeve alievezője. Toldy Ferenc megbízásából gyűjt magyar hazafias célra. s ő az, akit Székácsot a szerb népdalok tolmácsolásában seífti: Székács hálából, barátjának és tanítványnak ajánlja a *Szerb népdalok és hősrégek* (Bp. 1836) c. fordításját. Amikor 1856-ban fiának nevelőt keres, Székácshoz fordul. Kortársa Mojsije Georetiević vezető szlavóniai poltikus és Vuk Karadžić jóbarátja a következőképpen emlékezik meg róla az 1853. augusztus 22-én Gleichenbergből írt levelében Vuknak: „Eszesen föltedtem, amikor Mihallo feledem unokaöccsével, a fiatal Nikolityal találkoztam és szerbül beszélhettem vele. Nekem ő nagyon megtetszett. Erett és okos embernek tartom.” (Kézirat. Archiv SANU, 8029/32. szám).

Nikolics Sándor (1825—1893) volt országgyűlési képviselő, a Temes—Begavölgyi visszabálvozási társaság igazgatója, utóbb Pancsova és Versec városok főtanácsa. Tanulmányait Berlinben végezte. Hivatásának tartotta, hogy a szerbek és a magyarok között közvetítsen. Magyar nyelven jelent meg verseskötete (*Költemények*, Bp. 1897). Mikor nevelőt keres fiának, ő is Székácshoz fordul. Romaneč Mihály neki ajánlja a *Szibnyáni románczkör* a szerb népköltészetben és fordításoktetét (A pancsovai M. Kir. Állami Főgimnázium Értesítője 1889/90), követve Székács példáját, aki Nikolics Péternek ajánlja a szerb népdalfordítás kötetét. A Nikolics család közel rokonságban állt az Obrenović szerbiai fejedelmi családdal és több szerb nemesi családokkal (Duka, Athanasievics stb.).

³ A szerb Duka család cíncár eredetű. A hagyomány szerint ősrégi görög törzsből származik: először mint Ducas, később mint Duka jelentkezik. A XVIII. században a törökök előtt Szerbiából Horvátországba, Eszékre menekültek, innen később széttelepülnek Újvidékre és Temesvárra, ahol tekintélyes politikai és hadügyi állást foglaltak el. A temesvári Dukák között legnevezetesebb a báró Duca (Ducca) Péter (1756—1822), nagyhírű osztrák tábornok. Temesvár parancsnoka, Bánát fő hadi-kormányzója. a

bőnei udvari haditanács tagja 1818-tól, valamint György, őrnagy, aki azután fényszókatonal pályafutást tett meg. (Dukan J. Popović, O Čincartina, Beograd 1937, 184). A báró Duka Péter barátságban volt Straulinrovic metropolitával, 1806-ban Dositej Obradović-tal együtt ebédelt a metropolitánál (Mita Kostić Dositej Obradović u Istorijaskoj perspektivi XVIII. i XIX. veka, Beograd 1952, SAN, knj. CX 102—104 és 270.) Ismeretes a Straulinrovic metropolita levelezése Duka Péterrel (Beseda, 1809).

A Duka családot I. Ferenc király emelte nemesi rangra 1822-ben Bécsben, miután a család még Eszéken élt, éspedig: Duka Mihály kereskedőt és gyermekeit, Duka Pétert és Ilést, valamint Miklós fiait: Pétert és Istvánt (1816-ban Bécsben) bárói rangra emelte és a „kádári” előnevet adományozta nekik. — Lendvay legtöbbit a család legnevezetesebb tagjáról, Pejterórról ír, aki 1805—1822 között bánati főhadí kormányzó, tábornagyragy, v. b. t. tanácsos, a 39. gyalogezred tulajdonosa, a Lipót rend nagykeresztése, a Mária Terézia rend lovagja, számos külföldi rendjel tulajdonosa. 1820-ban királyi adományba kapta a Temes megyei Kádárt és Sipetet. Birtokai közül Kádárt báró Duka István, Sipetet báró Duka Péter örökölte. — Miklós (II, Péter fia) 1848. apr. 5-én alszolgabíróvá, 1861-ben csakoval főszolgabíróvá és még urgyanazon az évben II. alispánna választották. Testvére György ugyancsak 1861-ben tiszteletbeli főjegyzővé nevezetett ki. A másik ágon (István ágán) Emília, 1867-ben tb. aljegyző, Jenő 1861-ben esküdt, 1867—73. főszolgabíró. — II. Miklós (+1820) fia István báró (1816—1867) rudnai Nikolic Erzsébetet vette feleségül. (Lendvay Miklós, Temes vármegye nemes családjai II. kötet, Bp. 1899, 117—118).

Báró Duka Istvánt nagybátyja, báró Duka Péter iskoláztatta, aki „közeli barátságban állt a mindenható Károly főherceggel, s ezáltal egyike a legmagasabb és legtekintélyesebb személyisége volt Auszriában” (Kronos F: Handbuch der Geschichte Österreichs IV, 590). Duka István nevelője Posonyban 1820-tól kezdve három éven keresztül Jakov Gerčić. Gerčić azonban már az euzói években is a báró Duka Péter unokáccsal mellett volt nevelő. 1817-ben szeptemberben Sísatovacon Lukijan Mušicki arhmandritánál tölti velük idejét (Vukova prepska II, 1908, 195). Színnyel állítja, hogy Gerčić Duka Istvánnal Pétervárat élt 4 évig, 1820-tól, s ezután visszakerült Karlócára, gimnáziumi tanárnak (Színnyel III, 1142). — Az összes temesvári Dukák ismeretesei voltak arról is, hogy jól beszéltek németül, románul és szerbül.

⁴ Született Tököly-lány.

⁵ Egyike közülük Erzsébet (Jelisaveta), akiről már megemlítettük, hogy báró Duka István felesége volt.

⁶ Stevan Lazić, Gerčić tanítványa, később pedig a karlócai gimnázium tanára és igazgatója. Véleménye szerint Gerčićet a dicső római történelem lelkesítette s mint a klasszicizmus szerelmese azon fáradozott, hogy a gimnáziumban főtantárgyként szerepeljenek a latin és a német nyelv, a történelem és a földrajz, ő maga pedig mindenek fölött a történelmet kedvelte és a római klasszikusokat, s ennek nagy szakértője és ismerője volt (Kosta Petrović, Istorija karlovačke gimnazije, Novi Sad, 1951. 139).

⁷ A fiatal rudnai Nikolic Jovan (1810—1880) aljegyzésére vonatkozik Jelisaveta (Erzsébet, 1816—1848) Miloš Obrenović szerbiai fejedelem leányával, akit 1847-ben megemlítnek Bécsben mint a szerb Beseda adományozóját 600 forinttal.

⁸ Minden bizonnyal Dimitrije Popovićról van szó, a karlócai gimnázium volt diákjáról, később a szegedi filozófia tanulójáról. Levelezést folytatott Gerčićtel és értesítette a volt karlócai diákok előmeneteléről és elért eredményeiről a szegedi és a pesti egyetemen.

⁹ Nikolic Péter, Székács neveltje.

¹⁰ Székács megemlíti többször is levelezésében, de legrészletesebben a Gerčićnek 1836. augusztus 6-án írt levelében Rudnáról. Ekkor már azonban nem tud többé visszaemlékezni nevére. Bővebben róla az említett levél lábjegyzetében.

¹¹ Berlicét Székács többször is megemlíti levelezésében. Pavle Berlicről van szó (1798 — Mohol — 1842. Karlóca), aki a jogi tanulmányait Pesten fejezte be, s rövid ideig itt maradt mint bírósági jegyző, 1830-tól Karlócan élt, a metropolita úttkára és Szerem Vármegye bírósági táblájának asszeszora.

¹² Minden valósínűség szerint Simeon Jovanović plébános, a gimnázium alapítása alkalmával adományozó.

¹³ Ristićről bővebben az 1836. augusztus 6-án írt Székács levelének a lábjegyzetében.

LIEBSTER HERR DIRECTOR!

Ich bin in Temesvár und schreibe. Vor einer Stunde hab' ich erfahren, dass wir morgen (: also den 30ten September :) auf 2 Wochen, — also den 14ten October Freytag nach Serbien reisen werden. Der darauf folgende Sonntag oder den 16ten October wird die Verlobung in Belgrad vor sich gehen.¹ Ich fürchte aber weil ich keine Kalender habe, dass ich die Date verfehlen könnte. Ich will mich noch andres erklären. Heute ist Donnerstag und der 29te Sept.. Morgen ist Freytag, also von diesem morgigen Freytag an zählen Sie 14

Tage, so dass 14ter Tag wieder ein Freytag werde. Und so werden Sie den Tag am welchen wir von Semlin nach Belgrad ohne allen Pomp hinübersetzen werden. Nach der Verlobung kommen wir zurück und dass wird den darauf folgenden Montag geschehen. 25 Tage werden wir in Contumaz sitzen, und — das übrige wissen Sie schon. Leben Sie wohl Herr Director! und grüssen Sie mir die Karloviczzer, die ich nicht alle erinnern kann, der Kolarovics² soll aber ja nicht ausgelassen werden. Kommen Sie nach Semlin, dass ich Sie noch einmal mit meinen leibhaften Augen sehe, denn mit Scelen-Augen sehe ich Sie recht oft.

Temesvár den 29 Sept 1831.

Ihr Verehrer
Joseph Székács

PS. Wenn Sie Ihre Geschichte ausgeben wollen³, so schreiben Sie mir doch, — ich rechne bey meiner Herrschaft auf Unterschützung, und bey dem B. Duka⁴ werde ich auch anklopfen. So mehr ich ein armer Prefect bin! Sie müssen was hergeben, wenn auch wenig, aber doch etwas.

A hátlapon: Herrn Joseph Székács Doctor der Philosophie der Ungar. Gelehr. Academie Correspond Mitglieder bei Stephansturm zu Temesvár.

(ASANUK Fond Karlovačke gimnazije pismo br. 6. 2 l.)

LEGKEDVESEBB IGAZGATÓ ÚR!

Temesvárott vagyok és írok. Egy óra előtt jutott tudomásomra, hogy holnap (tehát szept. 30-án) két hétre, — tehát október 14-én pénteken Szerbiába utazunk. Az erre következő vasárnap, vagyis október 16-án tartják meg az eljegyzést.¹ Tartok azonban attól, hogy mivel nincs kalendárium nálam, összekevertem a dátumokat. Elmagyarázom tehát másképp is. Ma csütörtök van, szept. 29-e. Holnap péntek, tehát a holnapi csütörtöktől számoljon 14 napot, úgyhogy 14-e újra péntek legyen. Így megkapja azt a napot, amikor is minden pompa nélkül Zimonyból Belgrádba érkezünk. Az eljegyzés után visszajövünk, ez meg az erre következő hétfőn történik.

25 napot maradunk a vesztegárban, a többit már tudja. Isten Önnel tehát, Igazgató Úr! És üdvözlje a Karlócaiakat, akikre már nem tudok visszaemlékezni, a Kolarovics² azonban ne maradjon ki. Jöjjön Zimonyba, hogy lássam a testi szemeimmel, a lelki szemeimmel sűrűn látom.

Temesvárott 1831. szept. 29-én

Tisztelője
Székács József

PS. Amennyiben szándékozna kiadni a történelmi¹ írjon nekem, én számlátok az uraságom segítségére, és a b. Dukánál is belcopogok.⁴ Annál is inkább, mivel én csak egy szegény prefektus vagyok! Ki kell adnia belőle valamit, még ha keveset is, de mégis valamit.

A hátlapon: Herrn Joseph Széckács Doctor der Philosophie der Ungar. Gelehr. Academie Correspond Mitgliede bei Stephansturm zu Temesvár.

J E G Y Z E T E K

¹ Az előző levél 7. lábjegyzetében megemléztünk a fiatal rudnai Jovan Nikolić eljegyzését Jeliasvetával (Erzsébettel), Miloš Obrenović szerbiai fejedelem leányával. Anogyan Szekács Gerőciónak írt leveleiből megtudjuk, az eljegyzés előbb keletett volna hogy megtörténjen, de fölteleztük a kolera kiütése miatt elhalasztódott. Széckács belgrádi útját azzal szennette volna tartalmasabbá tenni, hogy megismerkedjen Vuk Karadžićval, aki ezidőtájt Belgrádban tartózkodott. Erről Petar Ristić Vuk Karadžićnak írt levele tanúskodik, amelyben Széckácsot melegen beajánlja Vuknak (Petar Ristićről bővebb adatokat szolgál az 1836. augusztus 8-án írt leveléhez fűzött 2. számú lábjegyzet). Ristić levele 1831. június 5-én kelt, amikor is minden valószínűség szerint, Széckácsnak a Nikolić családdal kellett volna utaznia az eljegyzésre. Októberben azonban, amikor Széckács Belgrádban volt, már nem találta ott Vukot. Idézünk néhány erre vonatkozó részletet Ristić leveleiből: „Nagy tudású Uram! Nagyon tisztelt Uram! E levél ádadója a nagy tudású Széckács József úr, aki a filozófiai és a teológiai tanulmányokat elvégezte; magyar születésű, evangélikus hitű; mint a megboldogult Nikolić nagybirtokos és néhai itteni népi Asszisztens érdemes fiának a prefektusa és nevelője, ez az úr már két éve el Karlócán a nevelőjevel, aki a humanitása miatt ajánlja... a mi irodalmunk nagy tisztelője Belgrádba érkezvén óhajtana megismerkedni Önnel, mert mint élesemeljű férfit és értékes írásait nagyra becsüli. Sokszor hallván tőlem az ön nevét, elutazása előtt megkívánta, hogy beajánljam őt az ön kegyelmébe... Ami ez únnál örömet tudna szerezni, az abból áll, hogy ő, aki az Ön írásait nagyra becsüli, szeretné birtokba kapni a mi népdalainkat; egyrészt saját maga részére, másrészt hogy megmutassa őket az irodalommal foglalkozó törzsrókonainak, akik érdeklődnek irántuk... Látván őket nálam, megkért, hogy adjam el neki. Én semmi pénzért sem válnék meg tőlük, de ahogyan ez az idegen nép becses irodalma iránt ilyen hő óhaját és érdeklődést tanúsított, s én meg remélvén, hogy saját részemre megszerezhetem, oda adtam őket ennek az úrnak, nem pénzért, hanem a barátság és a megemlékezés jeléül. Ezzel a cselekedettel, úgy gondolom, nem mutattam kis tiszteletet a mi népdalaink iránt...” (Vukova prepiska IV, 1909, 211–212, Beograd). — Vuk Karadžić és Széckács minden bizonnyal először a vesztégzárban Zimonyban találkoztak 1833. vagy 1834. év folyamán, amit Széckács 1834. november 14-én Rudnáról Vuk Karadžićhoz intézett leveléből tudunk (Vukova prepiska VI, 1912, 422). — Vuk Karadžić levelezésének a rendezője, Ljubomir Stojanović, tévesen idézi Széckács nevét: Joseph Sehals-nak írja. Erről bővebben: Magdalena Veselinović—Andjeljé Srpskahrvatska narodna poezija u madjarskoj knjizevnosti XIX i XX veka, 1968, Novi Sad, 51).

² Emanuel (Manojlo) Kolarovićról, egy neves karlócai család tagjáról lehet szó, akivel Vuk Karadžić barátságot tartott fenn és karlócai tartózkodásai alkalmával vendége volt. Kolarovićot Z. Milisavac Karadžić jelentős követőjeként említi. — Kolarović 1811-ben Georgije Magaraševićvel járta a gimnázium VI. osztályát, kortársai tehetésnek tartották és nagyra becsülték műveltségét (Teodora Petrović Iz istorije srpske knjizevnosti, Novi Sad, 1974, 123). Karlócán élt és a szerbhorvát népköltészet dalaival, némelyek oldalain még is jelent a cikke a szerb népzénekről (Srbska narodna muzika, Letopisi kni. 15 114–116). Nem ritkán találkozunk Kolarović nevével a levelezésben, amelyet Vuk Karadžić Dimitrije Tsimolaj Jeremić Gerőciónak és Pavle Berićvel folytatott. Az akkortájt igen jelentős cikke, a Nekoliko predložnja sverh azbuke serbskog jezika (Néhány javaslat a szerb nyelv ábcéjére vonatkozólag, Letopisi 1827, II éast) arról tanúskodik, hogy hiva volt Vuk Karadžić „szerb írásának” (serbskog pisma). Kolarovićot nagyra becsülte G. Magarašević is (Dr Djordje Živanović, Jedan predložnja Djure Daničića, Naučni sastanak slavista u Vukove dane 5. Referat i saopštenja, Beograd 1976, 613–643).

³ Széckács itt azt az egvetemes förtékelést említi, amelyet Gerőció hosszú évek során írt, de soha sem fejezett be, nem adott ki belőlük még részleteket sem. Jovan Subotić a következőket jegyezte fel erről: „Jaša Geršić (sic) sokat tudó ember, de félték mint a nyúl. Azt szerették róla, hogy mondta a szerb nép részletes általános förtékelést, de soha senki nem merte megemlíteni neki, hogy ki is adja. Halálom után — szokta mondani — fejeztek vele amit szeretek”. Horvászoktól írt a kritikai és a kora Radófić. Jakov Geršić, prvi srpski pokušaj velike opšte istorije. Godišnjica Nikole Čupića. knj. XXXVII, Beograd 1928, 66). A Gerőciőről írt monográfiájában N. Radófić megemlíti hogy Magarašević ösztökélte Gerőciót a történet írására, s már 1821-ben írvet is készített műve megírására a római klasszikusok, a népszerű német filozófusok és a német moralisták mintájára. Sok időt vesztett a megfelelő kifejezések

keresésére, ami lassította munkáját. Ebben ugyazólván elvesszett. Egy fiatalok, korosabb évvelben Gerlic lemondott a nagy Általános történetének kiadásáról, miután az összes fogalmazványok, vázlatok és ábrák a fiataloktól éveiből származnak. Munkája kéztudban maradt, tudományos hagyatékában saját maga és kollégáinak megjelölték. Általános. Bírálatának véleménye szerint elképzelése, kísérlete nem vesztett kárba, tudományos igyekezete nem volt hiábavaló.

Ezidőtájt Gerlic még reménykedik, hogy a munkája, akár részleteként is megjelenik. Székács a báró Duka családra gondolt, amely támogathatná a Duka-gyerekek nevelője művének a kiadását.

SCHÄTZBARSTER HERR DIRECTOR!

Unser Plan, den Peti ein Ruhejahr zu gönnen,, hat gescheitert — wir sind demnach in Pesth. Ich schrieb Ihnen nicht, weil mich das Fieber, dass mich den ganzen Winter durch quälte, unzufrieden mit mir selbst, und mit der ganzen Welt machte. Künftig will ich fleissiger seyn, desto fleissiger je mehr Stoff Sie mir zum Scheiben geben werden. In Pesth hätte man zwar Stoff immer genug, nur könnte ich nicht dafür haften, dass Sie auch genug interessant wären. So z. B. hier die gelehrte ungarische Gesellschaft ihre Sessionen von 8ten März bis zum 15ten gehalten¹, 30 inländische und vier ausländische (:den Engländer Bowring der die Poetry of the Magyars herausgab², den Franzosen D. Ferussac³, die Italiener Mezzofante Professor zu Bologna⁴ und den B. Zach.⁵ :) Glieder gewählt. Das Weitere ist uns noch nicht bekannt. Unser Superintendent Kis⁶ war auch hier, und er war so gut, dass er mich bey vielen Gelehrten aufgeführt hat. — Aber denken Sie sich doch, die Bücher der Pesther Buchhändler die Sie aus Deutschland verschriben haben, sind in Wien alle angehalten worden.⁷

Die Pesther träumen und sprechen seit etlichen Tagen von nichts als von einer gewissen Hage Hofschauspielerin von München :/ die etlichemahl als Gast in hiesigen Theater aufgetreten ist. Ich habe sie gesehen gehört und bewundert, der Kronprinz von Baiern⁸ soll noch mehr gewagt, — er soll sie angebethet haben. Man spricht wenigstens allgemein sie soll aus dieser Ursache von München weggeschickt worden seyn, und das zwar auf eine sehr feine Art. Die Königin soll ihr ein sehr theureres Present (:15,000 Th an Werth wie man sagt :) mit der Ausserung zugesendet haben, dass sie sich sehr wundere, warum eine Künstlerin wie Hage, sich nicht durch Reisen zum vollkommen suche. Sie hat das Weis verstanden, und nun ist sie auf der Reise. Zum Lob des edlen Juratengeschmacks füge ich noch folgendes zu, dass sie zum zweytenmahl indem man ihr von allen Seiten lauten Beyfall zuklatschte — von einem Juraten ausgepfiffen worden. Sie wäre nie mehr aufgetreten, hatte sie der edle Graf Széchényi⁹ nicht damit getröstet das er den Tag darauf einen glänzenden Magnats Ball gegeben, sie eingeladen, und mit ihr als Hausherr den Tanz geöffnet. — Wenn Sie solche Dinge interesieren können, so kann ich Ihnen ja mit allen Vergnügungen dienen. Ich muss schliessen, ein anderesmal mehr wenn Sie schaffen. Grüssen Sie mir die Herrn Profess. den H. Protodiakon¹⁰, Beres¹

Pop Stima¹³, D. Zstokowics¹⁴ und den πολυγλωσσον¹⁴ mit einem Worte alle die an mich denken. Ihnen aber gebe Gott Gesundheit und alle Segen nur kein — Wein

Pesth den 15 März 1832

Joseph Székács

Der Runjanin¹⁵ gibt einen Unterricht im Serbischen unserem Peti und der Simonovics¹⁶ ist unser täglicher Gast. — Der Apostolovics¹⁷ ist Cadet. Wir wohnen in der Schöngasse in Hofrath — Stettnerischen Haus № 495 in 2ten Stock.

(ASANUK Fond Karlovačke gimnazije pismo br. 3)

LEGTISZTELTEBB IGAZGATÓ ÚR!

A tervünk, hogy Petinek egy pihenő évet adunk, meghíúsult, — ezért mi most Pesten vagyunk. Nem írtam Önnek azért, mert a lázam, amely egész télen át kínzott, elégedetlenné tett mind saját magammal, mind az egész világgal szemben. Ezentúl szorgalmasabb leszek, annál szorgalmasabb, minél több anyagom lesz az íráshoz. Pesten ugyan van mindég elég anyag, csak nem tudnék jót állni érte, hogy Önnek elég érdekes lenne. Így például a Magyar Tudós Társaság ülésén március 8-tól 15-ig¹ 30 belföldi és négy külföldi tagot választottak meg (az angol Bowringot² aki a Poetry of the Magyars-t kiadta, a francia Fergusot³, az olasz Mezzofante bolognai professort⁴ és B. Zachot⁵). A továbbiakról azonban még nincs tudomásunk. A mi főintendánsunk, Kiss⁶, szintén itt volt és volt olyan jó, hogy bemutatott sok tudósnak. Képzelve csak el, Bécsben visszatartották a könyveket, amelyeket Németországból rendelt a pesti könyvárusoktól.⁷

A pestiek már napok óta csak egy Hage nevű müncheni udvari színésznőről beszélnek, aki már többször is fellépett mint vendégszereplő az itteni színházban. Én láttam őt, hallottam és megcsodáltam, a bajor trónörökös azonban még többet is merészelt⁸ — úgy mondják, istenítette. Úgy mesélik, hogy ezért távolították el Münchenből, méghozzá nagyon finom módon. A királyné állítólag igen értékes ajándékot küldött neki (úgy mondják 15.000 Th. értékben) azzal az indoklással, hogy csodálkozik, hogy egy ilyen művész, mnit amilyen Hage, nem tökéletesíti magát utazásokkal. Ő ezt bölcsen tudomásul vette és most már úton is van. A nemes jogász ízlés dicséretére hozzáfűzöm még, hogy amikor másodszor nagy lelkesedéssel megtapsolták, egy jogász kifütyülte. Ő meg soha többé nem lépett volna föl, ha a nemes Széchényi gróf⁹ nem vigasztalta volna meg azzal, hogy meghívást küldött neki a másnapi fényes mágnás báli, amelyet ő rendezett, és ez alkalommal mint háziúr nyitotta meg vele a táncot. — Ha ilyen dolgok érdeklik Önt, úgy ezekkel teljes örömmel szolgálhatok Önnek. Most zárnom kell soraimat, más alkalommal többet, ha kívánja. Kérem üdvözlje részemről a

tanár urakut, a Protodtikonu urat¹⁰, Bericsel¹¹, Pop Simát¹², D. Zsiwkonicsot¹³ és a полувлгоддов-т¹⁴, egy szóval mindenkit, aki uvesen emlékszik rám. Adjon az Isten Önnek egészséget és minden áldást, csak ne bort.

Az Ön hű

Pest 1832. márc. 15-én

Székács Józsefje

A Runjanin¹⁵ órát ad Petinek szerbből és Szimonovics¹⁶ a mi mindennapi vendégünk. Az Aposztolovics cadet.¹⁷ Mi Széputcában lakunk, a Stettner udvari tanácsos házában, a 495. szám alatt, a második emeleten.

U Pešti 15. marta 1832.

LJUBEZNI GOSPODINE ZDRAVSTVUJTE!

Istina da smo Vam obećali taki javiti gdismo i kako nam je; no reč održati nismo mogli, jedno što je Gdin Prefekt skoro celu zimu groznicu imao, drugo i nauke su mi u početku teže išle. — No sad položivši examen nisam mogao dalje odvlačiti da Vam io nami što ne javljam: Hvala milostivom Bogu, sve smo zdravi bili. I istina da nam je i ovde dobro, i uveseljenija svaka nas obkružavaju, ništa manje opet se često na ona vremena opominjemo, koja smo kod Vas radostno proveli. —

Za znak moga počitanija i ljubavi šaljem Vam Reinhard-ovu¹⁸ vse-mirnu Istoriju, istina da je dar moj mali, no zato opet iz sveg serdca ide. — Taj isti Reinhard smislio je veću Istoriju, ali u celoj Pešti nisam je mogao dobiti. Tražio sam Jerera i Szelina, da vum pošaljem, ali i to nisam mogao dobiti, jerbo su sve knjige, koje su iz Nemačke knjigoprodavci dali doneti, u Beču zadržane. — Očedu li kadgod doći u Peštu to neznam. — U Pešti za sad neima ništa novo, samo to da je filozofije profesor, Imre¹⁹, vrlo bolestan, i teško će ostati. —

Njegovoj Ekselenciji ljubim ruku, Gdina Laziča²⁰, sve Gdine Professore, i sviyu iz Dvora pozdravljam, — sad i Vama moram reći zbogom Dragi Gospodine! i želim da Vas svagda u zdravlju biti čujem. — Ostajem

Vaš Petar Nikolič

P.S. Simonovič, Runjanin, Vas pozdrave iz sveg serdca. — Ja pozdravim Pavla, Popoviča, Simonoviča i Bošnjaka. — Ako bi Vam trebo moj Adres, evo ga: A Monsieur

Monsieur Piere Nikolics de Rudna a Pesth

Abzugeben in der Shönen Gasse, in Hofrath Stettnerischen Hause.

(ASANUK, Fond Karlovačke gimnazije kut. XXIX, sv. 1.)

ÜDVÖZLÖM KEDVES URAM!

Igaz, megigértük Önnel, hogy jelenteni fogjuk, hol vagyunk és hogy vagyunk; szavunkat azonban nem tudtuk megtartani egyrészt azért, mert a Prefektus úr egész télen át lázas volt, másrészt azért, mert a tanulmányaim kezdetben igen nehezen mentek. — De most, miután letettem a vizsgát, nem halogatom tovább, hogy magunkról hírt adjak: hála a jó Istennek, mi egészségesek voltunk. Igaz az is, hogy itten is jól vagyunk, és sok öröm vesz körül bennünket, ennek ellenére sem gondolunk kevesebbet vissza azokra az időkre, amelyeket Önnél töltöttünk vidámságban. —

Tiszteletem és szeretetem jeléül küldöm Önnel Reinhard világtörténetét¹⁹, igaz, ajándékom csekély, de azért tiszta szívből ered. Ez a Reinhard írt még egy nagyobb történelmet, de nem tudtam beszerezni egész Pesten. — Kerestem Jerert és Szelinát is hogy elküldjem Önnel, de ezt sem kaptam meg, mert az összes könyveket, amelyeket Németországból rendeltek a könyvkereskedők, Bécsben viszatartották. Hogy valaha is megérkeznek-e Pestre, nem tudom. Pesten mostanában nincsen semmi újság, csak az, hogy Imre, a filozófia tanára, nagyon beteg, kétséges hogy megmarad-e.¹⁹

Ő Exelenciájának a kezét csókolom, a Lazics úrnak²⁰, az összes tanár uraknak és mindenkinek az Udvarban üdvözetemet küldöm, s most Önnel is búcsút kell mondanom, Drága Uram, és kívánom, hogy mindig egészségben tudjam! Maradok

az Ön Nikolics Pétere

P.S. Simonovics és Runjanin tiszta szívből üdvözlik Önt. Részemről üdvözet Pavlenak, Popovicznak, Simonovicsnak és Bosnyáknak. Amennyiben szüksége lenne a címemre, közlöm: à Monsieur Monsieur Piere Nikolics de Rudna a Pesth Leadni a Szép utcában, Stettner udvari tanácsos házában.

J E G Y Z E T E K

¹ Közöljük a magyar Tudós Társaság jegyzőkönyvének kivonatát, amely az említett tárgyra vonatkozik és amelyről Székács beszámoló levelében: „A Magyar Tudós Társaság munkátudásai 1832-ben. Tartott a Társaság, két hónapi szünnapjain kívül, 35 heti ülést, nagy gyűlést kettőt. Az elsőbb ezek közül 8 ülésel, Mártiusban volt, mint még 1831-ről elmaradt, a' másik 11 ülésel Augusztus végével és szeptember elején. Kinevezett az elébeni tagokhoz az Igazgatóság 3 új rendest. Választottak a' rendes tagok 6 új tiszteletbelit, 6 új rendeset, 36 honl levelezőt, 4 külföldit. Megholt a' helybeli rendes tagok közül Imre János, külföldi levelezők közül B. Zach Ferencz Párisban.”

Az Igazgatóságnak Posenban Februarius 3-dikán 1833. tartott üléséből. Gróf Teleki József m.k. Előülő — Döbrentei Gábor m.k. Titoknok (A Magyar Tudós Társaság Igazgatóságának J E L E N T E S E a Társaság 1832 belü munkálkodásáról 's pénztára mibenlétéről. Második esztendő Pesten Trattner és Károlyi nyomtatása MDCCCXXXIII (1833), Miscellanea, 51. könyv 819.539 — 575. 819.567.)

²John Bowring (1792—1872) angol államférfi, az alsóház tagja, consul Kantonban, Hong Kong kormányzója, beutazta Európának majd minden országát. Számos népdalgyűjteménye és fordítása (a jávai, orosz, spanyol, lengyel, szerb és cseh stb.) mellett kiadta a Poetry of the Magyars (1830) c. fordításkötetét is, és ezáltal népszerűsítette a magyar költészetet Angliában.

¹ Báró Perutšanec, André Edouard francia tudós (Clairac Lot- et Gar 1780 — 1830) természettudományai foglalkozott, szerzője a földön és a vízben élő puhatestűekről szóló munkának (*Mollusques terrestres et fluviatiles*). Több emlékiratot is írt, tudos körökben nagy becsben állt.

² Mezzoifantá, Giuseppe Gaspare (1774—1849) biboros, nyelvész. Róla tartották, hogy a legtöbb nyelvet tudta a világon. Magyar verseket is írt. Konyvtartudománnyal, etimológiával, összehasonlító nyelvészetel (linguistica comparativa) foglalkozott.

³ Báró Zach, Franz Xavier (Pozsony, 1754—Párizs, 1832). Nagy érdemet szerzett a *Monatliche Korrespondenz zur Beförderung der Erd- und Himmelskunde* c. folyóirat kiadásával (1800—1813), amely sok, igen jelentős magyar vonatkozású anyagot is tartalmaz.

⁴ Kiss János (1770—1846) theologiai doktor, ág. ev. superintendáns, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kiskaludly Társaság tagja, számos görög és római mitológiáról írt műnek a szerzője. Egyházi-filozófiai jellegű eredeti verseket írt, s az *Emlékezésel* is ismertek. Székácsot pártfogó szeretetében részesítette, szónoki rögtönzésre tanította. Kései kísérleteit Kiskaludly Karoly „Aurora”-jába kiadogatta be.

⁵ A korabeli német nyelvű publikációk különösképpen népszerűek voltak mind a magyaroknál, mind a szerbeknél. Mintául szolgáltak nekik mind tartalmilag, mind formailag. Főleg a bécsi irodalom által jutottak el hozzájuk, jöhetnek a bécsi udvar ügyvezető megakadályozni a német eszmék elterjedését a Monachia területén, s így a könyvek behozatalát is (Erről bővebben: Magdalena Veselinović Sulc: *Srpskohrvatska narodna poezija u madjarskim almanasima i časopisima u doba romantizma*; Narodno stvaralstvo — Pozorak sv. 57—63. 1976—1977., 63—13 és M. Veselinović sulc: *Odnos madjarske i srpske predromantičarske poezije prema nekim nemačkim književnim tendencijama*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor knj. 42, sv. 1—4, 1976., 235—245). A két között levél, Székács és Nikolic Péter sorai is erről tanúskodnak.

⁶ II. Miksáról (Maximilian, 1811—1864) van szó. Apja I. Lajos, kedvesének Lola Montez táncosnőnek tolató magatartása és az állami ügyekben való beavatkozása miatt kényszerült lemondani 1848-ban fia, Miksa trónörökös javára, aki II. Miksa név alatt uralkodott. Apjához és nagyapjához hasonlóan, kifinomult izsebeli és szellemi életet ápolta az irodalmát és a művészetet. Tamtványa volt Schellingnek, három éven keresztül Göttingenben járt az egyetemre (1829—1831). Sokat utazott (Görögország, Olaszország), kiváló tudósok és művészek társaságát kereste, a színház rajongója volt. Neje Mária, Vilmos porosz herceg leánya volt.

⁷ Széchényi István gróf (1781—1860) a MTA alapítója és elnöke. Naplójában nem ritkán találkozunk a szerb népre és Szerbiára vonatkozó pozitív véleményével.

⁸ Minden bizonnyal Evgenije Joannovic, akiről bővebben számolunk be a következő levélhez fűzött 3. számú lábjegyzetben.

⁹ Pavle Berić, szó volt róla az előző levélhez (1831. szept. 23.) fűzött 11. sz. lábjegyzetben.

¹⁰ Megemlítettük az előző levél 12-ik lábjegyzetében.

¹¹ A XVIII. század második és a XIX. század első felében több tekintélyes Zivković vezetéknevű személy élt Karlóácán. Nem találkoztunk azonban eggyel sem, akinek keresztneve D. betűvel kezdődne. Meglehet azonban, hogy Székács DR-t gondol, így figyelembe jöhetne Dr. Jakov Zivković (néha Jovannak is említik), városi fizikus, Karlóca polgármestere, a gimnázium Patrónusa. Közismert, művelt személyiség volt. 1759-ben született Kamenicán, 1784-ben Budán doktorált. Gazdag könyvtára a gimnázium tulajdonába került (Grmek Mirko Dražen *Inauguraine disertacije hrvatskih, srpskih i slovenačkih liječnika (1660—1865)*, Starine 1931, knj. 43. 167). Amikor Ritmy igazgató elhagyta Karlócat (1821), egy ideig ő igazgatta a gimnáziumot (Kosta Petrović, *Istortija Karlovačke gimnazije*, 70). — Szó lehet azonban Jovan Zivković tanárról is, Herder keleti meséinek a fordítójáról, a *Slovenske gramatike na serbskom jeziku* írójáról (Kosta Petrović, I.M. 187), de lehetséges az is, hogy Székács Petar Zivković tanárra gondol, aki latin nyelvet és történelmet tanított a karlócai gimnáziumban 1821—1842 között.

¹² Minden valószínűség szerint az a Nikos nevű görög barát, aki Karlóácán töltött néhány évet az ószláv nyelv tanulmányozása végett ugyanabban az időben, amikor Székács is Karlóácán élt. Ők ketten együtt tanulták a szerb nyelvet a Metropolitan költségén (Lásd: M. Veselinović Andjelic, *Srpskohrvatska narodna poezija* ... 46).

¹³ Ljubomir Runjanin (1809—1874) Petar Runjanin kuzmjni plébános másodszerűt fia. Petar Runjanin önéletrajzában (*Autobiografija*, za Štampu priredio Dr Nikola Radojčić. 1914. Sremski Karlovec) bevallja, hogy leghőbb óhaja volt Ljubomir fiát „a magyar jog tanulására, utána pedig szerzetes pályára adni.” Ljubomir tanárai igen kedvelték — óvassuk tovább Petar Runjanin önéletrajzában — mert minden tárgyban mindig eminens volt. — 1828-ban Ljubomir Runjanin elvégezte a latin iskolát, 1829, 1830. és 1831-ben Karlóácán tanulta és fejezte be a teológiát. 1832. és 1833-ban Pesten van, itt a filozófia hallgatója, majd 1835-ben Újvidéken tartózkodik. Diakonussá avatják, ezután Kuzminba megy, ahol apja plébániáját örökli. Itt maradt mint plébános-élete végéig. — 1832-ben tehát Ljubomir Pesten tanul, szerb nyelvű órákat ad a rudnai Nikolic Péternek. (Runjanin Ljubomir teljes életrajzát veje, Vasilije Konstantinović írta meg: *Ljubomir Runjanin, paroh kuzminski 1819—1874*, Glas Istine 1987, 281—283. és 296.).

¹⁴ Feltételezzük, hogy a temesvári Maxim Simonovićról van szó, esküdt magyar és katonasági határőr! ügyvéd”-ről, aki később a Srpski Ulok szervezettségének szervezője. Az osztrák és magyar jogtudományt Bécsben és Pesten tanulta, és kitűnő eredménnyel fejezte be (1823.). 1839-ben kiadta Pesten, szerb nyelven írt *Napoleon, car francuski* c. könyvét. (Zivomir Mladenović *Napadi na Vuka u Srpskom Ulaku*, Kovčević, 1960, 45.). Miután temesvári születésű volt, jól ismerte a rudnai Nikolic esz-

látot és Székácsot is, és nincs kizárva, hogy éppen abban az időben, amikor Székács a fiatal Nikollétyal Pesten tartózkodott, ő is Pesten volt és elátogatott hozzájuk.

¹⁷ Nem sikerült megtudni pontosan, mire vonatkozik de Gerčić is ismerhette, ha Székács megemlíti levelében. Az Aposztolovics család Budán 1720-tól kezdve lamert, amikor is ideköltöztek Szalonikiból. Az irodalomtörténetnek tudomása van a korabeli Jovan Apostolović orvosról és íróról.

¹⁸ Székács nevelője, Nikollé Peter valószínűleg Reinhard Menyhérte gondol, az osztrák írora, akinek művei Pesten is megjelentek.

¹⁹ Nikollé Péter értesít Gerčićet, hogy a filozófia tanára, Imre János súlyos beteg. A Tudós Társaság 1832. évi jegyzőkönyvéből kitérünk, hogy még ebben az évben meghalt (Lásd e levélhez fűzött 1. számú lábjegyzetet).

²⁰ Minden bizonnyal Stevan Lazić, a karlócai gimnázium tanára, később igazgatója.

Rudna, den 6. 8. 36.

SCHÄTZBARSTER HERR DIRECTOR!

Die Ehre Ihnen drei Exemplare Serbischen Volkslieder zu übersenden¹, eins für Sie das andre für Herrn v. Ristics² der mir mit den Vukischen Liedern ein Geschenk machte und das dritte für den Geistlichen Herrn — dessen Name mir nicht einfallen will. Er war einstens Archidiakon im Hofe, Professor an dem Seminar, Verfasser einer Serbischen Grammatik (damals noch im Manuscript) ein offener ein wissenschaftlicher solider Mann, hoch und brünett fast an das Schwarz zu glenzend; ich habe ihm meine erste Übersetzungen vorgelesen (namentlich die Skadarka devojka). Wenn er noch lebt, so müssen sie ihm gewiss erkennen denn sein sanftes anspruchloses und doch männliches Benehmen wird ihn auf ersten Blick beurkunden.³ — Sie sehen dass ich durch diese Sendung nur meine Pflicht erfülle, die mir durch die Dankbarkeit für Ihre Bereitwilligkeit mich in die Propyleen der serbischen Sprache einzuführen auferlegt wird. Ich geb' es herzlich gern, denn niemand verdient es mehr als Sie und der Herr Protodiakon. Ich habe oft erfahren dass meine übersetzungen von unserm. Publikum vielfach gewürdigt wurden, und wenn ich durch dieselben, zur Bereicherung unserer Literatur einen Sandkorn beigetragen habe, so muss ich bekennen, dass ich hierum Ihnen und den Herrn Protodiakon sehr viel schuldig bin, und viel zu verdanken habe. — Wo ist denn Wuk Stefanovics?⁴ Ihm wollte ich auch ein Exemplar schicken, wie ich auch dem H. Bischof v. Musiczky geschickt habe, der wie ich vernommen und in meiner Vorrede behauptet habe, die Lieder zu sammeln, schon vor Wuk und Milutinovics angefangen haben soll.⁵ Von diesem Herrn Milutinovics weiss ich nichts Näheres. Sollte er nicht in Serbien sein?⁶

Ich fahre noch in dieser Stunde nach Kadar ab, darum muss ich schliessen. Empfehlen Sie mich bei Allen, die meiner gedenken. Ich bitte um keine Antwort, denn ich weiss es, wie sehr sie beschäftigt sind, wenn ich aber einmahl nach Karlovicz kommen sollte, dann drücken Sie mich recht fest an Ihre Brust. Ich will Ihnen dann von meinen Reisen erzählen⁷, die vergangenen Augenblicke

auffrischen und wieder scheiden aber immer mit der Versicherung
meiner ungeheufelten Achtung und aufrichtiger Liebe gegen Sie,
mit der ich auch jetzt bin.

Ihr Ergebenster Freud
Joseph Székács
Dr. der Philosophie

(ASANUK, Fond Karlovačke gimnazije br. 13, kut. XXIX, sv. 1.)

Rudna, 1836. 8. 6.-án

LEGTISZTELTEBB IGAZGATÓ ÚR!

Megtiszteltetésnek tartom, hogy küldhetek Önnek három példányt a Szerb népdalokból¹, egyet Önnek, a másikat Risztics úrnak², aki megajándékozott Vuk népdalaival, a harmadikat annak a lelkész úrnak — akinek a neve most nem jut eszembe. Valamikor archidiaconus volt az Udvarban, tanár a Szemináriumban, írója egy szerb grammatikának (akkoriban még kéziratban), egy nyílt tudós, szolid ember, magas, hajszíne gesztenye, majdnem fekete; neki olvastam föl az első fordításomat (a Skadarka devojkát). Ha még életben van, egész biztosan felismeri, az ő szelíd, igénytelen és mégis férfias magatartása elárulja az első pillanatban.³ — Ön is láthatja, hogy ezzel a küldeménynel csupán a köteleességemet teljesítem, amely az Ön készségének köszönve bevezet engem a szerb nyelv Propy léusai közé. Szívből küldöm, mert senki sem érdemi meg jobban, mint Ön és a Protodikónus úr. Már többször tapasztaltam, hogy közönségünk értékeli fordításaimat és ha ezáltal gazdagítom irodalmunkat, hacsak egy homokszemmel is, el kell ismernem, hogy nagyon sokat köszönhetek Önnek, és adósa maradok mind Önnek, mind a Protodiakónus úrnak. — Hol van Wuk Stefanovics?⁴ Öneki is szándékoztam küldeni egy példányt, ahogyan a Musiczky püspök úrnak is elküldtem;⁵ miként megtudtam, és előszavamban is megerősítettem, ő kezdte a dalok gyűjtését jóval Wuk és Milutinovics előtt. Milutinovics úrról nem tudok semmi közelebbit.⁶ Nem tartózkodik mostanában Szerbiában?

Még ebben az órában Kádárra utazok, ezért írásomat be kell fejeznem. Ajánljon be engem mindenkinek, akik még emlékeznek rám. Kérem, ne válasszalon, mert tudom, mennyire el van foglalva, de ha majd egyszer Karlóóra jövök, szorítson erősen a keblére. Akkor majd mesélek az utazásaimról⁷, felelevenítjük az elmúlt pillanatot, és aztán azzal az őszinte tisztelettel és igazi szeretettel válok el Öntől, amelyet most is érzek Ön iránt.

A legodaadóbb barátja
Székács József
a philosophia doktora

¹ A Gerčić és Székács hátramaradt levelezéséből érzelmeiben ez a leggyazdagabb Székács levél. Milutin felatalságának, legszebb korszakának a gyümölcse, a Szerb népdalok és hosregék c. fordításkötete megjelent (1836), most megindult és meghatódottan siet könyvével mondani azoknak, akik segítségére voltak e művnek a megvalósításában. Az elsők között, akikre gondol, Gerčić van, neki küldi a fordításkötetét, és gondolatban visszautaz azokhoz a karlócai ismerőseihez és barátaihoz, akik akkoriban készséggel álltak rendelkezésére, hogy megkönnyítsék számára a szerb népdalok megértését és magyar nyelvre való fordítását.

² Székács Petar Ristić gazdálkodóra és katonatisztre gondol, aki őt beajánlotta Vuknak és Vuk népdalgyűjteményét ajándékozta neki (lásd az 1831. szept. 29-én írt levelében fűzött I. szám labjegyzetét). A tekintélyes karlócai Ristić család tagjai, akik a gümnaázium patrónusai és gondnokai voltak.

³ Evgenije Jovanović (Golubinci) 1802. — Felső Karlovác (1854) Sárospatakon végezte a jogot és a filozófiát, ügyvédi vizsgát Pesten tette le (1828). Egyideig a rakovaci kolostor főnöke, később megszervezte a papnevelői intézetet Plaskón és azon törekedett, hogy egyházmegyéjét minél magasabb színvonalra emelje. Karlócan hét évig a hittudomány tanára. Mušicki halála után (1837) őt bízták meg a Felső Karlováci egyházmegyének a vezetésével, ahol is 1839-ben püspökké avatták. Levelező tagja volt a belgrádi Szerb Irodalmi Társaságnak (Društvo srpske slovesnosti). Több teológiai, egyháziogi, filozófiai és irodalomtartalmu művet írt, írásokat között Vukról, Mušickiról és Hadžić Sveticiről. A legjelentősebb művei közé tartozik a Székács által említett *Orthografija srpska* (1836.), amelyet Székács még karlócai tartózkodása idején kéziratban látott. Jovanovićot Székács említi az előző levelében is: 1831-ben mint Joannovic protodiakonust, 1832-ben már csak mint „protodiakonust”. 1836-ban már nem tudja a nevét, annál inkább emlékezik a részletekre, személyének jellegzetességeire, pozitív tulajdonságaira, amelyek Székácsnak mélyen belevésődtek a tudatába.

⁴ Székácsnak nem sikerült megszerezni Vuk Karadžić életrajzát és az adatokat, amelyeket szükségesnek tartott fordításkötetének a magyarázataihoz, miután nem érkezett tőle válasz a Kopitar által küldött levelére, annak ellenére, hogy a levél hátsó lapján olvasható „a Vuk kezével írt következő mondat: „Geantwortet den 12. März 1835. von Ragusa” *Vukova prepiska VI, 1912, 422.*) A magyarázatokban Székács megemlíti, hogy Vuktól nem érkezett válasz levelére, mert — mint feleségtől értesült — Vuk akkoriban Dalmáciában tartózkodott. — A fordításkötet Előszavában Székács Vukot „szorgalmas Vuk”-nak nevezi.

⁵ Gyűjteményének, a *Szerb népdalok és hosregék* (Bp. 1836.) előszavában Székács részletesen és dícsérően beszél Lukijan Mušickiról (1777—1837), aki a Vuk és Milutinović előtt végzett népdalgyűjtői munkásságáról is ismert volt. Nagyra becsüli a klasszicista-tudós archimandritát, és kolostorfőnököt, akiről a karlócai tartózkodása alatt sokat hallhatott, mint a szerb klasszicizmus kimagasló alakjáról, s akinek pest-budai egyetemi hallgató korában Virág Benedek volt a mintaképe.

⁶ Sima Milutinović Sarajlija (1791—1847) az első törökelleni szerb főkelés (1804) költője (*Serbijanka, 1827*), ő kísérli meg elsőnek a népi kultúra irodalomba való emelését. Az ő népdalgyűjteményéből (*Pevanija cernogorska i hercegovacka, Pest, 1833.*) is fordított Székács néhány hősdat és besorolta a fordításgyűjteményébe.

⁷ Milutin elutazott Karlócáról, tanulmányútra indult néhány európai államba: Németországba, Hollandiába, Angliába. Az utazásai során szerzett tapasztalatait a kéziratban levő magyar nyelvű éleletrajzában írja le: Székács József útinaplója 1835-ből (Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Hung. 1852).

Rudna, den 9. Nov. 1836.

MEIN THEUERSTER HERR DIRECTOR!

Erinnern Sie sich noch an den Todor den ehemaligen Bedienter bei der Rudnaer Herrschaft? Er est jetzt Krämer geworden und hat zwei Söhne (die Töchter nicht gezählt). Nun, merken Sie ja gut auf, der Mann ist so arm, als nur ein Krämer sein kann, sein älterer Sohn fähig und tüchtig, der jüngere aber ein Taubstumme. Diesem letzten habe ich den Weg in das Taubstummen Institut zu Wácze gebracht und er wird den selbst in seinem elffen Jahre sein Unterkommen unentgeltlich finden. Der dankbare Vater kommt und bestürmt mich minder, ich sollte doch auch fürs seinen älteren Sohn sorgen, er beruft sich auf den hiesigen Schullehrer der mit seinem Sohne vollkommen zufrieden sei, dann auf Ihr gütiger Versprochen ihm ein Quartier geben zu wollen, endlich auf seinen

eluzigen Wunsch den Sohn studieren zu lassen etc. Ich habe ihm versprochen, dass ich an Sie schreibe und mich mit Ihnen über die Möglichkeit der Erfüllung seines Wunsches berathschlagen werde. Die ich aber weiss, dass Sie mit Geschäften überhäuft, mir nicht leicht antworten könnten, so schreibe ich Ihnen folgende Fragen auf:

1. Wollen Sie so gut sein dem Knaben ein Quotritter zu geben? Ja oder Nein? Antwort:
2. Kann er in das Alumneum¹ aufgenommen werden?
3. Kann er aus dem Dorfschule in die 1te latein Classe direct eintreten?
4. Wenn er nicht eintreten kann,, welche Kenntnisse werden erfordert damit er es könne? Antwort. Die Kenntnisse sind die folgende: a.,
5. *Salvis dictis*, kann er dann in Karlovicz für das Jahr 1837/8 erscheinen?

Haben Sie die Güte, und schreiben Sie das Ja oder Nein überall hin und schicken Sie mir meinen eigenen Brief zurück. Der Knabe ist soweit ich ihn kenne gutmüthig, fleissig und an Bedienen günstig, elf Jahre alt, die Gesundheit selbst etc., Haben Sie meine Bücher erhalten?

Mein Peti ist ein eifriger Vice — Notar, er empfiehlt sich Ihnen auf das angelegentlichste sammt seiner Mutter. Wir wollen Sie einmal überraschen. Leben Sie wohl ich verbleibe mit Achtung
Ihr Ergebenster

Joseph Székács

Der Junge heisst Azenchia Kolenovics.²

(ASANUK, Fond (karlovačke gimnazije. pismo br. 15)

Rudna, 1836. nov. 9-én

LEGTISZTELTEBB IGAZGATÓ URAM!

Emlékszik-e még Todorra, az egykori szolgálóra a rudnai uraságnál? Ő most szatócs és két fia van (a leányait nem számítva). Most figyeljen jól ide; ez az ember olyan szegény, amilyen szegény csak egy szatócs lehet; az idősebb fia tehetséges és tisztességes, a fiatalabb azonban süketnéma. Ezt az utóbbit elhelyeztem Vácott a süketnémak intézetében és az ő ellátása tizenegy éves koráig ingyenes lesz. A hálás apa meg-meglátogat és alázatos kérelemmel ostromol, hogy gondoskodjak az idősebb fiáról is, hivatkozik az itteni iskola tanítójára, aki a fiával nagyon meg van elégedve, és az Ön jószágos ígéretére, hogy neki szíves lesz lakást adni, végül is az ő egyetlen kívánságára, hogy a fia tovább tanulhasson stb. Megígértem neki, hogy írok Önnek és kikérem tanácsát, hogy lehetne megvalósítani a kívánságát. De ahogyan tudom, Ön annyira el van halmozva

munkával, hogy nem tudna könnyen válaszolni, így a következő kérdéseket trom fel:

1. *Lenne-e olyan jóságos a fiúnak lakást adni?*
Igen vagy Nem? Válasz.
2. *Lehetséges-e, hogy felvegyék az Alumneum-ba?¹*
3. *Lehetséges-e a falusi iskolából egyenesen az I. latin osztályba lépnie?*
4. *Ha nem lehet, milyen tudást követelnek tőle, hogy ez lehetséges legyen? Válasz. A következő tudással rendelkezzen: a.,*
5. *Salvis dictis, megjelenhet-e ő akkor Karloviczon az 1837/8. tanévben?*

Legyen olyan szíves írja oda mindenhová az igent vagy nemet, és küldje vissza leveletem. A fiú, amennyire ismerem, jó természetű, szorgalmas és alkalmas a felszolgálásra, tizenegy éves, maga az egészség stb.

Megkapta-e a könyveimet?

Az én Petim szorgalmas aljegyző, ő a legszívélyesebben ajánlja magát az anyjával együtt. Szeretnénk egyszer meglepni Önt. Isten Önnel, tisztelettel maradok az Ön hű

Székács Józsefje

A fiú neve Axenthia Kolenovics.²

J E G Y Z E T E K

¹ Hogy lehetővé tegye a más vidékekről jövő szegény szerb tanulók iskolázását, a magyar gimnáziumok mintájára, amelyek mellett internátus is volt, 1798-ban Stratiurovió metropolita a karlócai gimnázium mellett internátust nyitott a szegény diákok számára, s ezek itt ingyen lakásban és ellátásban részesültek. Az internátus a Blagodejanije (Alumneum) nevet kapta. E mellett az 1798—99. tanévben a Metropolita konviktus is létesített: a nemesek, katonatisztek papok és tekintélyes kereskedők gyermekei számára. Petar Runjanin, kuzmini lelkész, aki az 1798—99. tanévben a Konviktus és az Alumneum gondnoka volt, önéletrajzában (*Autobiografija*) részletesen leírja az Alumneum és Konviktus megalapítását és a bentlakó diákok életét.

² Axenthia Kolenovió személyére vonatkozólag nem bukkantunk rá közelebbi adatokra.

SCHÄTZBARSTER HERR UND FREUND!

Sie haben mir den Herrn Radivoévits¹ so dringend anempfohlen dass ich mich selbst angeklagt haben würde, hätte ich mich seiner nicht angenommen.² Indessen, ich muss es aufrichtig bekennen dass ich ihm schwerlich eine Pädagogie verschaffen kann, indem er der ungarischen Sprache — die jetzt überall gefordert wird — nicht mächtig ist. Was für ihn thun könnte bestand darin, dass ich ihn dem Herrn v. Pavlowits³ am dringendsten anempfohlen habe. Das Resultat davon ist folgendes: Herr Pawlowits war gestern bei mir, und erklärte dass Herr Radivoévits das häuflige Schuljahr ein

freien Quartier und wenigstens 100 Gulden W.W. als Stipendium Tökölyanum erhalten wird. Das übrige wird Ihnen Herr v. Radivojevičs mündlich erzählen, auf mich warten da wenigstens drei oder vier Persone, folglich muss ich schliessen mit der Versicherung meiner ungetheilten Hochachtung und Dankbarkeit mit den ich (?) zu sein Ihr ergebenster treuer Freund und Verehrer

Pest, den 13. Jul. 1841.

Dr. Jos. Székács⁴

A Monsieur Jakob de Gercsics
Directeur à Karlovitz⁵

(ROMS 9919)

LEGTISZTELTEBB URAM ÉS BARÁTOM!

Olyan hirtelen ajánlotta be nekem a Radivojevits urat¹, hogy saját magamat vádoltam volna, ha nem vettem volna pártfogásba.² Be kell azonban vallanom, nehezen tudok neki pedagógusi állást találni, mivel nem bírja a magyar nyelvet, amit most mindenhol megkívánnak. Amit mostan meg tudtam tenni érte, az abból áll, hogy legsürgősebben beajánlottam Pavlowits úrnál³. Az eredmény a következő: Pavlowits úr tegnap nálam volt és kijelentette, hogy a Radivojevits úr ebben a tanévben, mint a Tökölyánum ösztöndíjasa ingyen lakásban részesül és legkevesebb 100 W.W. Guldent kap. A többről a Radivojevits úr majd személyesen beszámol Önnek; most vár rám legalább három vagy négy személy, ezért zárnom kell soraimat mindig egyforma nagyrabecsülésem és hálám biztosításával, amellyel vagyok a legodaadóbb hű barátja és becsülője

Pesten 1841. július 13-án

Dr. Székács Józsa⁴

A Monsieur Jakob de Gercsics
Directeur à Karlovitz⁵

JEGYZETEK

¹ Ljubomir Radivojevič (Sremska Kamenica, 1818—Sremska Kamenica, 1895). 1846-ban doktorált Pesten, amikor is megvédte a *De Haemorrhagis c* disszertációját. Később itt töltötte élete legnagyobb részét. Miután elvégezte tanulmányait, a felszabadult Szerbiába ment, itt először Kruševacra szolgált (1849), utána (1851-től) a körzeti fizikusi állást töltötte be. Miután visszabért Szerbiából, népművelő munkát végzett; a Matica srpska kiadványaiban, elsősorban a Letopisi-ban írt sokat a nép egészségének a megőrzéséről. Élete folyamán nagy vagyont szerzett, és a Szerb Tudományos Akadémianak adományozta. A nép nagy jötevői közé sorolták (Dušan Miškov, *Lekari sa teritorije Srema značajni za našu zdravstvenu i opštu kulturu*, VII Naučni sastanak, ZBORNIK RADOVA Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije Sekcija SAP Vojvodine, Sremska Mitrovica, 22—23. maja 1976. 258.).

² A Székács és a Gerčić közötti lazuló kapcsolatot Gerčić egyik legjobbjik tanítványa, Ljubomir Radivojevič újította fel, akinek egyedüli vágya az volt, hogy beiratkozhasson Pesten az orvosi karra. Anyagi lehetőségek híján, tanácsalanul, mint sok más Gerčić-tanítvány, ő is útbaigazítást és tanácsot kér volt tanárától és igazgatójától. Ismerjük Gerčić levelét, amelyet Karlócáról írt Radivojevičnek 1838. szept.

26-án, és amelyben atyai áldását adja tanulmányai folytatására, monna akár Szegedre (ahová — mint a levélből megtudjuk — Stamatović szeredi görögkeleti capera hívta), akár Pestre; egy levelet csatol Székács részére, ha inula úgy határozna, hogy Pestre megy. (ASANUK Fond karlovačke gimnazije, pismo br. 12). Nem maradt meg Gerčićnek az a levele, amelyet Radivojević magával vitt Pestre és átadott Székácsnak, az akkor már tekintélyes irodalmárnak. Radivojević Pestről levelet írt Gerčićnek, amelyből megtudjuk, hogy Székács készséggel fogadta és segítette neki: „Székács úr az Ön ajánlására nagyon szépen fogadott és többek között azt mondta nekem, nagyon örül, hogy Önnek végre szívességet is tehet. Hozzáfüzte, legalább még negyvenen ajánlkoztaq neki a tanításra, de miután ő Ont különösen nagyra becsülte és le van kötelezve Önnek, legelőször rólam gondoskodik (ROMS 9888, 1840. november 16-1 levél).

¹ Teodor Pavlović (1804—1854) neves szerb irodalomszervező, lapszerkesztő, a magyar—szerb irodalmi kapcsolatok eszméjének ápolója, ügyvédbojtánkodással kezdti pályafutását Vitkovicis Mihálnynál, utána a Srpske Narodne Novine szerkesztője, a Matica srpska első titkára és a Letopisi szerkesztője 1832-től. Miután a Matica srpska székhelye a Thököllánium épületében volt, titkára és a Letopisi szerkesztője vállalta, hogy felügyelje a Thököllánium növekedékeit. Így történt, hogy Székács ajánlására Teodor Pavlović, akit Székács ismerősel közé sorolt és „vir in universa re litteraria Slavorum imprimis vero Serborum non parum versatus”-nak nevez (Fried I., Székács József és a szerb népköltészet, Szomszédság és közösség, 276. 1) befogadta Radivojevićet a Thököllánumban és ösztöndíjat adott neki.

² A levelezésből kitérünk, hogy Radivojević fenntartotta továbbra is Székácsal a kapcsolatot, mert a következő évben, amikor megint jelentkezik Gerčićnek, Székács „komplimentumait” tolmácsolja, melyek szerint „nem ismer még valakit akit erkölcsi tekintetben hasonló lenne öhozzá.” „Hogy én ehhez a stipendiumhoz jutottam — írja tovább Radivojević —, sokban Székács úrnak köszönhetem, mert ha ő nem jár közbe, Pavlović nem fogadott volna olyan szívélyesen, mint ahogy fogadott (ROMS 9889, 6841. november 14-iki levél).

³ Eltérően az előző levelektől, amelyek mind gót betűkkel vannak írva, e levél csak részben gót, nagyobbára pedig aránylag jól olvasható latin betűkkel készült.

THEUERSTER HERR DIRECTOR!

Ich sitze in einer gelehrten Sitzung, wo ich mich herzlich langweile. Ich will mich ein bischen mit Ihnen beschäftigen, und namentlich eine Bitte an Sie zu richten, die Sie gewiss überraschen wird. Die Gesellschaft hat mir vor einigen. Monaten aufgetragen, auf dem Seeligen Magda, — der einstens auch Professor bei Ihnen war¹ — eine Gedechnissrede zu verfertigen.² Wie Sie nun wissen hat Magda im Grunde nur ein einziges namhaftes Werk verfasst, nemlich seine Statistik von Ungarn, hiedurch hat er sich aber um die ungarische Literatur sehr verdient gemacht. In der zu verfertigenden Gedächtnissrede nun, könnte ich ein Datum sehr gut Benützen, aber es ist nur das Datum nicht ganz bekannt. Ich erinnere mich einstens von Ihnen gehört zu haben, Goethe oder Wieland hätten erklärt, dass Sie alle Ihre Werke aufgeben würden, wenn sie ich weiss es nicht welches gemeinnützige Volksbuch würde geschrieben haben. Sie besitzen dieses Volksbuch, mir kann es aber unmöglich einfallen, so viel ist gewiss, dass Sie mir einmal dasselbe mit den Worten übergeben haben: Goethe oder Wieland hätte erklärt dass er den Ruhm der ihm für seine Werk zu Theil geworden. für den Ruhm dieses einzigen Werk geschrieben zu haben, gerne dahingeben würde. — Wenn sie sich noch erinnern, bitt ich Sie recht sehr mir dieses Datum mitzutheilen, wenn es möglich ist mit Angabe, der Quelle. wo jener Ausdruck aufgezeichnet steht.

Leben Sie wohl! Gebe Gott dass ich Sie noch einmahl im Leben sehe und sprechen könnte. Gewiss leben Sie in meinem Andenken fort und fort, und ich kann mich schwer mir anders erinnern, als

unter der Gefühlen der wahrsten Hochachtung, mit der ich mich
zeichne als Ihrer ergebenster

Pest den 6ten Jun.
1842

Dr. Joseph Székács
ev. Prediger zu Pesth.

U.d. In der Sitzung war kein Briefpapier zu haben

Sr. Hochgeboren Herrn Jakob von Gercsics Director des griech,
nicht unisten Gymnasium zu Karlowitz in Syrmien
p. Neusatz und Peterwardein

(ROMS 9920)

LEGKEDVESEBB IGAZGATÓ ÚR!

Ülök a Tudós Társaság egy ülésén és szívből unatkozom. Szeretnék egy kicsit elbeszélgetni Önnel, illetve valamire megkérni, ami valószínűleg meglepi. Néhány hónappal ezelőtt megbízott a Társaság egy emlékbeszéd megírásával a megboldogult Magdáról, aki valamikor Önöknél is tanár volt.¹ Ahogyan már tudja, Magda alapján véve csak egy jelentős műnek a szerzője, ugyanis a Magyarország Statisztikájának, amellyel a magyar irodalomban nagy érdemet szerzett. Az emlékbeszéd megírásához² szükségem lenne egy dátumra, de éppen ez a dátum nem ismeretes. Emlékszem rá, egyszer hallottam Öntől, Goethe vagy Wieland kijelentette, hogy szívesen lemondának összes műveikről, ha csak megírták volna a nem tudom melyik népkönyvet, amely a nagy közönség hasznára lenne. Ez a népkönyv az Ön tulajdonában megvan, nekem pedig nem jut sehogyan sem eszembe; az azonban biztos, hogy Ön egyszer közölte velem ugyanezt a következő szavakkal: Goethe vagy Wieland kijelentette, hogy szívesen lemondana a dicsőségről, ha csak ezt az egy művet megírta volna. Ha emlékszik még erre, nagyon kérem közölje velem ezt a dátumot, ha lehetséges az adattal és a forrással együtt, amennyiben fel van jegyezve ez a kijelentés.

Isten Önnel! Áldja az Isten, hogy még egyszer láthassam az életben Önt és elbeszélgethessünk. Az én emlékezetemben Ön állandóan él, és nem is tudok Önre másképpen visszaemlékezni, mint a legigazibb megbecsüléssel, amellyel úgy írom magam alá mint az Ön legodaadóbb

Pest 1842. június 6-án

Dr. Székács Józsefje
ev. lelkész Pesten

P.S. Az ülésen nem találtam levélpapírost.

Tisztelt Jakob von Gercsics a görög nem unit. Gimnázium Igazgató
Úrnak Karlowiczon Szerémségben
Újvidék és Pétervárad mellett

JEGYZETEK

¹ Magda Pál (1770-1841) *Magyarországának és a határőrök katonaság vidékének legújabb statisztikai és geológiai leírása* (Pest, 1818.) című polgári nemzeti statisztikájának az írója. A soproni ev. liceum, majd a karlócai gimnázium tanára és igazgatója. E munkájának német kiadása miatt — mert abban a cenzor megállapítása szerint Magyarország államjogi függetlenségének adott hangot — állásától felfüggesztették. Magda művének előszószövege egyike a korszak legfigyelemreméltóbb tiltakozásának a különféle nacionalizmusok túlzásai ellen (A szomszéd népekkel való kapcsolatainak történetéből, összeállította és jegyzetekkel ellátta Kemény G. Gábor. Bp. 1962. 167.) A karlócaiak szereték Magdát és meg voltak elégedve pedagógiai munkájával, ezért Stratimirović metropolita pártfogásába vette és annak ellenére, hogy „megcáfolta vétkét”, mégis el kellett bocsátania állásából (Nikola Radojčić, *Jakov Gerčić* ... 74).

² Székács ismert volt a tekintélyes személyiségek elhunytá alkalmából mondott emlékbeszédeiről. Milyen lelkiismeretesen teljesítette e megbízásokat, legjobban mutatja a levél, amelyben pontos és részletes adatokat kér a Magdára vonatkozó emlékbeszéd minél hübb megírásához. Nem tudjuk azonban, hogy a kért adatokat elküldte-e Gerčić Székácsnak; mi inkább feltételeznénk, hogy nem, miután az *Emlékbeszéd*, amelyet elmondott 1844. dec. 14-én az Akadémia Nagyülésén és amely meg is jelent a Magyar Tudós Társaság 7. kötetében (1842—1844, Buda, 1846) nem tartalmaz erre vonatkozó adatot.

REZIME

PREPISKA JOŽEFA SEKAČA SA JAKOVOM GERČIČEM

Istaknuta ličnost kulturnog i javnog života Madjarske u prvoj polovini XIX veka, Jožef Sekač, dobar poznavalac i prevodilac srpskohrvatske narodne poezije na madjarski jezik (*Szerb népdalok és hősrégék*, Budapest 1836), u mladosti boravio je u Sremskim Karlovcima kao vaspitač dece Nikolića od Rudne. Tu je stekao poznanstvo mnogih obrazovanih ljudi, nosilaca kulturnog i društvenog života ovog kruga i prijateljstva, koja je negovao do kraja života. Među svoje dobre prijatelje računao je, pre svega, profesora Jakova Gerčića, veoma skromnog, ali utoliko obrazovanijeg čoveka, i on je sa njim vodio prepisku i mnogo godina doznije. Pisma koja su iz ove prepiske sačuvana pisao je Sekač, i ona su značajan i dragoceni dokument kulturnog života u Madjarskoj u ovo vreme.

RÉSUMÉ

LA CORRESPONDANCE DE JÓZSEF SZÉKÁCS AVEC JAKOV GERČIČ

Personnage illustre de la vie spirituelle hongroise de la première moitié du XIX siècle, József Székács, connaisseur et traducteur de la poésie populaire serbo-croate (*Szerb népdalok és hősrégék*, Budapest 1836), dans sa jeunesse a séjourné à Sremski Karlovci en qualité du precepteur des jeunes nobles Nikolić de Rudna. Il n'y a fait seulement connaissance de maints des gens cultivés, porteurs de la vie culturelle de ce cercle serbe, mais aussi des amitiés, qui ont duré pour toujours. Parmi ses amis il a compté surtout le professeur Jakov Gerčić, homme modeste mais fort intruit, en menant avec lui une correspondance, même beaucoup des années plus tard. Les lettres conservés écrites par Székács ne sont qu'un important et précieux témoin de quelques tendances de la vie culturelle de cette époque en Hongrie.

**EGY LEHETSÉGES
PÁRHUZAM**

**Kisfaludy Károly és Jovan
St. Popović szerepe a magyar,
illetőleg a szerb nemzeti
drámairodalom
megteremtésében**

A Sterija napok¹ múlt évi ülészakán Dragiša Živković felhívta a figyelmet a Sterija munkásságával kapcsolatos összehasonlító kutatások fontosságára, s kifejtette, hogy foglalkozni kellene „az esetleges ösztönzéseikkel, az azonos szellemi klímával, az adott korszak fogékonyságával... tekintet nélkül arra, hogy találunk-e valahol közvetlen mintát, követendő példát, vagy csak egy szélesebb analógiát, asszociációt fedezünk fel Sterija és más külföldi írók között”.

Dolgozatom épp egy ilyen lehetséges ösztönzésre, bátorításra kíván rámutatni, amely megerősíthette Steriját abban az elhatározásában, hogy ime, eljött az ideje a szerbekenél is bevezetni a színjátszást, illetőleg abban a törekvésében, hogy e saját színjátszás számára megteremtse az eredeti repertoárt, s drámai alkotómunkásságában a saját nemzeti történelmének fényes fejezetei felé forduljon.

Dušan Mihajlović kiemelte Sterija nyelvtudását, hangsúlyozva, hogy ismerte úgyszólván korának egész európai kultúráját. Nyilvánvaló tehát, hogy módjában állott tanulni Shakespeare-től, Goethétől, Lessingtől, Wielandtól, mondjuk, dramaturgiát, jellemábrázolást, drámai nyelvet stb., sőt egy-egy ötletet is kölcsönözhetett (amint ti. D. Mihajlović kimutatta, Sterija *Miloš Obilić* c. tragédiájában a tündérek ugyanannyiszor, ugyanolyan szerepben s ugyanazokon a helyeken jelennek meg, mint a boszorkányok a *Macbeth*-ben), de úgy vélem, hogy sem Shakespeare-nél, sem a német irodalom említett nagyjainál nem ismerhette fel a színjátszás szerepét olyan népek nemzeti öntudatának ébresztésében, amelyek még csak akkor érnek nemzetté. Ez a folyamat ivszont éppen a XIX. század elején vett nagy lendületet a mi kelet-európai népeinknél, amelyek csak nemrég szabadultak fel a török alól, s ennek lépett helyébe az osztrák, magyar vagy más uralkodó osztály újabb elnyomása. Ebben az összefüggésben vizsgálja a szerb nemzeti színjátszás szerepét Luika Dotlić is, hangsúlyozva, hogy a műkedvelő színjátszó csoportok egész sorának — amelyek ezen a vidéken alakultak a XIX. század húszas éveiben — az volt a legfőbb célja — „ellentétben a német és más nyelvű vándortársulatokkal —, hogy ébresszék a szerbek nemzeti ön-

tudatát és érvényt szerezzenek a szerb nemzeti gondolatunk”. Milan Tokin, az egyik legfőbb Sterija-monográfia szerzője is a szerb nemzeti érzés felébresztésében látja Sterija tragédiáinak valódi jelentőségét.

* * *

Aki csak foglalkozik Jovan Sterija Popović, a „szerb Molière” (vagy: a „szerb Kisfaludy”), színműírói munkásságával, általában megemlíti rövid, kétéves pesti tartózkodását, mialatt a középiskola utolsó, ún. filozófiai osztályait végezte és érettségi vizsgát tett. Ennek a tartózkodásnak a jelentőségét, azaz Sterija drámaíróvá fejlődésében betöltött szerepét azonban már meglehetősen eltérő módon ítélik meg.

Alójz Ujes teatrológus szerint „1824-től 1826-ig Temesváron, majd 1826-tól Pesten Sterija számtalan német és magyar nyelvű színi előadást láthatott. Láthatta a korszak és az adott térség legjobb színművészeit, a klasszikus és kortárs alkotók legjelentősebb színpadi műveinek előadását. Ez a korszak (1815—1840) a német színház gyors előretörésének, valamint a magyar színjátás és dramaturgia felgyorsult fejlődésének ideje volt. Sterija abban a korban élt, amikor ezen a mi vidékünkön a bécsi Burgtheater dominált, s amikor a haladó magyar értelmiség és a hazafias érzelmű nemesség megalapította a Nemzeti Színházat (1835—1837), amely — akárcsak a Burgtheater — hatással volt a mi vidékünk és a mi népeink színházkultúrájának fejlődésére”.

Živan Milisavac, aki szintén könyvet írt Sterijáról², a pestit követő késmárki jogászvekről állapítja meg: „Sterija valójában Késmárkon ért be, itt is ismerkedett meg az európai irodalom csúcsteljesítményeivel (bár ez az ismerkedés még Pesten elkezdődött”).

Manijam Matković (Két vígjátékíró c. tanulmányában, amelyben Marin Držić és Sterija munkásságát veti egybe) a pesti évek kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy akkoriban „ezt a nagyvárost állandó forrongásban tartotta a felébredt magyar nacionalizmus”.

Mások viszont, abból a tényből kiindulva, hogy a szóban forgó esztendőknben Pesten állandó magyar színház nem működik (Budán sem), megállapítják, hogy Sterija itt nem is láthatott magyar színi előadást, legfeljebb csak németet. Nyomban hozzá is látnak a pesti német színház korabeli repertoárjának tüzetes vizsgálatához, a műsoron szereplő német és más külföldi szerzők Sterijára gyakorolt feltételezett hatásának kutatásához, kimutatva, kitől mit tanulhatott, hogy a szülővárosában és a közvetlen környezetében megfigyelt jelenségeket és típusokat oly nagy sikerrel eleveníthesse meg a színpadon. A már idézett Matković is úgy fogalmaz, hogy Pesten „Sterija megismeri a színházi életet”, de így folytatja: „külföldi írók műveit olvassa”.

Dr. Gál György történész azt is megkérdőjelezi, hogy tudott-e Sterija egyáltalán magyarul. Minthogy a XIX. század elején Pest lakossága többségében német ajkú volt, belvárosában pedig egy erős és népes szerb közösség élt, igazán nem volt fontos magyarul tudnia ahhoz, hogy Pesten otthonosan érezze magát.

Alapos okunk van pessze feltételezni, hogy Sterija tudott magyarul, s nem is csak annak alapján, hogy Pesten végezte a gimnázium utolsó osztályait, majd érettségi vizsgát tett, még csak nem is elsősorban annak alapján, hogy Késmárkon éppen „magyar jogot” („madžarsko pravo”) hallgatott, hanem mindenekelőtt a *Hazafiak* (Rodoljupei) című vígjátékában található magyar szavak és kifejezések, valamint azok alkalmazása alapján.

De vajon lehet-e ennek a körülménynek valami jelentősége Sterija alkotótevékenységének, drámaírói művészetének formálódásában, vagy csupán egy jelentéktelen s ezért elhanyagolható életrajzi mozzanat bizonytalanságáról van szó?

Ha szem előtt tartjuk a nemzeti öntudat ébredésének („a felébredt nacionalizmusnak”), a nemzeti színjátszás kialakulásának s ezzel összefüggésben a nemzeti drámairodalom, az eredeti, hazai repertoár iránti igény jelentkezésének és kielégitésének hasonló feltételeit, időbeli közelségét a magyarság és a vajdasági szerbség körében, akkor igenis lehet e körülménynek jelentősége. Mielőtt azonban e kérdésre határozott választ próbálnánk adni, kísérreljük meg eloszlatni az esetleges félreértéseket Pest magyarságát és a korabeli ottani színjátszást illetően.

Tény, hogy 1815 és 1833 között sem Pesten (sem Budán) nem volt állandó magyar színjátszás. 1815-ben, csaknem kilenc évi működés után távozott innen az ún. „második pesti magyar társulat”, s csak 1833-ban telepedett meg Budán, a Várszínházban az az együttes, amelyből majd az 1837-ben felépült Pesti Magyar Színháznak, a Nemzeti Színház elődjének együttese rekrutálódik. Ez azonban nem jelenti, hogy e 18 év alatt ne lett volna magyar színjátszás Pesten és Budán. A húszas évek vége felé például már 15 vándortársulat járja az országot, s közülük a tárgyalt időszakban tíz fordul meg Pesten vagy Budán, és játszik ott hosszabb-rövidebb ideig. Sőt, épp ez idő alatt játszódott le egy a magyar színjátszás és drámairodalom történetében páratlan jelentőségű esemény: 1819—20-ban a székesfehérvári társulat másfél évig játszott Pesten, s ezalatt egyetlen írónak hét eredeti művét mutatta be — óriási sikerrel! Az író Kisfaludy Károly volt, az első átütő sikert arató darabja pedig *A tatárok Magyarországon* című hazafias ihletésű, történelmi tárgyú tragédiája. Az egykorú színházi kritikus így üdvözölte az eseményt: „Nemzetünk már nem ok nélkül remélheti, hogy valahára a Magyar Nemzeti Theátrum is lábra kaphat”. Még sokatmondóbb a bécsi Polizei Hofstelle pesti ügynökének a bemutató utáni napon keltezett bizalmas jelentése: „A pesti mesteremberek mind odatódultak, pedig a nemesség nagy részével együtt inkább a legelőre, mint egy művelt színházba valók. Dobogtak, tapsoltak, brávót, vivátot kiáltgattak... Harsogva visszhangozták a darabbeli „Éljen a magyar szabadság!” felkiáltást. A másnapi német darabot bejelentő német színészt lehurrogták, s csak mikor tört magyar nyelven fogadkozott, hogy megtanul magyarul, akkor hallgatták meg”. (Az előadás ugyanis a német színházban volt, amelyet a magyar együttes Magyarországon a német társulattól vett bérbe). Történt pedig ez 1819-ben azon a Pesten, amelynek lakossága csakugyan német többségű, bár ne feledjük, hogy a mintegy 78.500 lélek 40%-a (1821. évi adat) is vagy 30.000 ezernyi magyart jelent, nem számítva a

város közvetlen falusi környezetét. Történet viszont mindez a magyar nemzeti öntudat erőteljes kibontakozása idején.

Kisfaludy sikerének titka, hogy jó érzékkel ismerte fel: a nemzeti öntudat ébredésének, a nemzetté válás folyamatának egyik szükségszerű kísérőjelensége, egyszersmind ösztönzője a nemzeti múlt dicsőséges pillanatainak felelevenítése, egyszóval a történelmi hagyományok ápolása. Ezért a korábbi gyakorlattal ellentétben — amely német lovagdrámák fordításában, illetőleg lovagregények dramatizálásában merült ki (Kotzebue a szerbeknél és a magyaroknál egyaránt a legnépszerűbb színpadi szerző a tárgyalt korszakban) — Kisfaludy mindjárt nemzeti tárgyú művekkel lépett fel, mert elsőként fogta fel a nemzeti dráma iránt még csak ébredező igényt, s ezzel a magyar színházba csábította a közönséget. A sokkal nagyobb drámaíró, de a maga korában Kisfaludy sikereit meg sem közelítő Katonával összehasonlítva állapítja meg róla Horváth János: „Csekélyebb készültségénél fogva közelebb állt, ösztön-szerű gyakorlati érzékével közelebb férközött” kora közönségéhez.

De hát hogyisne tapsolt, dobogott, tombolt volna a közönség, hogyisne lelkesedett volna, mikor a szerző a győztes tatár vezér szájába ilyen szavakat adott a legyőzött magyar vitéz dicséretére: „Tatárok! Ide néz-zetek, így hal egy magyar, így hal az igazi bajnok... Fedjétek be őket a vitézség címjével... aztán temessétek el tulajdon várában; megérdemli ez a nemes, hogy azon a helyen nyugodjék teteme, amelyet oly vitézül védett... Sírköve legyen: örök dicsősége”. Később ugyan maga Kisfaludy is belátja, hogy bizony „tatári mű” ez, amelyben „hazapufogtatás” és „bundás indulatok” tengenek túl. A pesti zajos siker után a Theater an der Wienben 1821-ben meg is bukott, de előadásán 1820 őszén még az egész udvar megjelent, élén a császárnéval és vendégével, Cambridge kercegével, *Ilka* című darabját pedig a pesti német színház is játszotta.

Hasonló történelmi, társadalmi és kulturális körülmények természetesen hasonló felismerést érlelhetnek meg más-más írókban, hasonló elhatározásokra és cselekedetekre készíthetik őket anélkül is, hogy tudnának egymásról. Sterija népe pedig, a XIX. század elejének vajdasági szerb polgársága épp úgy kezdett nemzeti öntudatra ébredni, mint Kisfaludy középnemesi környezete, s ekkor jut Sterija is arra a felismerésre, hogy „a színház aktív politikai tényezővé vált... mint a szerb polgárság és a szerb nemzeti törekvések érvényesülésének kifejezője” (Jovan Popović), és ki is mondta: „ideje, úgy vélem, hogy nálunk is bevezessék a théátrumot”. Hadd említsük itt meg, hogy akárcsak Kisfaludy Sterija is hazafias történelmi színművekkel kezdte drámairói pályáját s csak később fordult közvetlen környezete, a vajdasági szerb polgárság ábrázolása felé, és az ő ópuszának is a második fele, a vígjátékok az értékesebb, hasonlíthatatlanul fontosabb része. Ennélfogva hasonlóan ítéli meg a szerb irodalomtörténet Sterija történelmi szomorújátékaikat is, mint a magyar irodalomtörténetírás Kisfaludyt. M. Tokin, miután kifejti, hogy Sterija tragédiáinak jelentősége nem annyira irodalmi értékükben van, hanem abban, hogy „szükségletet elégítettek ki”, így folytatja: „Örömmel várta az olvasóközönség, s hamarosan jól fogadták a nézők is. Ezek is, azok is (az utóbbiak mégis inkább) arra

vágytak, hogy könyvben és színpadon a saját anyanyelvükön hallják a színjátékot, a saját dicső múltjukról”.

Arra is figyelmeztetni kell azonban, hogy korántsem azonos Kisfaludy Károly és Jovan Sterija Popović helye és szerepe a magyar, illetőleg a szerb irodalomban. Míg Kisfaludy érdeme nem annyira maradandó művek megalkotásában van, mint inkább az irodalmi élet megszervezésében (*Auróra*) és fellendítésében, illetőleg a nemzeti drámairodalom megalapozásában és a magyar színházi közönség megteremtésében, addig Steriját a szerb irodalom, különösképpen pedig a drámairodalom egyik legnagyobbjának, sok tekintetben szinte elérhetetlen csúcspontjának tekintik — akárcsak Katonát a magyar irodalomban. Ettől eltekintve, a nemzeti színjátszás fellendítésében, az eredeti, hazai színházi repertoár megteremtésében a két vígjátékíró szerepe nagyon is hasonló. Jovan Popović szerint ui. Sterija korában „a színház olyan tribünné vált, ahonnan az író népes közönségéhez, a nemzeti öntudatra ébredő kispolgárokhoz szólhatott. Sterija kötelességének érezte, hogy olyan műveket írjon a színházak számára, amelyek e közösség problémáiról szólnak. Nem írt ő az örökkévalóságnak, sem asztaliökjének, hanem az eleven közönségnek, a meglévő színházaknak, amelyek akkoriban Kotzebue ügyesen szerkesztett, de éntéktelen színműveit játszották”. Mladen Leskovac így fogalmaz: Steriját az a felismerés vezérelte témaválasztásában, hogy „a mi színházunknak a mi színeinket és ízlésünket kell felmutatni, a mi színpadunkon a mi embereinknek kell lépkedniük...”

Nem kétséges, hogy Sterija megalkothatta mind hazafias tárgyú és szellemű színműveit, mind vígjátékeit anélkül is, hogy hallott volna és tudott volna Kisfaludyról és hasonló törekvéseinek sikeréről. Amint ui. természetes, hogy a vajdasági szerbség nemzeti öntudatra ébredéséhez a Karadorde-féle szerb felkelés és sikeres nemzeti felszabadító harc (1804—13) szolgáltatta a legfőbb indítékot, ugyanúgy magától értetődő, hogy Sterija mindenekelőtt a korabeli szerb irodalomban divatos és sikeres törekvéseket, Milan Vidaković és Lazar Lazarević kezdeményeit folytatta, amikor a nemzeti történelem hősi és dicső mozzanatait dolgozta fel tragédiáiban. Ugyanakkor azonban ahhoz sem fér kétség, hogy a vajdasági szerb polgárság nemzeti törekvéseit jelentős mértékben ösztönözte és bátorította a magyar középnemesség és értelmiség hasonló, nemzeti függetlenségi törekvése. Feltételezhetjük tehát, hogy ha Sterija mégis értesült Kisfaludy sikereiről, azok ösztönzőleg, bátorítólag hathattak rá, hasonló tetteire, eredeti drámaírói alkotómunkára indíthatták.

Sterija életrajzában, sajnos, nincs adat arra vonatkozólag, hogy pesti tanulóévei alatt láthatott-e magyar színházi előadást. „Nem rendelkezünk semmilyen adatokkal arra vonatkozólag, hogy mit látott Sterija ebben a színházban” — írja M. Tokin. Tehát bizonytalan, hogy hallott-e Kisfaludyról, láthatta-e valamelyik darabját, de még azt sem tudni teljes bizonyossággal, hogy tudott-e magyarul. Ezért a rendelkezésre álló adatok alapján csak feltételezésekre szorítkozhatunk.

Már említettük, hogy Pest és Buda azokban az időkben sem nélkülözte egészen a magyar színjátszást, amikor Sterija ott tartózkodott. Egy-egy vándortársulat megfordult és játszott itt ekkoriban is, a „Szé-

keszfehérváni válogatott társaság" pedig éppen 1820. 27-ben. Mártonkői ismeretes hogy az 1818-19-es nagy sikerek után Kisfaludy darabjainak valóságos divatja kezdődött Magyarországon, amely egészen a 30-as évek végéig tartott. Népszerűsége később még a szerb nyelvterületre is átcsapott: 1842-ben szerbre is lefordították *Iréne* című szomorújátékát *Lepa Grkinja* címen. Elvileg tehát láthatott Sterija magyar színi előadást, sőt Kisfaludy-darabot is. A már többször is idézett M. Tokinnál többek közt ezt olvashatjuk: „Sterija 1836 szeptemberében Pestre ment... Megismerkedett Jovan Vitković pesti lelkésszel, a szerb könyvek cenzorával minden bizonnyal a bátyjával, Vitkovics Mihállyal és barátjaikkal is...”

A kétnyelvű poétáról pedig mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy volt kapcsolata, mégpedig igen eleven, a magyar színjátszással. Darabírással is foglalkozott. Drámát írt például Rákóczi Ferenc rodostói szárnűzetéséről (Mikes levelei alapján), valamint Wesselényi báró és Szécsi Mária murányi kalandjáról, mely utóbbi tárgyat Kisfaludy is feldolgozta *Szécsi Mária avagy Murány vár ostroma* című drámájában. Vitkovics továbbá fordított is drámákat, főleg németből, de német közvetítéssel franciából is. Két magyar fordítását később szerbre is átültette, egy magyar fordítása pedig előadásra is került Pesten. Aligha képzelhető el tehát, hogy ennek a Vitkovicsnak a házában Sterija jelenlétében is ne került volna szóba a színház ügye, valamint Kisfaludy neve és drámáiról sikere. De Sterija akár találkozott is Kisfaludyval Vitkovics vendégszerető házában, amelynek kapui szélesre voltak tárva az irodalom és színház ügyében buzgolkodó írók, kritikusok előtt. 1812-től 1829-ben bekövetkezett haláláig irodalmi összejövetelek színhelye volt Vitkovics háza, s ezek látogatói között — Berzsenyi, Döbrentei, Fáy András, Kölcsey, Kazinczy és Vörsmarty mellett — ott volt Kisfaludy Károly is. És vajon merő véletlennek tekintsük-e, hogy a *Hazafiak* (Rodoljupci) Zeleniokájának régi barátját, akitől levelet hoz neki Gavrilović Belgrádba, éppen Nagyfaludynak hívják? Vajon nem épp a drámáiról neve adhatta neki az ötletet e névalkotáshoz, amely ugyan nagyon magyarosan hangzik, de a magyarban aligha létezik?

Vizsgáljuk meg végezetül a *Hazafiak* c. vigjáték magyar szó- és kifejezés-anyagát, hogy lássuk, lehet-e ezek alapján magyar nyelvtudására következtetni.

Csak a mű eredeti kézírata alapján lehetne eldönteni, hogy a szövegben előforduló kisebb nyelvi hibák tőle erednek-e, vagy a magyarul nem tudó nyomdászok, korrektorok, szerkesztők egykorú vagy későbbi hibái-e. Ilyen mondatokra gondolunk: „Nemes, birger, prostak... Mínd polgártársai, vagy: Kad su moji preoi nemešag dobili? (Mikor az én őseim nemességét” helyett). Feltehetőleg azért ír olykor *é* helyett *i*-t (*i*-ljen, az istenirt), ment úgy találja, hogy a magyar *é* kifejtésben közelebb áll a szerb *i*-hez, mint *e*-hez. Máskor viszont teljesen magyarul éspedig hibátlanul ír: „Lásd, édes atyám!”, majd szerbül is: „edeš anjam” Íme, ilyen szavakat és kifejezéseket is ismer: *birodalom*, *ország árulója*, *alászolgája* (ezt másutt szó szerint le is fordítja szerbre (sluga sam ponizan); *Eredj a pokolba; lelkem, bolondság, cudarság; ne bánts.*

Magyar nyelvtudásra következtethetünk az ilyen pontos fordításokból is: *Surdic* - *Bidek* (Büdüsi); megmagyarazza például, hogy a *šerb* szó a vlah nyelvben kígyót jelent, *Serbulicot* ezért magyarul *Kígyóinak* kell mondani. Olyan régi, az ő korában még bizonyára használatos mértékegységeket is ismer, mint a *mérő* és *akó* (Dvesta merova žita i sto akova vina — kétszáz mérő búzát és száz akó bort); szószerint lefordítja a *tessék parancsolni* udvariassági fordulatot is: izvol'te, zapovedajte.

A mondottak alapján tehát feltételezhető, hogy Sterija látott pesti iskoláztatása idején magyar színházi előadást, esetleg láthatott Kisfaludy-darabot is; Viitkovics vendégszerető házában találkozhatott a kor kiemelkedő magyar íróival, közöttük Kisfaludyval is, akik igen csak szívükön viselték a magyar nemzeti színjátszás ügyét és sokat tettek annak fellendítése érdekében. E körökben Sterija tájékozódhatott a magyar színjátszás és a nemzeti drámairodalom helyzetéről, valamint a hazai szerző és a nemzeti múltat megelevenítő eredeti művek sikeréről.

A két író közötti lehetséges párhuzam azonban csak munkásságuk első korszakára érvényes, amikor mindketten hazafias tárgyú szomorújátékokat alkottak. Mert a továbbiakban Sterija messze eltávolodott gondolkodásban, felfogásban közvetlen könnyezetétől és közönségétől: „nem hízelgett neki, nem követte példáját” (M. Leskovic). Világosan felismerte a vajdasági kisváros kicsinyes, nemesekre kacskingató polgárságának hibáit, s határozottan ki is gúnyolta. Azt vallotta, hogy „a színház orvosság az erkölcsi betegségekre”, illetőleg iskola, melynek célja „a tanítás és az erkölcs megjobbítása”, nem pedig a könnyed szórakoztatás. „Minden olyan kifejezést — hangsúlyozta — minden olyan szót, amelytől az ártatlan arc pinulni kénytelen, s amelynek nincs más célja, mint a nevetést kiváltani, száműzni kell a színházból”. Ezért mondhatta apja a *Fösvény* (Kir Janja) elolvasása után — magára ismerve a vígjáték főhősében —: „Táplálsz a kutyát, s aztán beléd mar”; legkíméletlenebb satírája, az álhazafiakat leleplező *Hazafiak* előszavában ezt írja: „Nem az volt ezzel a szándékom, hogy sárral dobáljam a népemet, hanem hogy tanítsam és öntudatra ébresszem”. (Ez a tanítás azonban még igen sokáig elmaradt, mert a vígjáték csak 1904-ben került először színpadra Belgrádban, holott 1878-ban helyezték el Sterija örökösei a Matica snpska könyvtárában. Maga Sterija sem tett kísérletet sem előadására, sem kinyomtatására életében).

Kisfaludy viszont a pesti értelmiségi, írói körökből szemlélte a vidéki nemesség elmaradottságát, fejlődésre való képtelenségét, de igazán csak a külföldet majmoló Székházy-féléket gúnyolja ki, míg pl. a katonásan nyers és darabos Baltafy iránt sokkal elnézőbb, mivel a nemzeti hagyományok megtestestítőjét tiszteli benne. Érdekes — és Kisfaludy „öszönszerű gyakorlati érzékét” szem előtt tartva semmiképp sem véletlen, hogy voltaképpen csak egy prózai elbeszélésében, a *Sulyosdi Simonban* volt következetes osztálya tehetetlenségének és maradiságának leleplezésében. Nyilvánvaló tehát, hogy sokkal jobban ismerte osztályát és annak hibáit, mint vígjátékai alapján hihetnénk, de színpadi műveiben csak addig merészkedett el a hibák bírálatában, ameddig osztályának képviselői hajlandók voltak követni.

A Sterija és Kisfaludy közötti alapvető különbség éppen az osztályuktól való eltávolodás mértékében, hibál, elmaradottsága bírálatának mélységében és következetességében van.

J E G Y Z E T E K

¹ A Vajdasági Hivatásos Színházak Közossége és a verseci Jovan Sterija Popović Színház a Sterija-kutatók (történészek, irodalomtudósok, teatralógusok, rendezők, dramaturgok stb.) részvételével 1976 óta évente rendez tudományos ülésszakot Versecen, a nagy szerb vigjátékiró szülővárosában irodalmi munkásságáról Sterija-napok címen. Az eddigi ülésszakok a következő kérdésköröket vizsgálták: Jovan Sterija Popović életének és munkásságának társadalmi, politikai körülményei; J. Sterija Popović korának irodalmi és színházi viszonyai.

Dolgozatunk az utóbbi témakörhöz kapcsolódik, s az 1979. évi Sterija-napokra készült.

² *Savest jedne epohe* (Egy korszak lelkiismerete), N. Sad, 1956.

S U M M A R Y

A POSSIBLE PARALLEL

The present paper is concerned with Sterija's two-year stay (1826—1828) in Pest at the start of his career. This fact was neglected in the comparative investigations of Sterija's comedies, because in those times there had been no permanent Hungarian theatre, and the majority of the inhabitants of the city had been German speaking people.

Although there was no permanent theatre, ten touring companies were visiting Pest and Bude in the twenties of the last century. Among these companies there was the „selected company of Székesfehérvár” with their patriotic repertoire. And if we add Sterija's contacts with Vitković brothers, we may assume that Sterija's stay in Pest gave him opportunity to get acquainted with the success of the Hungarian national playriting, and was stimulated by it in his own endeavours.

R E Z I M E

JEDNA MOGUĆA PARALELA

Studija polazi od činjenice da komparativna književna istorija ne uzima u obzir dve godine koje je Jovan Popović Sterija proveo na početku svoje karijere u Pešti (1826—1828.), kojom prilikom je uočio da ovde ne postoji madjarsko pozorište, budući da je stanovništvo većim delom nemačke narodnosti.

Studija potvrđuje da, iako stalnoga pozorišta uistinu nije bilo, Pešta i Budim nisu oskudevali u madjarskim pozorišnim predstavama. Dvadesetih godina prošloga veka u zemlji je postojalo 15 družina, od kojih se 10 našlo u Pešti i Budimu, a „Stonobiogradska izabrano društvo” baš u toku 1826—27. godine. 1819—20. je opet jedna družina iz Stonog Biograda sa velikim uspehom prikazala sedam originalnih predstava jednog jedinog autora, a veliki deo ovih predstava odnosio se na slavnu narodnu prošlost.

Ako se uzme u obzir da se, po mišljenju njegovih biografa, u Pešti upoznao sa Jovanom Vitkovićem, njegovim bratom Mihailom i „njihovim prijateljima” među kojima je bilo mnogo madjarskih književnika (sâm Mihajlo Vitković je pisao i prevodio drame), onda je nezamislivo da se u ovim krugovima nije obavestavao o rodoljubivim komadima, o uspehu narodnog repertoara i da nije crpao iz ovoga ohrabrenje za svoje sopstvene ciljeve.

**A DÉLKELET-EURÓPAI
KULTURÁLIS
PROGRAM***

„Van abban valami leverő, hogy Zrínyi Péter és Zrínyi Miklós népe, mint Jellasich és Kossuth népe állhatott egymással szemben (inkább a köztudatlanságtól, mint valódi érdekektől elválasztva) s hogy a szerb balladákban egymás tulajdonságait oly jól ismerő két katona nemzet, a szerb és a magyar, Sabácnál egymás hazug fantomjának ugorhatott neki.”

Németh László

Jugoszláv kisenciklopédia — magyar nyelven. Kázmér Ernő belgrádi munkásságának egyetlen igazi visszhangja volt még az életében (amit két évtizedig, Majtényi Mihály portrévázlatáig¹ néma csönd követett) s ez Gál István nevéhez fűződik, aki a magyar—dél-szláv barátságot hirdető és a kulturális kapcsolatok intézményesíthető formáit puhatoló cikkei egyikében így ír: „Kázmér Ernő nagy kitekintésű tanulmányokban mutatta be szinte az egész dél-szláv múltat és jelent. Kázmér műveinek összegyűjtése nagyban elősegíthetné a magyar közönség érdeklődésének megnyerését a dél-szláv irodalom iránt.”²

Kázmér valójában az enciklopédikus teljességet megközelítő alapos-sággal tekinti át a jugoszláv kultúra jelenét és múltját egyarant. Ahelyett, hogy csupán az irodalomra korlátozódna érdeklődése, a történelem, a nyelv és a festészet is érdekli, sőt a folklór területére is tesz kirándulást. Az övéhez hasonlítható megértéssel, a hozzá mérhető szellemi perspektívából előtte senki, s utána is csak kevesen tanulmányozták a dél-szlávokat magyar nyelven. Szempontjait és értékítéleteit, némi kibővítéssel és helyenkénti módosítással, ma is elfogadhatjuk; pedig egymaga, rendszeres filológiai képzettség nélkül, autodidaktaként gyűrközött neki annak a munkának, amit a két háború között a magyarság legjobbjai (többek között Balogh Edgár, Gunda Béla, Féja Géza, Németh László és Gál István) hasztalanul képzeltek el egy nagy kelet-európai tudományos intézmény formájában³, mert Dávid parittyája — legalábbis egy időre — csütörtököt mondott Góliáttal szemben. S amit Gál István vetett fel egyik cikkében — hogy a magyar részről lelkesen fogadott belgrádi Balkán-Intézet mellé Magyar Ház (miként Budapesten Szerb Ház) is kellene, lévén, hogy a magyar délkelet-európai filológiának is nagy hagyományai és eredményei vannak⁴ — szintén egyedül, minden erejét latba vetve igyekszik megvalósítani. Mi más

* Részlet a sajtó alatt levő Kázmér Ernő szellemi arca c. monográfiából.

tehetne, ha a sokszor tartózkodó szerb polgári írőkörökön kívül csak a *Kalanyja* és a *Láthatár* szerkesztőivel van kapcsolata. Ekkor már annyi súlya sines a szavának, mint korábban, hiszen a megbélyegzettek közé tartozik.

Tanulmányok a délszláv irodalomról. Mivel Kázmér a legtovább Belgrádban élt, természetesen, hogy elsősorban a szerb irodalom került érdeklődésterébe. Róla nem is csupán általános képet ad, mint a horvátról⁵, hanem arcképvázlatokat; még hozzá nem csupán a huszadik századból, hanem a tizenkilencedikből is. A Vuk Karadžićról⁶, Jovan Jovanović Zmajról⁷ és Laza Kostićról⁸ írt tanulmányai közül különösen az első kettő mondható elmélyültenek és megalapozottnak. Hozzáállásában a leplezetlen rokonszenv mellett a születőben levő nemzeti irodalom külső és belső arányainak tiszteletben tartása, egy emelkedettebb szempontú tárgyilagosság is dicséretre méltó. Vuk munkásságában a népi kultúra forradalmát ismeri fel, az okos igazodást a haladás követelményéhez; Zmajban viszont a napi politikai forrongásokban gyakran alámerülő nacionalistát, a magyar nemesség erőszakos magyarosítási törekvései ellenére is becsülte a nagy költői által megnyilatkozó magyar népi lelkiületet. Végkövetkeztetése pedig legalább annyira jellemzi a kritikust, mint a bemutatott költőt: „A világirodalom, elsősorban a magyar irodalom mindig jóleső érzéssel, kegyelettel fog gondolni Zmajra, Nyugat és Délkelet irodalmának lelkes hídverőjére.”⁹

A magyar közönségnek bemutatott huszadik századi írőknek már hosszabb a névsora. Először is Kázmér kedvenceit, a diplomátákat kell megemlítenünk: Rakičićot, Dučićot és Andričićot. Meglátásai és terjedelme miatt a Manojlovičićról, Stanislav Vinaveréről, Velmar Janjkovičićról és a Svetislav Stefanovičićról írt esszéket is kiemelhetjük. Míg Dučićnak csupán egyik művét méltatja megállapítva róla, hogy „szinte csodálatos rokonússal Babits felé társul, akinek esszai lírája és intellektusa oly közös funkciója, mint Dučić utazásélményei lírizmusa.”¹⁰ Rakičić pesszimizmusának gyökerét viszont az impresszionizmusban és a szecesszióban keresi; de e terminusok nélkül határozza meg a korszak művészpсихológiáját; miközben a saját egykori (és még mindig kísérő) énjéről beszél: „A huszadik század kezdeti éveiben a modern ember gondolkodása még tartalommal telítődött meg és a túleledő életnek, a nagy háborúnak üressége csak később dermedt a lelkekbe. A Rakics indulásakor jelentkező pesszimizmusnak tehát nincs külső eredője. Pesszimizmusa csalódottságból származik, abból, hogy költői képzelete nem talált módot belső lelki világának a külső dolgokkal való összeegyeztetésére. A nacionális világképpel szemben, minden apróságból az irracionális ütközik ki és költői látása ezzel a racionalisba ojtott irracionálisával nem tud megbékülni.” A rakičić költői attitűd iránt rendkívüli fogékonyságot mutató kritikusnak e tanulmánya is bizonyosság arra, hogy az általa legtöbbször művelt impresszionista kritikaforma inkább a körülményekben gyökerezett, mint az egyéniségében — legalábbis a harmincas években.

Kázmér Ivo Andričićnak a jelentőségét abban érzékelteti, amiért az két évtizeddel később Nobel-díjat kapott. Két világ keveredése nyűgözi le műveiben, olyasféle regionalizmus, melynek egy-egy sajátos változatát az erdélyi Tamási Áron és a svájci Ramuz alakította ki. Kázmér mégis eltekint a világirodalmi párhuzamoktól, mert „túlközel értünk egymáshoz és lélekben is szomszédok lettünk. Ivo Andričić novelláiban a szomszédunk lelke beszél hozzánk. Illó és érdemes rá hallgatni. Másféleképpen

beszél mint a többiek ott Nyugat Európában. S ez a friss déli szélhez hasonló írón kifejezési bátorsága az, amivel még hosszú ideig nem tudunk eléggé betelni.¹² A kritikus bírálói beleérzése iránti tiszteletünket még fokozza az a körülmény, hogy Kázmér nem is eredetileg, hanem német fordításban olvasta Andrićot.

A Manojlović-esszé viszont már nem csupán portré-voltában, hanem kapcsolat történeti szempontból is forrásértékű.¹³ Kázmér ugyanis azt mondja el benne, amit az írótól, mint személyes ismerősétől hallott annak egykori kapcsolatáról Adyval és a *Holnap* antológia írócsoportjával, amikor még Manojlović Váradon diákoskodott. Ez az íróvallomás nagyszerű alkalom Kázmér számára, hogy aggályos filológiai megalapozás helyett a rá jellemző impresszionisztikus szabad elmefuttatások formájában, szabadon merítve gazdag irodalmi tapasztalatainak tárházából, felvázolja Ady Endrének a magyarságon túlmutató jelentőségét: a Pannóniában élő más ajkú népek költőire gyakorolt hatását. Ismert és kevésbé ismert neveket is emleget, s egyáltalán nem biztos, hogy azóba egy-két kivételt nem számítva megnyugtatóan letisztázta ezeket a kérdéseket a komparatiztika. Kázmér szerint a román Emil Isac, Goga Octavian; a szlovák Ivan Krasko, Emil Boleslav Lukáč, Jan Rob Poničan és Laco Novomesky; valamint a jugoszláv Krleža és Manojlović kapott indítást a „magyar Ugar” poétájától. Természetesen nem áll meg ennél a megállapításnál, s azt a többletet is kielemezi, amit a szerb írónak a műfordítástól és a tanulmányírástól sem elzárkózó, nyugat-európai hatások előtt is nyitott munkássága hozott.

Klasszicisztikus igények. Az újabb szerb költészetben ismertebb a „hazafias versek” (rodoljubiva pesma) kifejezés, mint a magyarban. A szókapcsolat gyakoribb, illetve ritkább előfordulására nem elsősorban az ad magyarázatot, hogy a tudományos gondolatban mindig vezető Nyugathoz térbelileg és hagyományai szerint is közelebb levő magyarság előbb jött rá, missszerint a kifejezés — szűkösen egyértelműsége, „skatulyává” merevedett volta miatt — századunkban már használhatatlan, vagy csupán csak jelzők és más fogalmak tehetik rugalmasabbá, — hanem a történelmi események fáziseltolódása. Míg ugyanis a magyarság a kiegyezés után az osztrák gyámkodás mellett polgárosodhatott, s csak nosztalgiaival gondolhatott a szabadságharc és a kurckor bukásában is nemzetet edző korára, addig a szerbség számára a századforduló kora nem a békés fejlődés (esetleg agresszív terjeszkedés), hanem a nemzeti önvédelem szükségletével köszöntött be. Először a fél évezredes déli, majd pedig újdonsült „segítőkéz” északi szomszédját kellett leráznia a nyakáról. A csak távoli, északkeleti rokonban bizható szerbség költői közösségi szükségletet elégítettek ki hazafias költészetükkel, ami mellett, hogy történelmi szükségesség tennéke volt, tartalmi és formai tekintetben egyaránt túplálkozott a példátlanul gazdag népköltészetből. Kázmér Enő tulajdonképpen ezt ismerte fel, mikor tanulmányt írt Stanislav Vinaver munkásságáról, újonnan megjelent verseskönyve (*Ratni drugovi*) ürügyén¹⁴ De nemcsak a költőt méltatja Vinaver munkásságában, hanem a begyöpesedett konzervatívokra és az elvakult radikálisokra szakadt szerb irodalom parodistáját is, akit humorában és gondolatlanságában is Karinthyval vet össze.

Kázmér megértése Vinaver hazafias költészetét illetően, a kritikus klasszicizmusában gyökerezik, mely csak akkor meglepő, ha arra gondolunk, hogy *A Hét* egykori munkatársa mily kevésbé becsülte Petőfit, egyébként nem más, mint a korral való együttthaladás igénye, amivel

kapcsolatban elég, ha csak a kortárs magyar irodalomban, Németh László és Illyés Gyula törekvéseire emlékeztetünk. Ez a közelítésmód jut érvényre a Velmar Janković dramaturgiájáról írt esszéjében is.¹⁶ Az ukkori Belgrádban népszerű polgári író kibontakozásának útját a darabos pszichologizálástól a korkérdésekre adott elvont humanista válaszig rajzolja meg. Ez most számára nemcsak alakulás, hanem minőségi fejlődés is. „Megjelenítő formája, technikája sem forrott ki még, — írja. — Még mindig érzései a legfontosabbak. Nem készült el az élet teljes taglalására, de már megpróbálkozik a legmélyebb kérdésekig érni. Készül nagy távolságokra is, a teljes színpad felé, de míg elér odáig, a finom részletek és a lelki ányalatok feltartóztatják.” Ha most netalan eszünkbe jutna, hogy a szovjet íróknál viszont a lélektani motiváltságot, a hősök belső életének ányaltságát hiányolta, akkor sem szabadna itt ellentmondást látunk. Kázmérnál ugyanis e két mozzanat: az individuumsválságának elmélyült ábrázolása és a kor időszere kérdései irányában való nyitottság dialektikusan kiegészíti egymást; bizonyos fokok hasonlóan ahhoz a realizmuseszményhez, mely Lukács György és Halász Gábor művészetszemléletében alakult ki a harmincas évek első, illetve második felében.

A másik szerb író, akinek munkásságával kapcsolatos állásfoglalását szintúgy nem igazolta az idő: Svetislav Stefanović.¹⁶ A túlértékelésre az a tény ad magyarázatot, hogy Kázmér személyes kapcsolatban volt a szerb íróval, s számított annak dicséretére, ami a lelkendező tanulmány megírása után nem is maradt el. S még valami: a „túlértékelés” fenntartását csak ma, jóval a világháború után, tehát — ahogy szokás mondani — „másnapos” okoskodásként inhatjuk le, mivel már tudjuk, hogy Stefanovićot a háború végén „a nép ellenségeként”, ahogy a lexikonban olvasható¹⁷, kivégezték. Kázmér nem láthatta meg Stefanovićnak a viszonylag sokoldalú opuszában (orvos, költő, esszéíró és műfordító volt) azokat az elemeket, melyek néhány év múlva a néphatóság előtt hazaárulóvá tették. Mi a „túlértékelést” nem is ebben a vonatkozásban látjuk, hanem az egyoldalú dicséretben, mely, engedve a kázméri verbalizmus csábításának, önellentmondásba is képes bonyolódni. Először kijelenti, hogy Stefanović „Verseit magyarázni felesleges, mert sohasem jelképes. Ösztönös és egyszerű, mint a természet, amelyben minden verse él s amelynek titkát keresni, egyetlen versében sem szűnik meg.” Négy sorral lejjebb viszont ennek éppen az ellenkezőjét állítja: „Nevezhetném néha a szerb Shelley-nek. Sok van benne az ő elvontságából, a külső világgal való nemtörődéséből. Mint az angol költő, ő is az ideális költészet hús forrásán oltja szomját.”¹⁸ Az ellentmondást csupán a „néha” időhatározószó enyhíti némileg. Az elhamarkodottság, az átgondoltság hiánya, a kritikátlan lelkendezés a leggyakoribb hibája Kázmér Enő bírálói gyakorlatának. Ezt azonban az évtized második felében, belgrádi szorongatottsága idején aligha vethetjük a szemére.

Az sem véletlen, hogy Kázmér igen sokra becsüli Stevan Jakovljević regényírói munkásságát — ezúttal nem barátságból, hanem esztétikai okokból, melyeket korábban már említettünk. A *Srpska trilogija* c. regényt azért dicséri¹⁹, mert a mű annak ellenére, hogy alkalmazza az újabb prózaírói eljárásokat s ezzel szakít a tolsztoji epikai formával, lé-

nyegében mégis realista maradt, mondandóvalója súlya nem bontja meg benne ember és világ egységét. A másik Jukovljević-kritikájának már a címe érkeket: *A háború utáni Belgrád nagy regénye*.²⁰ Kázmér mindig rajongott a családregegyeként, s most, a realista korszakában különösen kedvesek számára. Nem csoda hát, ha Zola, Galsworthy, Romain Rolland, Roger Martin du Gard, Knut Hamsun és általában az északi sagák tisztelője Belgrád nemzedékregényét is örömmel fogadja. Bírál-tának utolsó mondata egyébként nem más mint az anisztotelészi eszté-tika kázméri definíciója: „Nagy érdeme, hogy mély hatást kiváltó re-gényében sikerült visszatükrözni Belgrádot, sötétségében is a fény vá-roását, amint dombjai hátán az alkonyi lámpák fénye kigyullad, hogy áradatában büös és szenvedő egyaránt elinduljon az élet felé.”²¹ Va-jon Kázmér ezidőben is olvashatta Lukácsot? — Erre nincs bizonyíté-kunk.

Horvátok, szlovének, crnagoracok, bolgárok. A horvát irodalom képviselőiről, a *Nyugatban* iközölt átfogó tanulmányán kívül, két esszéje van Kázmér Ernőnek. Az egyik Kranjčevićtel²² a másik pedig Ivo Vojnovičtyal²³ foglalkozik. Közülük az első elmélyültebb, mivel ke-vesebb benne a minősítő, mint az ismertető-felsoroló mozzanat. Itt Shelley-hez és — Simo Pandurović után — Djuro Jakšičhoz azért ha-sonlítja Kranjčevićet, hogy árnyalatokig menő pontossággal meg hatá-rozhassa pesszimizmusát és melancholiáját. Érdekes, nem fogadja el Matošnak és Krležának a véleményét, mely szerint Kranjčević világ-képében nem az alkati-pszichológiai előfeltétel a sorsdöntő. Krleža művészete egyébként nem ellenszenves neki. Már említett cikkében, *A horvát irodalom múltja, jelene és jövője*²⁴ címűben, máig is érvényes telitalálattal ezt írja róla: „A modern próza már szerveesebben kapcsolódik a hagyományokba. Az elbeszélő irodalom valóban friss és új le-hetőségeit Miroslav Krleža, a mai horvát irodalom legérdekesebb alakja hozza, aki kereső, önmagából és a világból kívágyó, önmarcangoló ver-seken túl, a világháborút végigharcolja, hogy megírhasa a horvát hon-véd céltalan szenvedésének nagy novelláit, a legtöretlenebb doszto-jevskizkiji hatásból fakadó nagy elbeszélését a „Vražji otok” (Ördögsgiget) diákjáról, majd több nagysikerű drámában az austriocizmustól megfer-tözött horvát polgári társadalom eszmenélküliségét ostorozza.”²⁵

A szlovén irodalmat legnagyobb írójáról szólva méltatja. Cankar főműve, a *Jernej szolgálgegy és az ő igazsága* szerinte „lángoló írás annak a világirodalomnak az élén is, amely nem lapul meg az igazság-talanság előtt és nem megy felszegen behúzott nyakkal előre, a szen-vedések reménytelen országútján.”²⁶

Még a crnagoracok sem kerülük el figyelmét. Meséikben és anek-dotáikban elmélyedve úgy találja, hogy földrajzi életfeltételeik, harc-os múltjuk, és sajátos életbölcességük, melynek Njegoš Gorski Vijenaca a tárháza, a székely magyarokhoz teszik őket hasonlóvá.²⁷

Ha a makedón irodalomra nem is terjed ki érdeklődése, a bolgárokat valósággal felfedezi Európa számára. ²⁸ Ezt az Európa számára még egzotikumot jelentő népies kultúrát a jövődő egyik legfontosabb ku-tatási tárgyként említi, mivel eddig csupán az északi regionális irodal-mak állottak az érdeklődés középpontjában. A kritikusnak e kijelenté-

se önkritika is, hiszen a magyar irodalomteremtésében nem volt nála nagyobb propagátora az északi népek irodalmának a század második évtizedében.

Mégsem elvakult a délszlávok kultúrájának világszínvonalát illetően. 1932-ben pl. még csak az előjeleit látja a „modern jugoszláv irodalom” kialakulásának, a hagyomány és a korszerűség egységének. Aligha hihetjük, hogy bárki (is realisabb s egyben megértőbb képet adhatott az eszmélkedő jugoszláv kultúráról ebben az időben Kázmér Ernőnél, akinek majdnem fél évszázaddal korábbi próféciája a következő évtizedekben beigazolódtott: „A jugoszláv regionális irodalmak még alul vannak a strossmayeri ideológián, szerény helyük ugyan így is ki van jelölve a világirodalomban, de maradandó nyomot allig hagynak benne. Még csak fiai szívéhez szólnak; horvátul, szlovénul, szerbül, de lehet, hogy egyszer, mint a map és a történelem, Keletről beszélnek a fáradt Nyugatnak.”²⁹

A művészetről és a tudományról. Kázmér Ernő többször is tanújelét adta az izmusok iránti ellenszenvének s annak az izlésnek, mely az újítást nem tudja elképzelni hagyományokra támaszkodás nélkül.³⁰ Ezt az igényét mindenekelőtt Ivan Meštrović elégíti ki, akinek szobraival külön tanulmányban foglalkozik.³¹ Párhuzamai (Michelangelo és Rodin) nem csupán a művész irányában találóak, hanem a kritikus érdeklődésről is árulkodnak. Erről még többet mond az a körülmény, hogy a festészeti tárlatokon sem az eredetieskedéseket keresi, hanem inkább az impresszionizmust és a naturalizmust a népiességben felfrissítő törekvéseket. Dobrovitót azért szereti, mert ő „mégis csak a természet útját követi, örök, szomjas zarándokként a nagy Natura országútján, amelynek kanyarai elmaradozva, letérve a cézannei ösvényektől, megtartotta izgató és érdekes végcélját: a naturába mártott kép érzést keltését.”³² A magyarországi festők belgrádi kiállításán a két nép művészeinek hasonló látástörekvését üdvözli. Ha a két ország képzőművészei „sokszor külön utakon is jártak, s külön felfogásuk is volt, a mai magyar és jugoszláv festészetnek közös művészi forrása van. Ez az új festői naturalizmus és impresszionizmus. Cézanne forradalma óta egyre tisztábban, egyre józanabban bontakozik ki, és ha voltak is túlzásai, a nagy háború utáni szellemvilágból erőre kapott anarchikus művészi megnyilvánulásai, Délkelet-Európa kis nemzetekének művészetén — a magyarén és a jugoszlávokén — az alkotás nyugalma és az értelem józanága uralkodik. Meg is találták az utat az alkotásnak, a népi szellemnek és a népi képzeletvilágból kioldódó díszítő, színesítő kedvnek ahhoz a formájához, amely több a művészetnél. A népi, nemzeti élet őszinte megnyilvánulása! A népi lélek közvetlensége és a természet bölkezűségéből származó hazai tájkép színélménye uralkodja. Délkelet-Európa kis népeinek művészetét.”³³ (Kiemelések — K. E.) Ez azonban a művészetnek csupán a jelene. A humánus minden területén otthonosan mozgó kritikus a szerb művészettörténetet is meghódítja, még ha vázlatosan is. Egyik hosszú cikkében Pál régensherceg múzeumát tekintti át Belgrádban — már érintett szempontokból.³⁴

Mindezek mellett a tudományok sem voltak idegenek Kázmértól. A belgrádi Balkán-Intézetet úgy mutatja be, hogy annak nemzetközi-

sége fölőlmúlja a fölözletet nemzeti Tudományos Akadémiának helyi jelentőségű munkáját.³⁶ Az Intézetem kívül annak közlönyéről is cikkeztek.³⁶ A Juraszláv sajtó történetét ugyanacsak felvázolja.³⁷ Emellett azok a szellemi utak is érdeklők, amelyeken át az öntudatosodó provincia kapcsolatot teremt a nagyjággal.³⁸

A szlovákok felfedezése. Majtényi Mihály majdnem negyed századdal ezelőtt ezt írta Kázmérről: „Ma, amikor a kis népek egymás irodalmának feltárásában a kultúrák egymásba áramlásának gyökereit kutatják, nem érdektelenek a vallomásai a szlovák irodalomról. Úgy tudom ő volt az egyedüli ember — tehát az első kezdeményező harminc évvel ezelőtt ezen a tájon —, aki vajdasági folyóiratokban a szlovák irodalommal foglalkozott!”³⁹ Nem alaptalanul vélekedik így Majtényi, hiszen kritikusként, Pozsony környéki születésű lévén, már gyermekkorában megtanult szlovácul; az elnyomott kisebbségből lett államalkotó nemzet irodalmával viszont akkor ismerkedett meg, mikor a Tanácsköztársaság bukása után a Felvidékre emigrált. Erről az időszakról egyik kritikájában így vall: „Az új szlovák líra első magyar antológiáját Stefan Krčmery adta. 1925 tavaszán jelent meg a tíz éves könyv, és én, aki akkor egy-két romantikus hajlandóságú, az egymás mellett élő dunai népek kultúrközösségének hitéért küzdő társammal a szlovák—magyar irodalmi barátságért az úttörő szerepet vállaltam, boldogan üdvözöltem Krčmery antológiáját és az azt követő szlovák verseskönyveket. Így kerültem szoros barátságba az új szlovák lírikusokkal, a pozsonyi Duna-parti hajókávéház fedélzetén ödöngő feketekávézó titánokkal, akiknek valamennyije szívvel beszélt magyarul, lelkesedett Adyért és velem együtt hitték a szlovák és magyar írók egymásratalálásában.”⁴⁰ Az első kötődés túlságosan is szorosnak bizonyult ahhoz, hogy bármikor is elszakadhatott volna. Kázmér ugyanis nemcsak akkor kísértette figyelemmel a szlovák irodalom fejlődését, amikor úgyszólván testközelben volt vele, hanem akkor is, amikor már „messze kerülve, elfelejtve, csak a boldog szemlélő mosolyára kényszerül... számbavenni mindazt, ami a valaha lelkes, önzetlen elgondolásból idő-, értékálló eredményül mutatkozik.” Mikor szlovenszkoí könyvet ismertet, mindig a Monarchiában lefojtott szerény hagyományok és a jelen társadalmi feltételezettségének általános képéből indul ki. Sokan még a közelmúltban sem sejtették, hogy Mikszáth felvidéki tótjainak az anekdotázó kedély mellett (vagy inkább: amögött) másik, egy új világ felé forduló arcuk is rejtőzik. A múlt századi hivatalos, immel-ámmal polgárosuló nemes Magyarország előtt nem létező szlovák irodalom azonban a világháború után a nyelven túlmenően önálló kultúrára és független társadalomra is igényt tartott, s elvárásában nem is csatlakozott. Kázmér azt találja benne legszembeütőbbnek, hogy képviselői többnyire egyek a néppel; tehát, „nem «népies» a szlovák irodalom, hanem valóságos *népirodalom*.”⁴¹ (Kiemelés: — K. E.) Ezért az sem baj, hogy bár „A mai szlovák regényirodalom egész sor, valóban értékes munkát mutathat fel, azonban maradandó emberfigurákat, az emlék és a képzelet szabadságába ojtott, sűrített életre hivatott, mai regénytípusokat még nem adott.”⁴² A cseh Karel Čapekot nem számítva, akivel két ízben is foglalkozott, mint a freudizmust eszköznek tekintő, az ösztönök

veszélyes homályával bátran szembenéző nagy írónál⁴⁴, egy vers- és egy novella-antológia mellett a felvidéki irodalomból Ivan Olbrachtnak⁴⁵ és Ján Jesenskynek⁴⁶ egy-egy művét tartotta érdemesnek, hogy bemutassa a *Kalangya* olvasóinak. Az elsónél a helyi színek, s az alkotói módon valószínűsített népi képzelet ragadta meg figyelmét; a másodikonál viszont a polgárosodás furcsaságai fölött tartózkodón ironizáló nemzeti önbírálat.

Kázmér Ernőnek azonban ezzel még nem merült ki a mondani-valója a szlovákok irodalmáról. A belgrádi *Srpski Književni Glasnik* c. folyóiratban ugyanis *Új szlovák irodalom* (Nova slovačka književnost) címen tíz oldalas tanulmányt közöl róla, melyben összefoglalja és kibővíti a korábban már magyar nyelven elmondottakat⁴⁶

A magyar irodalomról — Belgrádban. Miután Kázmér Ernő az egyik tekintélyes zágrábi kiadó felérésére Heltai Jenőnek *A III-esét* választotta az új magyar próza képviselőjeként a horvát olvasó számára, s miután a jugoszláviai magyar irodalomról szóló nagy tanulmányának csupán az első, csonkának is mondható része került nyilvánosság elé, az utókor érdeklődője nem alaptalanul vár keveset a Belgrádban, szorult helyzetben levő kritikustól a magyar iktúra szolgálatának tekintetében. Mégis csalódni fog előítéletében, mert talán a Csuka Zoltánnal kapcsolatos tévedése, esetleg a végső számadás közelségének előérzete készítette arra Kázmért, hogy fölülkerekedjen korábbi elfogultságain s szempontjai valóban egyetemeseek legyenek. Ennek köszönhetően a három belgrádi folyóiratban — *XX Vekben*, a *Vidiciben* és a *Srpski Književni Glasnikben* — található írásai elfogulatlanságukban is pártos pillanatfelvételei az akkori magyar irodalom helyzetének.

Legnagyobb tette talán az, hogy a választása Babits Mihályra esik, mikor a *XX Vek* szerkesztőségétől azt a megbízást kapja, hogy készítsen interjút kora legnagyobb írójával. A tervezett ankéből⁴⁷ végül beszélgetés lett, mely a folyóiratban *A szellem mint kapocs a szomszéd népek között* (Duh kao spona susednih naroda) címen látott napvilágot.⁴⁸ A beszélgetésben többek között ezek a kérdések hangzottak el: „Mit jelent Önnek ez a szó, hogy Európa?” — „Mi lenne az európai és a magyar irodalom feladata, hogy a szellem válságát csökkentse és az élet értékére, az életkedv fokozására és az Ember felelősségére mutasson?” — „Mit tud Ön a szerbek, horvátok, szlovének irodalmáról?” — „Hogyan képzelem el a jugoszláv—magyar szellemi együttműködést és mit tudna Ön a szerkesztése alatt megjelenő harmincéves *Nyugat* és a mi *XX Vekünk* (XX. század) ennek a hovatovább elengedhetetlenül szükséges feladatnak érdekében tenni?” — „Az Ön neve szláv eredetre mutat. A jugoszláv szellemi életet, túl a sablonos kíváncsiságon, érdekelné az Ön nagy szellemének és a mai magyar irodalom számára utat mutató egyéniségének mély tiszteletében az is, ha felfedezheté önben a rokont, aki éppen ezért a két szomszédos nép szellemi együttműködésének útmutatójává válhatna?”⁴⁹ Babits keresztény jelszavakat — igazságosságot, kölcsönös megbecsülést — és pogány szabadságot hirdet: reális alap nélkül, utópiaként. Egyoldalú nyugati műveltsége pedig lehetetlenné teszi, hogy a tartózkodó (kicsit restelkedő) udvariasságon túl valami jelentőset tolmácsolhasson a magyar—jugoszláv barátság el-

mélyltetőre. Az ő részéről természetesen véletlenül sem említi, hanem csupán magyarázkodó felszólalás dokumentuma mondat (feltéve, amennyiben valóban így hangzott el): „Nem sok érzékem van a nyelvekhez.”⁵⁰ Ennek ellenére is van Babitsnak a nemzetek kulturális együttműködésére vonatkozó, ma is érvényes kijelentése; melyben a formális és a lényegi kapcsolatot különbözteti meg: „A szellemi együttműködés alapja két nép között semmiképpen sem lehet politikai alap. Nem arról van szó, hogy egymás szellemi termékeit udvariasan vagy valamely barátkozási politikának megfelelően portáljuk vagy dicsérjük. Inkább arról, hogy egymásban ne az idegent lássuk, hanem ugyanazon európai kultúrának testvéri részesét s eszerint figyeljük, ismerjük és ítéljük meg egymást, ugyanavval a tárgyilagos szeretettel és szigorúsággal, mint magunkat. Az első lépés persze: figyelni egymásra: s mi még ezt az első lépést sem igen tettük meg.”⁵¹

Kázmér következő belgrádi lépésének emléke *A szociográfia és Délkelet-Európa*⁵² (Sociografija jugoistočna Evropa) címen maradt fenn. Ebben — kiérezhetően elmélyült történelmi szociológiai és szociográfiai tanulmányok után — a harmincas évek magyar irodalmi szociográfiájának értékelését végzi el. A magyar falukutatás, mely lelkes fiatal írók, illetve szepírói tehetséggel is bíró kutatók munkája, nem lett a politikai szélsőség játékszere, mint pl. a romániaiak. Ezek a kísérletek felfedező, kérdésfeltevő jellegűek; témájuk: az ország összlakosságának a háromnegyed része. Kázmér a szerinte világirodalmi szinten is példamutató magyar irodalmi szociográfia ismertetését a felvidéki „Sarló”-mozgalommal kezdi, majd Nagy Lajos *Kiskunhalom* c. művével folytatja. Terjedelmesen méltatja továbbá a *Puszták népét*, majd pedig Fėja Géza a *Viharsarok* és Emdei Ferenc *Futóhomok* c. munkájának bemutatására tér át. De nem hagyja figyelmen kívül Szabó Zoltán (*Tardi helyzet*), Darvas Imre (*A legnagyobb magyar falu*), Kovács Imre (*A néma forradalom*) és Remenyik Zsigmond (*Büntudat*) c. könyveit sem. Az sem számít Kázmérnak, hogy „több itt az irányzatosság a művészetnél.”⁵³ A lényeg az, hogy a „magyar szociográfiai irodalom, mely alig öt-hat éves, valóban Magyarország megváltását jelenti.”⁵⁴

A *Srpski Književni Glasnik*ban megjelent cikkei közül az egyik *Mai magyar irodalom*⁵⁵ (Današnja madjarska književnost) címet viseli. Kázmér általános magyar irodalom képét — nem mai mércék alapján, hanem az ő kritikánként kifejtett felfogásához viszonyítva — elnagyoltnak érezzük. Fogyatékosága nem a szerző torz vagy helytelen kiindulópontjában van, hanem — bármilyen furcsán is hangozzék — a fedelékenységében. Ha egyik egykori kedvencéről az imprezszonista-szecezzzionista Krúdyról, a „csak” művésztől nem is akar már tudni, mindenképpen meg kellett volna említenie, ha Szép Ernőről nem feledkezett meg. Ha Füst Milánt kevésbé ismerte is, Kassák Lajost, az általa egyedül megbecsült, s néhány évvel korábban példaként említett avantgardistát feltétlenül méltatnia kellett volna. S a népiesek (köztük Németh László) harmadik utassága is élesebb körvonalakat kaphatott volna, ha már a szociográfiai irodalom elemzésekor elárulta, hogy jól ismeri őket. Nyíró Józsefet és Kömendi Ferencet kihagyhatta vol-

an, ha már Kuffka Margitot és Juhász Gyulót nem tartotta említésre érdemesnek. Viszont kellemes meglepetés: becsült annyira József Attilát, hogy az ő nevét is a legnagyobbak közé írja. Kázmér szigorúságának per-se, van igazolása: az írástudóknak az ő korában különsképpen előtérbe kerülő felelőssége.

JEGYZETEK

- ¹ Szikra és hamu. Novi Sad. 79—107.
- ² Irók hídja a Dráván át. Magyar Nemzet, 1940. XII. 22. 10.
- ³ vö. Magyarország és a Balkán. Szerk. Gál István. Bp. 1942.
- ⁴ Collegium Hungaricumot Belgrádba! Magyar Nemzet, 1940. XI. 15.
- ⁵ A horvát irodalom múltja, jelene és jövője. Nyugat, 1932. II. k. 79—84.
- ⁶ A szerb irodalmi nyelv megeremítője. Vuk Karadžić születése százötvenedik évfordulójára. Kalandja (a továbbiakban: K). 1938. 1—6.
- ⁷ Zmaj és a „szerb Athén”. K, 1938. 171—8.
- ⁸ Laza Kostics. Láthatár, 1941. 101—4.
- ⁹ Zmaj és a „szerb Athén”. uo. 178.
- ¹⁰ Almok városa, Napló, 1933. III. 5. 29.
- ¹¹ Milan Rakics. K, 1940. 113.
- ¹² Ivo Andrić novelláiról. Láthatár, 1940. 146-8.
- ¹³ Ady szerb barátja és fordítója. Todor Manojlović. K, 1938. 409-16.
- ¹⁴ Sztaniszlav Vinaver. K, 1940. 216-20.
- ¹⁵ Vladimir Velmar Janković. K, 1940. 312-21.
- ¹⁶ Szevetiszláv Szeftánovity. K, 1938. 106-16.
- ¹⁷ Jugoslovenski književni leksikon. Novi Sad, 1971. 509.
- ¹⁸ Szevetiszláv Szeftánovity. uo. 111.
- ¹⁹ K, 1937. 41—3.
- ²⁰ Láthatár, 1941. 59-61.
- ²¹ uo. 61.
- ²² K, 1939. 349—55.
- ²³ Láthatár, 1940. 323-6.
- ²⁴ Erre a zágrábi Obzor is reagál, vö. K.E.: A „Zabavna Biblioteka” és a magyar irodalom. Napló, 1932. XI. 20-29.
- ²⁵ Nyugat, 1932. II. k. 83.
- ²⁶ K, 1938. 240.
- ²⁷ Mityun M. Pavtyevity: Crnogorci u pričama i anekdotama. K, 1939. 594.
- ²⁸ Az új bolgár irodalom. Láthatár, 1940. 231-5.
- ²⁹ A horvát irodalom múltja, jelene és jövője. uo. 83-4.
- ³⁰ pl. a Magyar kép, magyar dal és egy budapesti folyóirat — a jugoszláv—magyar kultúrközeledés szolgálatában. K, 1940. 229—35
- ³¹ Ivan Mestrovics. K, 1937. 231-40.
- ³² Két kiállítás K, 1936. 335.
- ³³ Magyar kép, magyar dal és egy budapesti folyóirat — a jugoszláv—magyar kultúrközeledés szolgálatában. uo. 230.
- ³⁴ Pál régensherceg múzeuma Beográdban. K, 1937. 359-63.
- ³⁵ A belgrádi Balkán-Intézet. Apollo, 1937. 163-7.
- ³⁶ Két új belgrádi folyóiratról. K, 1936. 442-4.
- ³⁷ A jugoszláv sajtó. Apollo, 1938. 188—92.
- ³⁸ Vladeta Popovics: Shakespeare élete és munkája. K, 1939. 94-6. Szevetiszláv Szeftánovics tanulmányai. K, 1934. 591-3.; Vladeta Popovics angol tanulmányáról. K, 1940. 190-92. Dusan Sztójánovics angol tanulmányáról. Láthatár, 1941. 61-2.
- ³⁹ Szikra és hamu. 93.
- ⁴⁰ Hegyország hangja. Szlovák költők versel. K, 1935. 137.
- ⁴¹ Szlovák elbeszélők. K, 1937. 90.
- ⁴² Ján Jesensky: Egyenlőség. K, 1937. 278.
- ⁴³ Egy mindennapi élet. K, 1938. 182-4.; Karel Čapek újabb könyveiről. Nyugat, 1934. I. k. 287-90.
- ⁴⁴ Suhaj, a betyár. K, 1938. 83-5.
- ⁴⁵ Egyenlőség. K, 1937. 271-3.
- ⁴⁶ 1940. 118-27.
- ⁴⁷ vö. Gál István: Babits és Jugoszlávia. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei. 1975. 25. sz. 139-42.
- ⁴⁸ Susret sa mađarskim književnikom, Mihaljom Babićom, 1939. 326-3.
- ⁴⁹ Babits és Jugoszlávia. uo. 139-40.
- ⁵⁰ „Nemam mnogo smisla za jezike.” Duh kao spona susednih naroda uo. 139-40.
- ⁵¹ Babits és Jugoszlávia. uo. 141.
- ⁵² Vidici, 1939. 500-5.
- ⁵³ uo. 505.
- ⁵⁴ uo. 502.
- ⁵⁵ 1940. 386-93.

**FÜLEP LAJOS
SZÍNIKRITIKÁI
DEÁK PÉTER
TÁRSULATÁNAK
NAGYBECSKEREKI
ELŐADÁSAIRÓL**

Fülep Lajosnak a budapesti Magvető Könyvkiadónál megjelent A művészet forradalmától a nagy forradalomig című, cikkeket, tanulmányokat magába foglaló kiadványa függelékként tartalmazza az 1902 és 1919 között publikált írások bibliográfiáját is. Ebben fedeztük fel, hogy Fülep Lajos 1902 és 1904 között írt a Nagybecskereki Hírlapba. A mintegy harminc Fülep-írás között legtöbb színházi tárgyú — színikritika. Ezek a helyi gimnáziumban érettségizett Fülep Lajos — apja állatorvos volt Nagybecskereken — a városban működő Deák Péter vezette színtársulat előadásairól írta.

Szép feladat és még szebb kutatói eredmény lenne, ha a gimnáziumi tanulmányait alig befejezett Fülep Lajos színikritikáiban kimutathatnánk a magyar művészeti (esztétikai) gondolkodás nagy egyéniségének korán jelentkező kivételes tehetségét. S nem is lenne túlbuzgó vállalkozás, hiszen az itt közreadott Fülep-íráskor emellett, hogy magukon viselik, főleg a jelzők használatában, a gyors rajongást eltitkolni nem tudó, a szerző korára utaló ifjonti lelkesedést, ugyanakkor nem egy olyan észrevételt is tartalmaznak, amelyek a későbbi Fülep-kritikák felé mutatnak. Gondolunk elsősorban a színészi játék minősítésére, a közönség—színház viszonyára, valamint a „művezetőségnek” a közönség és a művészet megbecsülését példázó törekvéseire, illetve a nézők tiltakozást kiváltó gesztusaira. Kritikáiban a fiatal Fülep Lajos foglalkozik mindezzel. Ily módon ez a néhány zsenge is megannyi mozzanatot kínál, amelyekben a későbbi Fülep-kritikák reflexióinak előjeleire ismerhetünk, s mint ilyenekkel fontos lenne részletesen foglalkozni.

Mivel azonban nem valószínű, hogy a bibliográfia teljes, egyrészt mert esetleg 1902 előtt is publikált Fülep Lajos írásokat a nagybecskereki sajtóban, másrészt viszont a színházi műsor ismeretéből és a bibliográfiába felvett kritikák számából, valamint a sorozat vége felé mutató több napos szünetekből arra lehet következtetni, hogy a Nagybecskereki Hírlapban vagy más helyi újságban lappanganak még Fülep-zsengék, ezért az itt közölt tizenvalahány kritika alapján talán el lehetett volna messzemenő tanulságokat levonni Fülep Lajos nagybecskereki pályakezdéséről, valamint a kezdet és a folytatás organikus kapcsolatáról.

Közlésüknek elsősorban híradás-jelleget szántunk, kutatásra ösztönző szándékkal bocsátjuk közre Fülöp Lajosnak 1902 októberében és novemberben írt színikbírálatait. Azoknak is hasznos adalékot kínálva, akik majd Fülep nagybecskereki éveinek és ténykedésének felkutatására vállalkoznak.

A *KIS ALAMUSZI*.¹ Bokor József édes zenéjű operettjét hozta tegnap színre a művezetőség, mégpedig elég ügyes előadásban. A közönség, amely már isten tudja hányadszor élvezte végig *A kis alamuszi* behízelt melódiáit, tegnap is megtöltötte a színház nézőterét. Honti Elma Renard vicomte szerepében sem tudta megnyerni a műértő közönség tetszését. Hangja némely helyen érdekessé vált, ami csökkentette azt a hatást, amelyet a pillangó dalával elért. Tomori Melisának Sarah szerepében kitűnő estéje volt. Különösen tetszett bordala és a Renardral való jelenete. Szép táncát és énekét a közönség jól megérdemelt tapsokban részesítette. Kedves volt még Deák Margit Mary szerepében. Szebeni semmi kívánni valót nem hagyott, mint Tom. Játéka rutinizott, sokoldalú és ami leginkább dicsérhető: sohasem csap át szélsőségekbe. Tegnap is ezért aratott sikert. Chatry (Mac Donald) tegnap ismét intelligens, sokoldalú színésznek bizonyult. Az orkesztrum Ligeti karmester vezetésével szintén kitűnően működött. A rendezés jó volt.

(1902. október 18. 3.1.)

f.

A *PÁHOLY*.² Üres ház előtt adták tegnap a városi színházban másodsor a Páholyt. Nem értjük a művezetőség gondolkodását, hogy éppen azt a darabot hozta kétszer színre, amelyet a Vigszínház pompás előadása után néhány nap előtt nem a legjobb előadásban láttunk már Deák társulatától. Lehet, hogy az üres mézőtér bátorította annyira a szereplő színészeket, hogy megfélelkezve magukról a legszabadabban kedélyeskedtek a színpadon, de már az mégis csak nem járja, hogy a színész egyenesen fumigálja a közönséget, amely szórakozni jár a színházba és nem bosszankodni. Elsősorban is Chatryné érdemel föltétlen dicséretet, aki utánozhatatlan hűséggel játszotta a papucshős Lipócy feleségét. Kedvetlensége ellenére is kitörő tapsra ragadta a közönséget. Győri Matild játéka sem maradt Chatryné mögött. Rendkívül bájjal és kedvességgel játszta Évát és ezzel bebizonyította, hogy a társalgási szerepekben épp oly otthonosan érzi magát, mint a drámaiakban. Csak őszintén sajnáljuk, hogy oly ritkán van alkalmunk Győri Matild művészetében gyönyörködnünk. Bájos volt Deákné Margit Annuska kis szerepében. Somlár Lipócyt a papucshóst alakította, elég ügyesen, de szönyven kedvetlenül. Chatryn meglátszott, hogy csak kényszerűségből játszik. Szebeni pompás alakításával hangos jókedvre ragadta a közönséget, amely nyílt színen is megtapsolta. Nagy Jenő Dinszky hálás szerepét játszta, de minden hatás nélkül. Pécsi, úgy látszik, javíthatatlan. Tegnap ismét nem tudta szerepét. Ügyes volt Óvári mint Paludán.

(1902. október 19. 4.1.)

f.

KÉT ELŐADÁS.³ Planquette operettjét, *Teréz kapitányt*-t hozta szombaton este színre a művezetőség meglehetősen nagyszámú közönség előtt. Legelsősorban is Tomori Melisziát illeti meg az elismerés, aki rendkívül kedvesen játszta Teréz kapitányt. Kitűnő volt Chatryné a Sztrázsamester szerepében, aki jól megérdemelt tapsokban részesült. Elragadó volt Deákné Margit, aki a második felvonásban előforduló Tambormajor-t énekelte. A közönség zajosan megtapsolta és többször a lámpák elé hívta. De Bellegarde kapitányt Kemény játszta nagy kedvvel és ügyességgel. Pompás alakítást mutatott be Deák Péter mint strázsamester és a közönség egész estén át valósággal ünnepelte. Ügyes volt Vágó mint Sombreno ezredes, aki jól kidolgozott alakítást mutatott be és örömmel konstatáljuk, hogy játéka minden túlzástól ment volt. — Tegnap este Tóth Ede népszínművét, *A tolonc*-ot adták zsúfolt ház előtt. Bár ne adták volna. Az előadásról kritikát nem írunk, hanem egy körülményt nem hallgathatunk el, hogy a szereposztásra több, sokkal több gondot fordítson a művezetőség. A közönség jó része már az utolsó felvonás előtt hagyta el a színházat. És erre bizony elég oka volt.

(1902. október 21. 3. 1.)

f.

IGMÁNDI KISPAP.⁴ Berczik Árpád énekes népszínművét, az *Igmándi kispapot* hozták tegnap színre teljesen üres ház előtt. Maga az előadást telt házat érdemelt volna, de a közönség részvétlensége onnan magyarázható, hogy még nem tudott megszabadulni *A tolonc* hatása alól, amely alaposan megrongálta a színházbajáró közönség idegzetét. A társulaton ejtett csorbát azonban fényesen helyreüthették a tegnap est szereplői. Somlár az egyszerű, puritán lelkű és hatalmasan szerető apa szerepét kitűnően kidolgozva alakította. Kemény kifogástalanul játszta a forrón szerető gyermek és hűséges szerető nehéz szerepét. Ügyes volt Szebeni (Király Pista), Vágó (Peti) és Chatry (plébános). A női szereplők valósággal remekeltek. Chatrynéről ismét csak azt mondhatjuk, hogy kitűnő volt. Mély érzéssel adta a szerető anyát, aki fájdalomában is csak szerebni tud. Bájos alakítást mutatott be Tóth Stefi (Erzsike), akit a közönség zajosan megtapsolt. Győri Mathild (Birike) tegnap és szokott finomságával, hatalmas drámai tehetségével és mélyen átgondolt játékaival nagy tetszést keltett. Remek volt Deákné Margit, mint Lazsák Zsuzsanna: a közönség minden jelenését élénk tapsal jutalmazta. Az egész előadás kerek, összevágó, a rendezés pedig kifogástalan volt.

(1902. október 22. 3. 1.)

f.

SVIHÁKOK.⁵ Mindenképpen sikerült előadásban került tegnap este színre Lindan és Krén pajkos operettje *A svihákok*. A közönség szokatlan nagy számban gyűlt össze a színházban és a legfesztelenebb hangulatban élvezte végig a jókedvű, kacagtató darabot. Az egyes szereplők, a zenekar, a rendezés mind igyekezettel és megfelelő eredménnyel működtek. Őszintén megvallva ilyen összevágón teljes előadást rég nem látott a mi színházunk törzsközönsége. Az utcai élet könnyelmű alakjai, a raffinált csirkefogó furfangosságai és a szerelmes vén reumas

herceg ostobaságai oly költőnő hangulatba sodorták a közönséget, annyilyet a mi színházunkban utoljára *Az őrnagy úr* előadásán tapasztaltunk. A csavargó leány szerepében Honti Elma valósággal meglepte a közönséget. Azért mondjuk, hogy meglepte, mert Honti eddig egyáltalán nem tudta a közönség tetszését kivívni, legutolsó fellépte pedig a leghatározottabb kudarccal végződött. Tegnap Berta szerepében annyi kedves pajkosságot és jókedvet tudott beleönteni, hogy a közönség hála-lásan megtapsolta. Énekszámjai is szépek voltak és örömmel konstatáljuk, hogy éneke a zenével teljes harmóniát képezett. Tegnap esti játéka fel-tétlen elismerést érdemel. Tomori Melisának a táncosnő szerepében tegnap ismét nyílt alkalmunk érvényesíteni készültését és finom csiszolt hangját, amely nem a terjedelmének különös méreteivel, de ami talán még becsebb és művészi szempontból értékesebb: behízeltő lágyaságá-val és jeles iskolázottságával tűnik ki. Első felvonásbeli táncát zajosan megtapsolták és megismételtették vele. Deákné Margit (Radenstein fő-hadnagy) valósággal elbűvölte a közönséget. Ez az édes, kicsi asszony nap-nap után mind erősebben behízeltő magát a közönség szívébe. Finom zenei tehetsége és játékának utánózzhatatlan kedvessége nagy jövőt biz-tosít neki. Tóth Stefi mint Muggenheim hadnagy méltó partnere volt Deáknénak. Úgyes volt még Hollósy Rózsi (Anna), aki tegnap játékaival bebizonyította, hogy nagyobb szerepekre van predestinálva. A férfi szereplők közül Szebeni aratta a legnagyobb hatást. Ez az istenadta te-hetség oly bravúrosan alakította furfangos csirkefogót, hogy bármely fővárosi színháznak is a díszére válnék. Ő volt különben az est fény-pontja. Egyetlen arcmozdulatával, sőt pusztán megjelenésével már a leg-pompásabb jókedvet tudja teremteni. Játéka azért mindenkor megma-rad finomnak és díszretnek. Kemény (rendőrfogalmazó) erőteljesen szép hangja ismét tetszést keltett. Pölöske Géza Wondracsek szerepében tegnap erős komikai tehetséget árult el. Játéka, gyakori túlzásait ki-veve, hatást keltett és tapsot is kapott. A többi szereplők mind úgyenes mozogtak a kértben. Vágó a paralitikus herceget játszta el karakte-risztikus vonással. A zenekar, ha leszámítjuk, hogy helyenkint egy kis-sé túlharsogta az énekeseket, jól működött és Ligety karmester buzgó-ságát dicsérnünk kell, mint minden alkalommal.

(1902. október 23. 3. 1.)

f.

CYRANO DE BERGERAC.^o Edmond Rostand *Cyrano de Bergerac*-ja valóságos ünnepet szerzett tegnap a nagybecskereki műértő közön-ségnek. A jellemek fonséges szépségei, a darab búbajos nyelvezete, a szerelemvallásoknak eme féktelen, szenvedélyes szent kitérősei egy más, szebb világba ragadták, vitték a közönséget, amely szinte meg-bűvölve leste a szavakat a szereplők ajkairól és velük együtt érzett, szenvedett, zokogott, Cyrano, az a szenvedélyes, vad, ázzó poétalélek, aki-nek egyetlen vágya, ábrándja, álma a hírnév, dicsőség, de azért büszke és bátor, aki a félvilággal szembe száll és álmainak megvalósulásáért nem hajtja meg derekát, hanem inkább megmarad koldusnak — büszke koldusnak. Hatalmas szellemét, fennséges lelkét, rettenthetetlen bátor-ságát egy egész világ osodálja és természetellenes orrát egy egész világ kacagja. És ez a rútság Cyrano szerencsétlensége. Nem mer asszonyok-

ra nézni, mert fél, hogy kacagnának rátsárgán. Pedig Cyrano a legbrülltebb, a legkétségbeesettebb szerelmmel szeret egy bűbájos, ártatlan lányt. Roxant, aklivel együtt töltötte gyermekéveit, együtt űzte a pillangót a hímes réten, akibe belélehelte mesés szellemét. Imádja Roxant, oltárára helyezi és az ő képe tölti el egész valóját, ő róla zengi legszebb énekeit, de csak titokban, mert fél ártózik még a gondolattól is, hogy Roxan kinevethetné. Roxan ezalatt megszereti a szépséges, de közönséges lelkű Christiant, aki Cyrano lelkével hódítja meg imádotjtját. Cyrano írja azokat a bűbájos leveleket, amelyekkel Christian megnyeri Roxan szerelmét. Főlséges az a jelenet, amikor az éj leple alatt Christian helyett Cyrano suttogja el a szent szerelmi valamásait Roxannak és esdekel, imádkozik szerelméért. Roxan neje lesz Christiannak, de a nász-ej előtt csatába viszik a férjet, ahol az őt követő Roxan karjaiban meghal. Ott megvallja Roxan a férjének, hogy nem a szépségét, hanem a lelkét szereti és szeretné még akkor is, ha a legrútabb férfi volna a világon. És Cyrano még most sem meri, nem akarja bevallani, hogy nem Christian, hanem az ő lelkéből fakadnak a Roxant megejtő költemények. Roxan kolostorba vonul férje halála után és tizennégy év múlva, amikor Cyránót ellenségei orozva, gyáván gyilkolják meg, közvetlen Cyrano halála előtt tudja meg Roxan a valót, hogy Cyrano lelkét szerette mindég. Ez a darab meséje, amelyet tegnap a maga hű valóságban láttunk szereink előtt lefolyni. Kemény Lajosról (Cyrano) mindig vallottuk, hogy jó színész, de ilyen magas művészi kvalitásról sejtelmünk sem volt. Öntudatos és a legapróbb részletekig fegyelmezett művészi alakításban, megkapó közvetlenséggel és hűséggel nyújtott bepillantást Cyrano gyönyörű lelkületébe, és ha a magasztaló jelzők egész tárházát ruházom reá, akkor is csak az érdemét ismerem el velük. Cyrano-ban oly alakítást volt alkalmunk látni, amely joggal arra készítet bennünket, hogy a legnagyobb művészekkel hozzuk párhuzamba Kemény tehetségét. Kiváló jellemző ereje, helyes felfogása és énelett kellő mérséklése a túlhajtásra ugyancsak alkalmat ad a szerepben, teljességgel megkapták a közönséget, amely nemcsak a felvonások után, hanem a nyílt színen is zajosan megtapsolta. Kemény nem játszott, csak szenvedett és szívének nagy fájdalma magával ragadta a közönséget. Az első felvonásban reszkető hangja már belopózott a szivekbe, és amikor az utolsó felvonásban egy szomorú élet keserősége kitört belőle: vele zokogott az egész mézőtér. Kemény Cyránója csak beszélt, panaszkodott, kesergett, szenvedett, de annyi szívvel, mint ahogy az életben is csak kevesen tudnak. Foglyául tudta ejteni egyszerre a közönséget és tartotta, vitte, ragadta magával az érzelmek minden skáláján. Egy szóval ünnep volt tegnap a színházban: az igazi művészet űlte diadalát a gyarló szürkeség fölött. És ebben oroszlánrészre volt Győri Mathildnak, aki annyi közvetlenséggel és bájjal alakította Roxan nehéz szerepét, hogy méltó partnere volt Keménynek. Ez a művésznő egy oly világba ringatott bennünket, amelyben nem láttuk meg a szegénységet a ragyogó pompától, a színtelen ürességet a mindent betöltő szingazdag művészi erő vibrálásától. Győri Mathild szerepét nem játssza, nem szavalja, hanem átéli. És amellet, hogy mindig igaz, mindig nemes, bájos, esztétikailag szép. Csodáltuk az ő kifogástalan szépségű előadási mo-

dorát, és élveztük az ő erős érzelmeinek erőteljes visszatükröződését. Ez a két istenáldotta tehetség annyira túlemelkedett a többi szereplőkön, kik azonban mind ügyesek voltak, hogy ezekről ezúttal nem szólhathunk.

(1902. október 24. 3. 1.)

f

A *KIS SZÖKEVÉNY*.⁷ A *kis szökevény* című gyönyörű zenéjű operette került tegnap színre meglehetősen élénk előadásban. A darab főszereplőjét egészen elkedvetlenítette az a körülmény, hogy betegsége ellenére és kénytelen volt fellépni. Mindazonáltal Deákné tegnap is kedvességével és szép játékával tetszést keltett. Tomori Melisza szép énekét és táncát a közönség zajosan megtapsolta. Kedves volt Tóth Stefi mint szobleány. Szebeni mint Flipper pompás alakítást mutatott be, jó volt Vágó és Péchy és.

(1902. október 25. 3. 1.)

f.

A *BOR*.⁸ Kitűnő előadásban élvezte tegnap végig a közönség Gárdonyi Géza gyönyörű színművét *A bor*-t. A nézőteret csak néhány finomabb ízlésű színházlátogató foglalta el, pedig az előadás határozottan telt házat érdemelt volna. Kemény Baracs Imre alakítása mesteri volt. Őbenne olyannak láttuk megtestesítve a magyar gazdát, amint a valóságban él, gondolkozik, érez. Az ő Baracs Imréje olyan volt, amilyenek azt Gárdonyi teremtette. Nem siránkozott, nem affektált, hanem szenvedett némán, csöndesen és mindvégig megmaradt büszke, hamisíthatatlan magyar parasztnak. Győri Mathild Baracsné szerepében valósággal nemekelt. Soha igazabbnak, szebbnek nem láttuk az urát forrón szerető, egyszerű lelkű magyar parasztszasszonyt megtestesítve, mint tegnap Győri Mathild alakításában. Legszebb volt az utolsó felvonásbeli kibékülési jelenete, amelyet a közönség percekig tartó falrengető tapsokkal jutalmazott. Tomori Melisza gyönyörű kabintetalakítást mutatott be Eszter nehéz szerepében. Kitűnő volt Somlár mint Mihály gazda. Somlárón meglátszik, hogy szerepeit mindenkor a legnagyobb gonddal és alaposággal tanulmányozza. Vágó Göre Gábora szintén mély tanulmányra vall. Úgyesen mozgott a keretben Izsó (kovácsmester) és Chatryné (Szunyogné). Hollósi Rózsi Deákné betegsége miatt játszta Rozit, mégpedig bámulatosan gyöngén. Péchynek szintén ajánljuk, hogy hangját mérsékelje. Mire való az a kiabálás? Talán a sügöt akarja túlharsogni, akire minduntalan rászorul? Nagy Jenő Durbints sógor szerepét játszta minden hatás nélkül. A rendezésre vonatkozólag az a megjegyzésünk, hogy Mihály gazdáék az utolsó felvonásban szobában ülnek és nem az udvarban. Ilyenre mégis nagyobb gondot kellene fordítani.

(1902. október 26. 4. 1.)

f.

KÉT ELŐADÁS.⁹ Deákné Margit betegsége miatt *Nebántsvirág* került szombaton este színre rettenetesen üres ház előtt. Furcsa szokás a színtársulat tagjaitól, hogy a közönség számához mérik játékukat, amit szombaton ismét bebizonyítottak. Hát ez bizony nem járja. Olyan kedvetlenség, unottság vett erőt a *Nebántsvirág* előadásán a szereplőkön,

hogy még a karzat is megbotránkozott rajta. Még Tóth Stefi is, akinek gyönyörűséges játékát az első *Nebántsvirág* előadásnál valóságos csodáltuk, még az ő játékán is meglátszott a kényszerűség. Szabeni Cellesztin alakításával hidegen hagyta a közönséget. A többi szereplőről jobb ha nem szólunk ez alkalommal. Valamire azonban figyelmeztetjük a karszemélyzetet, más szóval: nép, vendégek, katonaság, hogy a színpadon komolyan viselkedjenek. Ha tréfálkozni van kedvük, úgy menjenek a kulisszák mögé vagy az udvarra, de a színpadon illeszkedjenek a darab keretébe. — Tegnap *A kintornás család*-ot sok igyekezettel és buzgósággal. A szereplők minden erejüket és képességüket megfeszítették, hogy a darab jámi hatást keltsen. Bátran kimondhatjuk, hogyha nem Győri Mathild játszta volna a bukott leány megrendítő szerepét, a közönség előadás alatt megszökött volna. Nem a szereplőket akarjuk ezért okolni, mert ők inkább dicséretet érdemelnek, hanem maga a darab egy csöppnyi érdeklődést nem tudott kelteni a nézőkben. Első helyen említjük Győri Mathildot, aki nagy érző szívének minden melegét beleöntötte szerepébe és hatalmas tehetségével oly alakítást mutatott be, amely csak díszére válhatik. Vidéki színpadon ritkán látunk oly megrázó igazsággal és hűséggel megfestve az elosábitott szerelmes leányt, mint Győri Matildnál. És az elbukott leány izzó szívének nagy szerelme, tiszta lelkének nemes gondolkodása Győri Mathild alakításában könnyet faosart a szemekbe. Vele éreztünk, vele szenvedtünk. A közönség pedig lelkesülten tapsolt a művésznőnek. Utána Kemény érdemel feltétlen elismerést átgondolt, intelligens, a legapróbb részletekig alaposan kidolgozott játékáért. Péchyről örömmel jelenthetjük, hogy ambíciójával figyelmet kezd kelteni a közönség között. Tegnap játékáért elismeréssel adózunk neki. Az epizód szerepekben jók voltak: Chatryné, Somlár és Vágó. Honti Elmát azért hagytuk legutoljára, mert néhány szóval többet akarunk vele foglalkozni. A kisasszony nem vádolhat minket rosszakarral, mert ennek ellenkezőjét a *Svihákok* előadása alkalmával bebizonyítottuk. Szolgálatot akarunk tenni a kisasszonynak, hogy a műértő közönség véleményét ide iktatjuk, és ez az, hogy Honti Elma bármennyire erőlködik is: egyáltalán nem tud tetszést kelteni. Hangja szép, erős, de nincs benne az a finomság, légység, amelyet elsőrendű énekesnőnél feltétlenül megkívánunk. Nagy hibája ismét az, hogy az orkesztrummal nem törődik: énekével hol siet, hol meg nem tudja utolérni a zenét, kiejtése pedig sajátságosan idegenszerű. Játéka kezdetleges, sokszor szögletes és rendkívül affektált. Mindezt kötelességünknek tartottuk megmondani a közönség és a kisasszony érdekében.

(1902. október 28. 3. 1.)

f.

GÉSÁK.¹⁰ Tegnap este került színre a városi színházban Tomori Melisza jutalomjátékául a *Gésák* című operette. Tomori mint Molly valósággal fülkápáztató bravúrral énekelt és jeles koloratúrájával óriási tapsot kapott. Közvetlen és megkapó volt mindvégig és ehhez még hozzájárult az ő pompás érzelmszínezése és beszédes arcjátéka, amelyek odavarázsták az arcokra azt a jóleső, hangulatos derűt, amely legosalhatatlanabb fokmérője a teljes sikernek. Sok-sok taps és halom

virág, köztük egy hatalmas bubékoszorú, amelynek prolog szüvegében ez a felirat volt olvasható: Nagybecskerek művészetért lelkesedő közönsége — édes pacsirtájának — Tomori Melizának, jutalmazták a nyújtott műélvezetet. Tomori egyéniségében van egy vonás, amely felmelegít és magával ragad és hangja, mely a szín sokféle ányalatával a nehézségeket is játszva győzi le, sohasem téveszti hatását. Győri Mathild (Juliette) tegnap mint énekesnő mutatkozott be és a közönség percekig tartó lelkes tapsal és kihívással jutalmazta ügyes táncát és énekét. Már azt meg kell hagynunk, hogy az igazgatóság kapacitása a szerepkiosztásban. A drámai hősnő lábvető énekesnő lett. Honti játéka szinte- len, mozdulatai szögletesek és a legszebb jelenései is hatás nélkül maradtak, ami természetesen azt jelenti, hogy a közönségnek, ennek a leg- illetékesebb kritikusknak ismét nem tetszett. Nem túlozunk, amikor azt mondjuk, hogy Hontit a közönség tegnap alig akarta észrevenni, csak a második felvonásbeli szép énekét tapsolták meg. Énekművészete, mint már jeleztük, fogyatékos, játéka ezt a fogyatkozást nem pótolja. Igen helyesen tenné Deák igazgató, sőt ezt a közönség érdekében követeljük is, hogy olyan erőről gondoskodják, aki a közönség ízlésének teljesen megfelel. Kemény szép énekéért hatalmas tapsot kapott. Nagy tetszést kel- tetett Szébeni helyi vonatkozású kupléjával. Vágó szerint a japáni arisz- tokrácia ünnepélyes alkalmakor, a magyarhoz hasonlóan, barna csiz- mát visel.

(1902. október 29. 3. 1.)

f.

TAPOLCZAYNÉ ELSŐ VENDEGSZEREPLÉSE¹¹ Ifj. Dumas Sán- dor mesteri darabját, *A kaméliás hölgy*-et adták tegnap este a színház- ban. Tapolczayné Vízvári Mariska vendégszereplésével — félig üres ház előtt. Tapolczayné az elbukott, könnyelmű leányt, Margitot oly drámai igazsággal, oly abszolút közvetlenséggel és oly kitűnően előkészített, át- értezt és átgondolt természetességgel ecsetelte, hogy a közönség szinte együtt élte át vele azt a sok bánatot, fájdalmat, kétségbeesést és együtt zokogott Margittal. Pezsgett, lüktetett, tombolt az ő Margitjának min- den csópp vére, ikisugárzott abból a szenvedélyektől reszkető testből a gyötrő gondolatok okozta kín, fájdalom, szenvedés, amelyektől szinte megszakadni látszott az ő izzón, végtelenül, szenvedélyesen szerető szí- ve. Oly híven, oly esztétikusan alakította a tudóbeteg nő agóniáját, hogy megrendülve csodáltk. Művészetének lelkes tapsal, éljennel adózott az a kisszámú közönség, amely léha operettektől többre becsüli az igazi komoly művészetet. Kemény Anmand szerepében vetekedett partnerével. Tegnap ismét igazi művésznak bizonyult, és a közönség őt is lelkesen, sokat tapsolta. A többi szereplők mind igyekezettel és ügye- sen játsztak.

(1902. október 30. 3. 1.)

f.

VIZVÁRI MARISKA BÜCSÚFELLÉPTE.¹² Tegnap este Dumas Sándornak nálunk még ismeretlen színművét adták, amit eléggé sze- rencsés választásnak mondhatunk, mert meghozta azt az erkölcsi ered- ményt, amelyet Dumas-nak nagyhatású művei az előadásnak minden-

kor bízottbanuk. A finom, hamisíthatatlan párizsi szalonársalgás, amely a darabnak legfőbb szépségét képezi, az egész előadás alatt meglepően nyitultkozott meg. Vízvári Mariska legnap aratta legnagyobb sikerét Francine szerepében, és mindvégig művészi játékát méltán csodálta annyira a szokatlan nagyszámú előkelő közönség, amely a bűcsúzó művésznő dicsőletére tegnap majdnem teljesen megtöltötte a nézőteret. Vízvári Mariska a legtökéletesebb művészettel kreálta szerepét, őrizkedett a nagyhangú evolúcióktól és mégis szenvedélyes tudott lenni: jól eltalált alaptónusával teljesen Dumas-nak mély érzésű, férjét forrón szerető, szeszélyes és bosszúvágó asszonya volt. Vízvári Mariska tegnap Francine szerepében egész teljében ragyogtatta hatalmas művészetét és a közönség hódolattal adózott neki. Kemény a férj szerepét játszta megszokott művészetével. Oroszlánrésze volt a sikerben Szebeninek, aki pompás jókedvvel, utánozhatatlan hűséggel alakította a könnyelmű, blazírt francia arisztokratát, Grandredon Stanislast. Győri Matild (Smitné) művészi, mélyen átgondolt és átértzett játékkal elbájolta a nézőt. Kitűnő volt Somlár mint Riverolles marquis és Tóth Stefi mint Annette. A többi szereplők is ambícióval és ügyesen játsztak.

(1902. november 1. 4. 1.)

f.

NÉGY ELŐADÁS.¹³ Szebeni jutalomjátékául a *San Toy* című darabot hozták pénteken este színre, amelyet angol állított össze. Igaz ugyan, hogy a sikerhez a három szövegíró úrnak semmi köze sincsen, mert ez kizárólag Sidney Johnst illeti meg, aki gyönyörű zenét írt az üres, értéktelen szöveghez. Az előadás egyike volt a legjobboknak, miket eddig Deák társulatától láttunk, mert csupa elsőrangú szereplő működött közre. Szebeni ez a nagy tehetségű és fővárosi színpadra predesztinált, pompás naturburs ezúttal is játékkal egy pillanat alatt meghódította a közönséget. A nézők ki nem fogytak a kacagásból és a jókedvből, amelyet Szebeni remek Csú Li alakításával előidézett. A darab főszerepét, *San Toy*-t Tomori Melisza játszta, aki gyönyörű énekével, csodás táncával többszöri tapsvihart aratott. Ugyanezt mondhatjuk Deákné Margitról is, aki rendkívül bájosan játszta Dudley szobaleányt. Énekét és táncát többször megismételtették vele. Kedves volt Győri Matild énekes szerepében. Zajos sikert aratott ismét Kemény (Bobbie) kitűnő énekével. Jó volt Vágó mint Jen Homandarin, A többi szereplők is mind ügyesek voltak, csak a rendezés volt megint fölületes. — Szombaton este Guthy Somának *Házasodjunk* című szerencsétlen darabját adták, nagy számú közönség előtt, amely bosszankodva hagyta ott a fél előadást. — Tegnap délután a *Molnár és gyermeke* került színre gyermekelőadásban. — Este Szigligeti népszínművét, *A csikóst adták* teljesen üres ház előtt. A szereplők a nézőtér tátongó üressége ellenére is összevágó, jó előadást nyújtottak. Oroszlánrésze volt a sikerben Keménynek, Tomorinak, Somlárnak és Vágónak. A többi szereplők is mind jók voltak.

(1902. november 4. 3. 1.)

f.

A *SZEKERÉNY TITKA*.¹⁴ Egy helybeli szerző darabját állták tegnap a városi színházban. A darab annyira hülye, hogy nem is tartjuk érdemesnek vele foglalkozni. A színházlátogató közönség nevében azonban tiltakozunk, hogy ilyen férc dolgot az igazgatóság a színpadra vigyen. A darabban néhány énekes is előfordult, amelyeket Osztic Béla tanító írt és Ligeti karmester alkalmazott zenekarra. A zene jobb sorsot érdemelt volna, minthogy ily együgyű darabba belekényszerítsék. A darab annyira megbukott, hogy a közönség előadás közben hagyta ott a színházat. A szereplők minden erejüket megfeszítették, hogy a darabot, amelynél különben egy V. oszt. gimnazista is ír, némiképp megmentsék, de hiába.

(1902. november 6. 3. 1.)

f.

TÓTH STEFI JUTALOM JÁTEKA.¹⁵ A *New York szépe* című operette került tegnap színpadra a színtársulat bájos szubrettjének, Tóth Stefinek jutalomjátékául. Hogy miért írta ki az igazgatóság a színlapra: Tóth Stefi jutalomjátéka, — nem vagyunk képesek megérteni, mert épp oly joggal lehetett volna bámmelyik más szereplőnek a jutalomjátéka — a szerep nagyságát érve természetesen. A darab maga csak amolyan Barnam cirkusz látványosság, azonban tele van bűbájos melódiákkal, gyönyörűséges táncokkal. És hogy *New York szépe* olyan rendkívül hatást keltett a fél világ összes színpadjain, az csak annak az édes zenének és a szebbnél szebb táncoknak tulajdonítható, amelyek a darabban tengersokaságban előfordulnak. És a közönség tegnap este majdnem teljesen megtöltötte a színház nézőterét — Tóth Stefi kedvéért. Legelső helyen is Tóth Stefit kell említenünk, akit valóságos ünnepeletek tegnap a színházban és aki ezt a sok szeretetet és lelkes tüntetést meg is érdemelte. Oly bájjal, oly elragadóan játszta Fifi kicsinyke szerepét, hogy még a legelfásultabb színházlátogató is percekig tapsolta a kedves művésznőt. Deákné Margitnak is olyan estéje volt tegnap, amilyenre igazán büszke lehet. És Deákné azt a sok tapsot, kihívást megérdemelte, mert rég láttunk oly gnaciózus, mondhatnánk művészi táncot, amelyet Deákné mutatott 'be tegnap mint Kissie táncosnő. A taptól bőven kijutott Tomori Melisának is, aki Cora primadonnát játszta. A férfiszereplők közül Kömley Gyulát illeti meg legelső sorban a dicséret. Ez a nagy tehetségű művész oly pompásan alakította Bronson Habakuk hálás szerepét, hogy a közönség egész este ki nem fogyott a kacagásból. Vágót (Bibi csavargó) percekig tapsolta a közönség remekül előadott füttykupléjáért. Kifogástalan volt Kemény a léha Harry szerepében. Meg kell még dicsérenünk Újfalusi Izabellát és Szebeninét sikerült táncukért. Gratulálunk Láposi Gusztávnak, aki a darabban előforduló táncokat tanította be. Nem hallgathatjuk azonban el, hogy Láposinak tartósabb öltözképet ne ajánljunk, amely nem oly könnyen szakad el. Az orkesztrum kifogástalanul látta el a zenekíséretet. Még egyet. A szellemes rögtönzéseket szívesen hallgatja a közönség, de az ostobákért meg találna haragudni. Aztán micsoda tudógyulladást okozó por volt tegnap a kertben! Akárcsak a plank kertben lettünk volna. Nem lehetne talán egy kicsit felocsolni a színpadot a felvonások után?

(1902. november 9. 4. 1.)

f.

AZ EIDES OTTHON.¹⁶ Velobreque mulattató vígjátékát hozták tegnap színpad üres ház előtt. Az előadás határozottan a jobbak közé tartozott és a nézőtől mégis túlongott az ürességtől. Nem értjük a közönségnek a színtársulat iránt tanúsított viselkedését. Hogy igazságosak legyünk, be kell vallanunk, hogy bizony nem egy gyöngye előadást láttunk Deák Társulatától, de bátran merjük állítani, hogy a közönség még akkor sem járna színházba, ha mindjárt olyan előadásban is lenne része, amilyent elsőrendű művészek nyújtának. Ez pedig a legnagyobb indolencia. A jelenleg Nagybecskerekén működő színtársulat pedig igen sokszor valódi művészetet nyújtott már a közönségnek, és nincs okunk, hogy a jövőben bizalmatlanok legyünk iránta. A tegnapi előadás szintén a jobbak közé tartozott. A színészek kifogástalanul alakították szerepüket, kitűnő volt Győri Mathild, Deákné Margit, Chatryné, Chatry, Kemény és Somlár. Az epizód szerepekben jó volt Hollósy Rózsi, Péchy és Lórándy. A rendezésben nem találtunk kifogásolni valót.

(1902. november 14. 3. 1.)

f.

SUHANC.¹⁷ Ritka sikeres estében volt tegnap része a nagybecskereki színházlátogató közönségnek, amely ki nem fogyott a jókedvből és elragadtatással hallgatta a vendégművész nő K. Tarnay Leóna pazar énekét és figyelte zseniális játékának finomságát. Amikor Tarnay Leóna tegnap mint suhanc a színpadon megjelent, egyszerre valami csodásan derűs hangulat fogta el a nézőt, amelynek hatása alatt szinte tombolva tört ki a tapsokban megnyilvánuló lelkesedés minden egyes jelenés után. Oly frenetikus siker, aminőt a szép Tarnay Leóna asszony tegnap hatalmas művészetével és egyéniségének ritka bájával aratott, kevés színésznőnek jutott még a nagybecskereki színházban. Bájos egyéniségével, üde temperamentumával és művészi énekével meghódított mindenkit. Tomori Melisza pompás énekszamaival, kifogástalan művészi játékával tegnap is lelkes tapsot aratott. Kemény mint Morin tábornok feladatának magaslatán állott. Éneke tisztán, szépen csengett. Kömley Gyula remekül alakította Birat szerepét és mókáival zajos derűtséget keltett. Kitűnő volt Vágó mint Durano fűszeres. Jól játszott Barna Ilona, Győri Mathild és Lórándi. Úgyes volt Barna Lajoska a kis groom szerepében. Összevágó, élvezetes együttesek, precíz, szépen előadott szövegek jellemezték az előadást mindvégig.

(1902. november 29. 3. 1.)

f.

JEGYZETEK

¹ A kis alamuszi

Bokor József (1861—1911) — Számos operett és népszínmű zenéjének szerzője. Eleinte színházi zenekaroknál első hegedős, majd karmester volt több társulatnál. Szabadkán zenetanítással is foglalkozott, itt írta leghíresebb operettjét A kis alamuszit.

Honti Elma (Elvira?) — sz.: 1878-ban, színpadra lépett 1897-ben, nyugdíjba vonult 1916-ban. (Itt jegyezzük meg, hogy nem találunk a társulat minden színészeről életrajzi adatokat, s akikről semmit sem sikerült megtudni, azokat a Jegyzetekben külön nem is említjük.)

Tomori Melisszáról a Nagybecskereki Hírlap évadzáró összefoglalójában olvashatjuk: „Ő volt a társulat star-ja. Az ő finom érzéke sokszor vont határvonalat közte és a többiek közé. Szerettük Tomoryt mindannyian, újra meg újra megnyilatkozó színeszl vénjáért, kedves, behízelgő egyéniségéért, dicsőretek játékáért és az őt soha cserben nem hagyó zenei ismereteiért és ütemzérékéért.” (1902. dec. 5. 3. old.)

Dedkú Kovácska Margit — sz.: 1881-ben, gyermekszínházként kezdte pályáját, utána primadonna, majd komika volt.

Chatry Ferencről ennyit közöl az Összefoglaló: „Örömet láttuk a színpadon akár-hányszor a bonviván szerepekben”.

Ligetl Géza (1856—1920) — Színházi karmester, működését 1874-ben kezdte, e időben tagja volt a zombori társulatnak is.

¹ **A páholy**

A páholy — Karl Laufs és Kurt Kraatz 3 felvonásos operettje, fordította Kabos Ede, magyar bemutató: 1901-ben.

Deák Péter (1857—1909) — színész és vidéki direktor, 1877-ben lépett színpadra. „Vérbeül jó színész, abban a nemes értelemben, amit a nagy tömeg csak érez és nem ért”, klasszikus komikumát mindenki ismeri.

Győri Matild — sz.: 1879-ben, színpadra lépett 1896-ban, évekig a vidéki színeszet elismert tagja, „tiszteltük a komoly”, híggadt és stúdiomokra való játékost, és azt a merész vállalkozó szellemet, amellyel egyszer-mászor az operettekbe 'ugrott be' és pedig fényes sikerrel”.

Somlár Zsigmond — sz.: 1875-ben a színművészeti akadémia és a Rákosi-féle színliskola után Nagyváradra szerződött, majd nagyobb vidéki városokban játszott. 1908-ban tagja az induló Thália Társaságnak. Jelentősebb szerepei: Lucifer, Shylock, Jago Luka, Hellig doktor. Később színházat alapít, rendez, ír.

Óvári Jenő (1848—1915) — 1872 óta volt színpadon, a vidék kisebb-nagyobb társulatainak volt hasznos tagja.

² **Két előadás**

Robert Planquette (1848—1903) — francia operett-szerző, legismertebb művei: *A corneville-i harangok*, *Rip van Winkle*.

Tóth Ede (1844—1876) — a múlt században virágzott népszínmű második hullámának jelentős alakja. Művel: *A falu rossza*, *A kintornás család*, *A tolonc*.

Kemény Lajos — sz.: 1873-ban, színpadra lépett 1892-ben Zomborban *Rakodczay Pálnál*. Utána színiskolába iratkozik, majd baritonistaként vidékre ment.

³ **Igmándi kispap**

Berczik Árpád (1842—1919) — Népszínművek, vígjátékok szerzője. Az igmándi kispap című vígjátékát 1887-ben mutatta be először — Blahánéval, Hegyi Arankával — a budapesti Népszínház.

Tóth Stefi — „fiatal, mozgékony, üde kedélyű és szép reményekkel kecsgetető szubrette, aki ha zenei intelligenciára tesz szert, fényes sikerekre számíthat”.

⁴ **Svihákok**

Svihákok (Die Landstreicher) — operett 3 felvonásban. Írták: L. Krenn és C. Lindau. Zenéjét szerezte: Ziehrer Károly. Magyar bemutató 1901-ben.

Az őrnagy úr — Antony Mars és Henri Kéorul bohózata, Heital Jenő fordításában, magyar bemutató 1902-ben.

⁵ **Cyrano de Bergerac**

Cyrano de Bergerac — Edmond Rostand (1864—1918) legismertebb, 5 felvonásos verses színműve (1897). Ábrányi Emil fordításában magyarul először 1900-ban került színpadra, Pethes Imrével a címszerepben. A Nemzeti Színház 1904-ben játssza először.

⁶ **A kis szökevény**

A kis szökevény — Lionel Mouckton és Ivan Caryll operettje. Magyar bemutató a Népszínházban 1899-ben.

⁷ **A bor**

A bor — Gárdonyi Géza (1863—1922) legismertebb és legjobbnak tartott színpadi műve, amely a népszínmű és a népi dráma határán áll. A Nemzeti Színház-i ősbemutató 1901-ben volt.

⁸ **Két előadás**

Nebántsvitrag — Herve — Florimon Ronger (1825—1892) francia szerző legismertebb operettje első magyar előadása 1887-ben a Népszínházban.

Kintornás család — lásd a 3. számú jegyzetet.

⁹ **Gésák**

Gésák — 2 felvonásos operett, szöveg: Owen Hall, zene: Sidney Jones (1861—1946), magyar bemutató 1897-ben a Magyar Színházban.

¹⁰ **Tapolcazy né első vendégjátéka**

Tapolcazy né Vizvári Mariska (1877—1954) — fiatal években naiva- és szerelmes-szerepekben, később pedig komikusként lép fel.

¹¹ **A kaméliás hölgy** — íj. Alexandre Dumas (1824—1895) legismertebb színműve.

1852-ben írta, első magyar fordítója a színésző Bulovoszkyné Szilágyi Lilla, 1855-ben, amikor először kerül magyar színpadra Dumas máig híres műve.

¹² **Vizvári Mariska búcsúfellepte**

A Torontál című lap szerint a pesti vendégszínésző 3 esten lépett fel Nagyberekreken. A kaméliás hölgy mellett a Franciában és a Vállunk el-ben. Közülük a Franciában című 3 felvonásos színmű Dumas alkotása, a Vállunk el írójá Sardou.

¹³ **Négy előadás**

Sar Toy — Sidney Jones operettje, magyar bemutatója 1900-ban a Népszínházban volt.

Guthy Soma (1866—1930): Házasodjunk — énekes bohózat három felvonásban, ősbemutató 1902-ben. A Torontál sem ír hosszabban az előadásról, csak megjegyzi, hogy „főleg a karzatot kacagtatta”.

Molnár és gyermeke — Ernest Raupach (1784—1852) német drámatró 5 felvonásos szomorújátéka, fordította Szerdahelyi József. Magyar bemutató 1837-ben a Nemzeti Színházban. A Schöpfung-féle lexikon szerint a „darabot halottak napján szokták a színházgatók előadni”, szinte szóról szóra ezt írja a Torontál is Raupach-művéről: „a halottak napja alkalmából” került színpadra.

¹⁴ **Szigligeti Ede (1914—1878): A csikós.** 1847-ben keletkezett népszínmű, máig a műfaj klasszikus darabjának számít.

" A szekrény titka

Az „egy helybéli ember” Momfal János a másik becskeréki lap, a Torontói színházszekrény. A szekrény titka című darab színpadi előkészületeiről több ízben írt a Torontói, egy ilyen információból tudjuk, hogy a mű „énekes, zenés bohózat”, a benne a „színházzal legjobb erőt képvisel”.

" Tóth Sándor jutalomjátéka

New York szépe operett 2 felvonásban, írt: Hugh Morton., fordította Salgó Ernő és Mukai Emil. Zene: Kerker Gusztáv. Bemutató 1900-ban a Magyar Színházban.

Kömley Gyula (1881-1910) -- 1880-ban lépett színpadra, később színiigazgatóként működött a nagyobb vidéki városokban.

Barnum cirkusz -- helyesen: Barnum cirkusz. Phineas Taylor Barnum amerikai vállalkozó világzenzielője, 1900 körül bejárták egész Európát.

" Az édes otthon.

Az édes otthon — Albin Valebréque 3 felvonásos vígjátéka, magyarra Heltai Jenő fordította.

" A suhanc — 3 felvonásos operett, Jean-Francois Bayard és E. Vanderburch: Le gamin de Paris című vígjátékából fordította Nagy Ignác, zenéjét Konti József, több magyar operett zenéjének írója szerezte. Bemutatója 1888-ban volt.

K(ömley) Tarnai Leona — Kömley Gyula felesége, sz.: 1873-ban, a budapesti Városi Színház tagja volt.

**ESZMÉK ÉS MOTÍVUMOK
SZENTELEKY KORNÉL
OPUSZÁBAN**

Gondolatok egy életműről

Szenteleky Kornél hasonló helyet töltött be a Vajdaságban, mint a maga idejében Magyarországon Kazinczy. Mindkettőn írók voltak s emellett irodalomszervezők, s habár kettőjük életét egy egész század választotta el egymástól, munkásságuk hasonlóságának jól kimutatható okai vannak. Ezek közül elsősorban az emelhető ki, hogy mindketten magának az irodalomnak a születésénél voltak jelen: Kazinczy az éppen csak szárbaszökött magyar irodalmat ápolgatta, nyesegette vadhajtságait (vagy amiket vadhajtságoknak vélt), Szenteleky pedig, akit sokáig csak szépíróként és költőként tartott számon a korabeli irodalmi köztudat, a vajdasági magyar irodalomnak lett kevésbé erélyes, kisebb szigorú, de a helyi körülmények jellegzetességeit éles szemmel meglátó, értékelő, azokhoz alkalmazkodó és ezt másoktól is elváró vezére, Kazinczy. Literatóriai egyéniségének azonban száznocvan fokot kellett elfordulnia ahhoz, hogy eljusson az irodalmi vezérségig, ahhoz a szemlélethez, amelylyel ez a vezérség együtt járt.

Zomborban született 1893-ban a polgári Sztankovics családban. Budapesten végezte el az orvosi egyetemet; ott kezdett el írni is. A tízes évek Budapestjének „pezsgő és zajos” irodalmi életében azonban nem kelt különösebb feltűnést — habár neves folyóiratok: a *Hét*, az *Új Idők*, a *Pesti Napló*, a *Virradat*, a *Magyarország* közlik írásait, s valószínű, hogy az itthoniak sem igen vettek róla tudomást. Pályakezdetéről valószínűleg alig tudunk ennél valamivel többet; ő maga nem írt életének erről a szakaszáról, a kutatás pedig nem foglalkozott vele részletesebben (vö.: Bori Imre: *A vajdasági magyar irodalom története 1918-tól 1945-ig* és uő. *Szenteleky-Senteleki* — bevezető tanulmány). Az azonban bizonyos, hogy európai műveltségét, széles látókörét, mindenre kiterjedő érdeklődését a Budapesten töltött éveknek köszönheti. Hazatérte után Szivácson kezd orvosként dolgozni, és kétévi hallgatás után a Bács megyei Napló jóvoltából tör be a vajdasági, igencsak lanyha irodalmi életbe. A Napló tehát az a közeg, amely „a nyilvános szólás lehetőségét kínálja fel neki, s mire felocsúdik, a jugoszláviai magyar irodalomban (kirobbant első viták kellős közepében találja magát” írja Bori Imre a kétnyelvű Szenteleky-válogatás bevezető tanulmányában, „s hogy alkotói nekifurugaszkodása milyen erejű volt, bizonyítja a változatos műfajú, gazdag irodalmi termése is ezekből az évekből. 1922-vel

kezdődően az évtized végéig Szenteleky Kornél munkásságának aranykoráról beszélhetünk. Ez az az időszak, amelyben szinte minden élménye, gondolata, utazásai és sziváci éjszakái, a test és lélek láza iradalommá válik írói műhelyében". (i. m. 8. l). Novellát, könyvismertetést, képzőművészeti kritikát, tanulmányt, útirajzot, vitacikket egyaránt ír ezekben az években, s írásait vizsgálva, a stílus egységessége mellett is a témák, témakörök gazdagsága a szembeűnő. Lírai lágységű zsánerképek, pasztellszínekkel festett gyermekkori élmények emlékei — „fakó emlékképek a gyermekkori elfelejtett és eltemetett képeskönyvből” — (*Halott hűsvétok, Őszi estve, Május 1.*), diákkori idill finomművű rajza (*Gesztenyevirágzás*) váltakozik az ön maga felé forduló költő önelemző elmélkedésével (*Önarckép*), „egy dohánybarna fűtű nyári szerelem” emlékének adózó áldozattal (*Souvenir d'août*) s azokkal a hangulatörző képekkel, amelyeket *Útitarisznya* címmel gyűjtött kötetbe utazásainak villanásnyi emlékeiből (*Portrévázlatok a gyorsvonaton, Őreg úr a Moulin Rouge-ban, Trattoria del cacciatori, Vásár a Montronge-on, Nápolyi dalocska*, stb.). Hangulatképeinek mikrorészletei sokszor Krúdyt juttatják eszünkbe, Krúdy témavilágából azonban Szenteleky semmit sem vett át.

Írásaira már ebben az időben a búsongó, melankolikus hangvétel a jellemző. Diagnosztálhatnánk ezt az akkoriban divatos világfájdalom és a szokványos fiatalkori elvágódás tüneteként, ha nem tudnánk egyrészt Szenteleky rajongásáról Adyért, akinek magyar ugar képzele különösen termékeny talajra talált a fiatal Szenteleky lelkében, másrészt pedig nem ismernénk első, 1914-ben íródott és 1920-ban megjelent regényének, a *Kesergő szerelemnek* vezérmotívumát, amelyet Bori „az élet valósága előtt mádtan álló költő” vallomásainak nevez, akinek munkáin „amikor szépíróként nyilatkozik meg majd az elkövetkező hús esztendőben, mindig érzékelhető lesz a lelkét bénító görcs, amely megállítja, hogy az élet forगतagába vesse magát, hogy »éljen« nyersen és örömmel, holott ez vonzza valójában” (i. m. 6—8. l.)

A fővárosi élet zajos forगतagából a vidéki otthon biztonságába tér meg, ott viszont csalódva kell tapasztalnia, hogy a szellemi élet ugarára került. Mindehhez még az is társul, hogy súlyosan megbetegszik, s betegségei révén végérvényesen kívül reked a vágyott, nagybetűs Életen. Nem a divat íratja tehát vele az ilyen sorokat: „Lelkem nyugtalan és érzékeny, mert sokat álmodott, s mert szétfioszlottak már fellelte a ködös délibábok... Nagy eszményeim vannak, melyek azonban messze vannak, a napok csak ragyognak, de nem melegítenek. Borzongok. Fázom”. (*Önarckép*) „Menni kellene, akarni kellene, de csak ki-nyújtom a kezemet az ég felé, a holnap felé, mint ijedt, suta pogány a füstölgő kőrakás előtt... És csoszogok, topogok tovább lecsuklott fejfel, rogyant térdel, erőtlen kézzel, néma ajakkal. Már nem kérdem: merre? hova? Távolról olykor délibábok csalogatnak, hódító napok hívnak, intgetnek. Én mosolygok, mint torz keleti isten, gyintek a kezemmel nagyon fáadt emberek módjára: szép, szomorú könnyes hazugságok... Lehunyom a szemem és messze járok... Aztán ismét lezuhanok, mint alvadt szárnyú Ikarosz. Por száll körülöttem, és porfelhőn keresztül szívós, szúrós számarkőrök bámulnak rám... Lelkem sajogós lesz, arcom maszatos

lenz, és trágyszagot hoz magával a szél". (*Elégia poros prózában*). Ady magyar ugar élnénye, viziója tehát Szenteleky lelkében vajdasági ugarrá változik, s ellentétét is megtalálja. Nem egyetlenegy városban ugyan, mint Ady, hanem mindabban, ami nem vajdasági, nem itthoni, mindabban, ami messzi van, távol ettől a „szamárkörös”, „trágyszagú” valóságtól, amelyben élni kényszerül. E gondolat virágzásának korszaka „a húszas évekre esik, amikor mind lírai vetületét, mind eszmei-gondolati erezetét kikutatja és megfogalmazza több változatban is” (Bori, i. m. 12. 1.). Lírai megfogalmazást ez a gondolat például a *Milyen jó lenne . . .* című költeményben kap:

*Enyém a nap, enyém a fény,
az asszony, az is az enyém.
Az Isten, az is az enyém!
Enyém az élet!
Milyen jó lenne . . .*

A *Bácskai éjjel* című versben pedig szomorú sóhajjá változik a keserűség: „Minden oly hasznos, minden oly józan!”

Az élet—nem élet ellentét kifejezésére azonban a próza a legmegfelelőbb közeg. Legtöbbször éppen ezt a már felvetődött „hasznosságot”, „disznóhizlalásos józanságot” állítja szembe Szenteleky a „messzi világ ünnepi hangulataival” (Bori, i. m. 12. 1.). Az *Elégia poros prózában* című, 1925-ből való írásában mondja: „Gyenge vagyok és egyedül vagyok, és vonszolom magam tovább az izzadt, tisztelet rónaságon, nyűgös hétköznapok, mulya vigyorgások, apró tövisű bogáncsok között.” És ezzel a világgal állítja szembe a másikat, a távolit, amely itt még nem egyértelműen vágyott élet (kísértenek még a *Kesergő szerelem* visszartentésére kényszerítő félelmei „... csodálkozom, hogy milyen furcsa és kegyetlen az élet, milyen örült kavargás, mennyi gyűlölet és mennyi ostobaság. Mennyi vér, mennyi kín, mennyi könny és mennyi gonoszság”), de ámulata végül mégis egyetlen vágyakozó rácsodálkozásává változik: „Csupa szépség, csupa művészet, csupa rajongás, csupa szerelem...” Az *Utitarisznya* szinte minden írásának ez az uralkodó hangneme: áhítatos csodálata mindannak, amivel utazásai során találkozott. A *luxori szép napok* valóságos himnusza az életnek, a *Fáraók földjén* szintén: „Itt alig van ember, aki a gondot európai értelemben ismeri, itt nincsenek ködök, problémák, tépelődő és töprengő agyvelő, olyan egyszerű itt az élet: az ég mindig kék, a föld mindig zöld, a pálmameg a narancsfa mindig hajlékot és táplálékot ad annak, aki aludni vagy enni akar. Az idő olcsó, s a munka nem célja az életnek... Itt vidám a nyomor és problémátlan az élet.” A *Fra Angelico-da Fiesole* hangulatai pedig a művészetek után sóvárgó ember panaszos imáját örökítik meg: „A fáradt és keserű vándor itt akarna maradni nálad, jámbor barát. Egy kis helyet kér csak a boldogság finom, fohászos világába, egy darab követ, amelyre lehajthassa lázas, nyugtalan fejét...” Azonban nemcsak a kispróza munkák árasztják ezt a hangulatot, az *Isola Bella* című regény színhelye ugyancsak a „sok fény és szépség”, „a fehér márványoszlopok”, „csendesesen csobogó források”, a „dallamos,

teltszínű fényözön", a „sugaruk hőmpölygő," duzzadó árjának a világa, amely egy olaszországi kis panzió minennapjait övezi. A regény hőse, Szabolcs, mintha menekült volna, úgy sóhajt föl, amikor megérkezik a Pansíone Rosában: „Milyen messze van hazulról. Ki törődik már a lappal, a telefontal meg a vezércikkkel? Lent a Giovinezzát játsszák valami sipítós klarinéton. Hiába keresik most a szerkesztőségben: nincs otthon. Nincs otthon.”

Nem fogunk csodálkozni ezen az ujjongáson, ha megismerjük, milyen is az az otthon, amelyet Szabolcs elhagyott: „Szabolcsnak otthona jutott eszébe, ahol most talán felhős ég alatt csoszognak a fanyararcú emberek. Örömtelen lelkek ögyelegnek a csúnya, sáros utcákon a nyirkos falak mentén, valaki talán hurkot készít magának a padlásgerendán... Gazdasági válság... görnyedt, ráncos emberek ülnek az íróasztalok mögött, ha a telefon megszólal, úgy gorombán és kelletlenül kiáltanak bele... nyűg, durvaság, türelmetlenség... gonosz szándékok botorkálnak az agybarázdákban. A nyiszlett akácok talán még nem is rügyeznek, a rózsák megint elfagytak a télen... A Szépség messzire kerüli ezt a lomha, szenttelen tájat, mint nótás nászhajó a leprások szigetét”. Ugyanaz a komor világ ez, mint az, amely *A luxori szép napokban* már évekkel előbb megjelent. Érdemes idézni az ideillő részletet már csak az előbbivel való feltűnő hasonlóság miatt is: „...ki gondol most arra, hogy messze északon most álmos, náthás felhőbojtok lógnak a komor, kedvtelen égbolton, hogy tűznél melegednek a fáradt, fanyar emberek. Ki gondol arra, hogy görnyedt gondok feküsznek nyirkos, nyöszörgő házakra, hogy a revolver csövét most illetzsgetik valahol messze egy csüggedt homlokra vagy egy elfáradt szívre, hogy valaki kötelet készít magának a szomorú padlásgerendán, és a fanyar, fázós téli gondok, meg alattomos influenzabacilusok suhannak be a szegény, szomorú északi emberek szobáiba.”

S közel sem ez az egyetlen mozzanata az *Isola Bellának*, amely szinte minden változtatás nélkül került át a regénybe Szenteleky korábbi írásos megnyilatkozásaiból, lehetővé téve ezzel azt a feltételezést, hogy a regénybeli Szabolcs szavain, gondolatain keresztül maga az író nyilatkozik meg. Itt van például a következő levélrészlet: „— Drága barátom — írja Szabolcs az *Isola Bella* lapjain — nagyon szép itt, és én teljesen, maradéktalanul szeretném kiélni ezeket a szép, szabad napokat. Valahogy úgy érzem, hogy most élem igazán és tisztán az életet. Itt fényesebb az ég, tisztább a levegő, és az emberek is jobbak, szebbek... Nagyon szeretném magammal vinni ezt a sok fényt, meg lelkem duruzsoló derűjét, de tudom mindhiába: otthon elfulladt a verőfény, a görnyedt, fanyar napok árnyai alatt lelkem mosolya eliramlik, mint a csodaszarvas, és a mimózák finom, halkovány illatára rátípor a kemény, csizmás tárgyasszag... Még két hetem van, azután megint profán szavak és szokások, durva emberek és események, melyek megint felkarcolják és véresre horzsolják érzékenységetem.”

Évekkel a regény megjelenése előtt, 1927. február 9-én Szenteleky a következő levelet küldte Kairóból Mladen Leskovacnak (részlet): „... A posta, az újság nagyon lassan jár errefelé, hetenként csak egyszer jön kurír Triesztből, mely a hazai híreket hozza. Nem tudom, hogy a vaj-

dusági magyar irodalomról szóló vita folytatódik-e még a B. N. (Bács-megyey Napló Cs. Sz. M. megjegyzése) vasárnapi mellékletén. Én már nem folytatom tovább azt a diszkussziót. Oly törpének látszanak innen a dolgok, oly sutának és nevetségesnek a szöcsaták. Boldogan és önfelédten szeretném hörpintgetni ennek a dúslevű életnek ragyogó kelyhét, és feledni kicsit a nyűgöt, a sarat, a szürke és ráncos arcú hétköznapokat. Sajnos, se szabadságom, se pénzem nem tart már soká, s talán már egy hét múlva vissza kell térnem Európába. De sok emléket, napfényt, illatot és élményt csomagolok lelkem titkos rekeszeibe, hogy legyen vigasztalóm, feledtetőm hideg, fénytelen, csóktalan holnapomban.” (Szenteleky Kornél 1943-ban kiadott irodalmi levelezése Mladen Leskovac szerb költőhöz intézett leveleiből — ezzel a forrásmegjelöléssel közli a fenti levelet *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből* címmel megjelent szemelvénygyűjtemény.)

A harmincas évek felé közeledve mind bonyolultabbá válik a világ. Szenteleky világa is. Az *Útiránya* írásában még nem tűnik ez szembe, az *Isola Bella*-ban azonban már nyíltan kifejezésre jut. Korántsem csak abban, hogy a „Castello körül” is úszhatnak „ájult, olvatag felhők”, az „ázó, fázós, pálmák és olajfák fölött” — ez legfeljebb csak stilisztikai vonatkozásban, áttételesen utal arra, hogy az itáliai azúrkék éggel, verőfényes világgal sincs már minden egészen rendben. Ennél sokkal nyíltabb, minden áttételt mellőző utalások is vannak. A Szabolccsal azonos gondolkodású (némileg a szabadkőművességre emlékeztető elveket valló) Alinari, a Pansione Rosa tulajdonosa például a következő vallomást kockáztatja meg: „Én is szeretnék egyszer elutazni és érezni az idegen ámulók örömét, a vándor megpihenő boldogságát. Nálam a megszokottság lekoptatott már minden szépséget. Minden nap látom az Etnát, egész évben zöldellnek a pálmák, a babérbokrok, és illatoznak a virágok. Nektek, akik északról, sivár, kopár tél után jöttök mindez meglepő, szinte elkábító, de nekem megszokott és természetes. Így felületesen szemlélve az átutazó vendég derűs gondtalanságában nem veszitek észre azokat a szomorú igazságtalanságokat, sőt borzalmakat, melyek a mai Olaszországban sírnak és lázítanak”. Ezeket mondja Szabolcsnak Alinari, a panziótulajdonos, halkra fogott hangon, mert a fasizálódó Olaszországban történik mindez, ahol „egy kopár vulkános szigeten deportált foglyok” „tétlenül, betegen szenvednek a megszabadulás minden reménye nélkül”, ahol a vonaton egy „sápadtarcú, kócoshajú asszony” mellett, aki „ráncos, rívó csecsemőjét ringatta türelmetlen lábdobogással” Szabolcs „három nyugtalan, feketenyakkendős” utasra lesz figyelmes, akik „Olaszország külpolitikájáról és a jövő háborúkról csattogtak puffogó pátozzsal”, a lávapusztította város elhagyott házainak falán pedig fekete festékekkel festett Mussolini-sablonok tetszelegtek.

Mindezek a történelmi realitásra utaló mozzanatok, mondatok és félmondatok ellenére is azonban az *Isola Bella* világa megmarad Szabolcs számára az álmok, vágyak világának, élete múló epizódjának. Gyorsan elröppenő pár hét az Etna tövében, a Szép Szigeten eltöltött idő, gyorsan vággyá váló irrealitás, ahonnan fájdalmas a visszatérés a „lapos síkra”, a „nyiszlett akácok”, „kicsinyes, verébfajú emberek” közé, az

„Önzés és settenkedő rosszindulat”, a „fullasztó por” világába. A regény végkicsengése valójában nem a hangulatoknak, a főhős alapérzésének, hanem a fabulának köszönhetően nem pesszimista. Másutt, ahol a történet nem kívánja, s a regénybelihez hasonló áttételek sem kötik az író, már kimondja: „Vágyak fonnyadnak el a hulló napokkal, halkan, de bő fájdalommal búgó vágyak... Majd csendesen eltemetem ezeket a vágyakat” (*Kis napok temetése*).

A fentiekben utaltam arra, hogy Szenteleky világlátásában, művészet- és életszemléletében a húszas évek végén és a harmincas évek elején bizonyos változások vehetők észre. E változásoknak csak egyike az, amiről eddig volt szó, az tudniillik, hogy a Vajdaságon kívüli, távoli tájak, világok megszűnnek egyértelműen és kizárólagosan az idillikus világot jelenteni, hogy az író — valószínűleg utazásainak tapasztalatai nyomán — felismeri: az élet másutt is, mindenütt, hétköznapiakból, „görnyedthátú” hétköznapiakból tevődik össze, s naív leegyszerűsítése a dolgoknak a messzi világokba képzelni minden szépet, minden jót, s az íthont minden vonatkozásban a rosszal azonosítani. A Szenteleky munkásságával foglalkozó kutatók elég hamar felfigyeltek például arra, hogy míg kezdetben az író „egy sáros faluba száműzött széplélek halk sóhajait pólyásgatta” „szép lejtésű mondatokba”, addig később „elképzelése egy sajátos ismertetőjelekkel bíró irodalom: megteremtéséről, Vajdaság szellemi egységéről, különleges táji színeiről annyira tudatosá válik, hogy most már verseiben és novelláiban is a helytállást, a szülőföldre való ragaszkodást és a helyi színek művészi transzpozícióját sürgeti türelmetlen hévvel, megalkuvást nem ismerő hittel” (részlet a *Gesztenyevirágzás* című kötet bevezető tanulmányából).

Annak a változásnak a nyomai, amelyek Szenteleky esztétikai felfogásában végbementek, pontosan, szinte fokról fokra felfedezhetők és kimutathatók a különböző időpontokban született írásokban. Az egyik pólust, a korai álláspontok a legegységelműbben az 1927-ben írott *Levél D. J. barátomhoz a »vajdasági irodalom«-ról* képviseli, a másikat, az előbbivel szöges ellentétben állót több tanulmány, ismertetés, cikk, beszámoló is. Novelláiban ő maga is, meghirdetett elvekkel összhangban, a hazai, specifikusan vajdasági témák felé fordul, s képet fest nemcsak a tudószanatóriumok szomorú világáról, de a mindenáron érvényesülni akaró, gerinctelen kishivatalnokokról és a kisvárosi mulatozó, pletykálkodó társaságról is.

Ez a pálfordulás teszi lehetővé tulajdonképpen Szenteleky számára, hogy vezérévé, eszmei irányítójává váljon a fiatal vajdasági magyar irodalomnak.

A *Levél D. J. barátomhoz a »vajdasági irodalom«-ról* című írásnak már a címe is beszédes: idézőjelek közé teszi a „vajdasági irodalom” kifejezést, mint aki olyasmit nevez meg, ami nincs. S mi több: szükség sincsen rá, hiszen, szenttelen szürkébe ágyazni mondanivalónkat csupán azért, hogy a »vajdasági« jelzőt kiérdemeljük — azt hiszem, ez senkinek sem lehet vágya”. „Nagy erőfeszítéssel, megtagadott, kínos kereséssel lehetne csak olyasvalamit csinálni, amire a »vajdasági« jelző illene. Joggal kérдем tehát, érdemes-e kínlódni, keresni hit, cél és szükségesség meggyőződése nélkül? Miért kínnal és kedvetlenül he-

lyl színek és zamatok céltalan kutatásával eltölteni az időt és elfecsérelni sovány erőnket, mikor erre semmilyen belső szükség sem úzi az írókat, mikor ennek hiányát sohasem éri az olvasó? És ki akarja közülünk, akik a Vajdaságban betűket rovunk a magunk gyönyörűségére, a vajdasági jelzöt kiérdemelni? Bizonyos vagyok benne, hogy senki.” Határozottan kimondja tehát a vitacikk végén: „ne legyen »vajdasági irodalom«. Legyenek írók a Vajdaságban, de hagyjuk a couleur localt, meg a sajátos vajdasági lelket. Próbáljunk írni, ha tudunk, ha merünk, de ne törekedjünk olyan jelzőkiérdemlésére, amely számunkra csak kötelességet, költöttséget, nyűgös alkalmazkodást jelent, de amely nem fejezi ki művészi munkánk becsét, hitét és törekvését”. Alig egy év múlva azonban már nemcsak hogy idézőjelek nélkül bukkan fel írásaiban a *vajdasági irodalom* kifejezés, de az írók, művészek iránt támasztott elvárásai is lényegesen megváltoztak: „ha élni akarunk — írja — új vérkeringésre kell berendezkednünk, meg kell teremtenünk éltető, oxigént adó szervünket: a közönségünket, saját tudónkkal kell lélegeznünk, meg kell keresnünk és találnunk új életformánkat (*Új életformák felé*, 1928). 1930-ban *A vajdasági irodalom fáradt napjai* címmel tesz közzé egy írást, amelyben a „sokáig tagadott vajdasági irodalom.” felemelkedéséről, erősödéséről tudósít: „kontúrjai keményen, öntudatosan rajzolódnak a zsiros köztudatba”. (Folyóirata van ekkor már a vajdasági magyar irodalomnak, a *Vajdasági Írás*, később a *Kalangya*, olyan eredményeket mondhat magáénak, mint a *Bazsalikom* műfordításgyűjtemény, biztató irodalmi összejövetelek, találkozók.) 1931-ben „kis méretű regionális irodalom”-ként definiálja Szenteleky a vajdasági magyar irodalmat (*Népiességünk*), 1932-ben pedig már, mint egy évszázaddal Petőfi a XIX. század költőitől, úgy kéri számon az íróktól a közönséghez tartozást. „Az öncsodálat, a beteges egyéni érzékenység nem lehet egy kisebbségi író hite és programja. A mi munkánk mindig kollektív kell hogy legyen, mindig kultúránk szolgálatában áll, mindig általános szellemi nivónk emelésére törekszik” (*Útmutató*). „Itt most nem különbségekről van szó — írja másutt — helyi színekről, bácskai tájképekről és hasonló felszínes színhatásokról. Itt arról van szó, hogy a kisebbségi író átérzi-e írói felelősségét, mely rá fokozottabb súllyal mehezedik, átérezzi-e, hogy csak hittel, mélyen átértett és fel-feltörő igazságérzéssel lehet és szabad írnia, hogy vallani és vállalni kell az igazságot...” „Nekünk is vallani és vállalni kell a sorsunkat, problémáinkat, és úgy kell hirdetnünk igazságunkat, mint ahogy ezt a múltak írástudói tették. A mi feladatunk nem lehet szórakoztatás” (*Írói felelősségünk*). „Ma írni kell és nem csevegni, be kell kapaszkodni valamibe, gyökeret kell eresztetni, színt kell vallani, új embert, új világot kell teremteni hittel, lelkes képzelettel, de mindig a pozitívumokba kapaszkodva” — ezek a gondolatok már egy másik írásból, az 1933-ból való *Ákácok alatt*-ból valók. — „Rá kell mutatni a fekélyekre, a lázító igazságtalanságokra, azokra a gonosz akadályokra, amelyek a jobb, tökéletesebb holnap elé fekélyeznek. Már nem lehetünk többé a közönség szórakoztatói. Írástudók vagyunk, a holnap elhivatott építői. S akkor nem szabad megtagadni a földet, az időt, amelyben építeni kötelességünk”.

Az „új ember”, az „új világ” megteremtésére irányuló törekvés is felbukkan már az *Isola Bella*-ban (vö. a regény 65–66. és 120–123. lapján írottakkal), sőt, egy 1930-ból való prózai vallomásában, a *Fejem le hull az asztalra* című írásban is, 1932-től pedig egész sor írás lát napvilágot Szenteleky tollából, amelyekben ezek a megváltozott elvárások, új kötelességek kapnak hangot. Ezeknek a munkáknak mindegyikében az írástudók felelősségét hangsúlyozza, azt, hogy „vallani és vállalni kell a sorsunkat, problémáinkat”, hogy „írni kell és nem csevegni, ... gyökeret kell eresztetni, színt kell vallani, új embert, új világot kell teremteni hittel, lelkes képzelettel”, „rá kell mutatni a fekélyekre, a lázító igazságtalanságokra, amelyek a jobb, tökéletesebb holnap elé fekszenek”. Azt hangsúlyozza, hogy a helyi színeknek nem külsőségekben kell megnyilvánulniok, hanem az írások szelleme kell hogy vajdaságias legyen. A hazai témáktól viszolygókat, a vidékiesség címkéjétől rettegőket pedig egyetlen találó mondattal fegyverezi le: „Genfben valaki vidékiesebb lehet, mint a temerini képviselő-testületben” (*Új lehetőségek, — új kötelességek*). Eljutott tehát az elkötelezett irodalmiság gondolatáig, azokig az elvekig „amelyek pontosan az ellenkezői annak, amit öt-hat évvel azelőtt vallott „ne legyen vajdasági irodalom. Legyenek írók a Vajdaságban”, akik a „maguk gyönyörűségére” „betűket rónak”.

Szenteleky Kornélt 1933-ban bekövetkezett korai halála megakadályozta abban, hogy szépirodalmi munkáiba következetesen beépítse, novelláiban tökéletesen megvalósítsa a meghirdetett elveket. Időközben felnveledett azonban körülötte egy írónemzedék, amelynek már nem kellett teljes gyökértelenségről, a szellemi élet teljes hiányáról panaszkodnia, amely már nem a semmire építette a maga irodalmát, de volt mit követnie — vagy tagadnia.

IRODALOM

Bori Imre: A VAJIDASÁGI MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE 1918-TÓL 1945-IG. Újvidék, Forum, 1968.

A SZOMSZÉD NÉPEKKEL VALÓ KAPCSOLATAINK TÖRTÉNETÉBŐL. Budapest, Tankönyvkiadó, 1962.

SZENTELEKY — SENTELEKI (Kétnyelvű válogatás Sz. K. műveiből). Újvidék, Forum, 1976.

Szenteleky Kornél: ISOLA BELLA, Újvidék, a Délvidéki Magyar Köz-művelődési Szövetség kiadása, é. n.

Szenteleky Kornél: GESZTENYEVIRÁGZÁS. Újvidék, Forum, 1963.

Szenteleky Kornél: UGARTÖRÉS. Újvidék, Forum, 1963.

**ALKOTÓ ÉRTELMISÉG ÉS
FORRADALOM —
ERKÖLCSSZOCIOLÓGIAI
VETÜLETBEN**

1.

Forradalom és alkotó értelmiség gyakorlati viszonyát a kortörténeti és személyi determinánsok egész sora határozza meg századunkban is, a gazdasági, politikai, mozgalom- és művelődéstörténeti tényezőktől kezdve egészen a szerényiséglélektaniakig. S ezeknek a determinánsoknak a sorában rendkívüli jelentősége van az *értelmiségi magánetikának* is.

E „rendkívüliség” tartalmát Konferenciánkon¹ egy olyan életmű etikacentrikus vizsgálatának főbb tanulságaival szeretném — csupán tételesen — illusztrálni, amely életmű szerintem egyszerűen megkerülhetetlen a forradalom és alkotó értelmiség 20. századi viszonyának vizsgálatakor. Mégpedig nemcsak magyar, de kelet-közép-európai viszonylatban is.

Sinkó Ervin hatalmas, mintegy 30 vaskos kötetre rúgó, Magyarországon csak részben ismert életművéről van szó. Arról a par excellence etikus fogantatású életműről, amely meggyőződésem szerint afféle „statistikai mintapéldány” is lehetne a forradalom és alkotó értelmiség e századi viszonyának tipológiai vizsgálatakor.

Felszólalásomban tehát — a jelzett, vázlatos/tételes módon s a sinkói életmű fényében — ahhoz a kérdéskörhöz szeretnék adalékot szolgáltatni, hogyan határozzák meg az alkotó értelmiségnek a baloldali politikához, mozgalomhoz, fegyveres és „csendes” forradalomhoz való viszonyát az etikai, s mint látni fogjuk: a velük kapcsolatos esztétikai és egalitárius-individualista magánimperatívusok is.

2.

A magánerkölcsi indítékok az értelmiségi individuum Sorba-állításának, mozgalom- és forradalomvállalásának igen *pozitív* ösztönzői lehetnek. Míg más társadalmi rétegek individuumai inkább a kifejezettenben *anyag*i jellegű létérdekek vonzásában sodródhatnak be a forradalmi mozgalom soraiba, az értelmiségi egyén az ilyen érdekektől akár teljesen függetlenül, sőt — a lukácsi ontológia közismert tételével össz-

hangban ezek ellenére is tevékenyen vállalhatja a forradalmi harcot, saját elemi morális kényszereinek engedelmeskedve.

Ez az értelmiségszociológiai jelenség azonban csak látszólag cáfolja az ember politikai cselekvésének történelmi-materialista értelmezését. Azok az etikai (s velük összefüggésben: esztétikai és egalitárius-individualista) elvárások ugyanis, amelyek az alkotó értelmiségit személyesen is érdekeltté teszik a történelmi harc kimenetelét illetően s forradalmi helyzetben épp ezzel vonzzák őt leginkább a Sorba, végső soron ugyanolyan alapvető létérdeket jelentenek a számára, mint más társadalmi rétegek képviselőinek a kifejezettebben, hogy ne mondjuk: drasztikusabban anyagiak érdekek.

E jelenségnek, vagyis az etikai/esztétikai/individualista elvárásokkal megvalósuló forradalom-vállalásnak korunkban kétségtelen történelmi fontossága is van, nemcsak magánemberi. Hiszen az ún. fogyasztói társadalmak „jóléti” nyomorúságában a pauperizálódás helyett — amely a marxizmus klasszikusainak egykori prognózisai ellenére sem fokozódik immár, hanem épp ellenkezőleg, egyre csökken s ezzel együtt mind kisebb lesz az „éhség forradalmának” a lehetősége is —, a pauperizálódás helyett az erkölcsi elégedetlenséget szító esztétikai szenzibilitásnak, az erkölcsi indítékú, közönség-sóvárgó egalitárius individualizmusnak, valamint a maga gyakorlati konklúzióját, önnön idealisztikus „kell”-jének tevékeny meghaladását a politikai cselekvésben megfelelő etikának lesz, annak lehet egyre nagyobb jelentősége. Megfelelő feltételek között ugyanis ezek az individualista, erkölcsi és esztétikai „éhségek” — ahogy Ady mondaná: „éhe a Szónak, éhe a Szépnek” — tömeg-forradalmasító fermentummá válhatnak, moha maguknak a tömegeknek a forradalmi tevékenységét természetszerűen nem helyettesíthetik.

3.

Bármennyire is jelentős szerepe lehet az értelmiségi magánerkölcsnek a mozgalom és forradalom tevékeny vállalásában, az erkölcsi s vele kapcsolatos egalitárius-individualista és esztétikai imperativusok „uralma” az alkotó-értelmiségi individuum fölött mégsem abszolút, hanem csakis és mindenkor viszonylagos. Objektív determinánsként, a szóban forgó erkölcsi/esztétikai/individualista magánindítékokat és magánkényszereket érvényre juttató, ösztönző és kiteljesítő, vagy épp ellenkezőleg: semlegesítő és elfojtó tényezőként végső soron mindig a korvalóság a legfőbb „arbiter”, adott történelmi helyzetben mindig az mondja ki az „utolsó szót” az alkotó értelmiségi sorbaállásával vagy soronkívüliségével kapcsolatban. De sohasem függetlenül a jelzett személyi prediszpozícióktól! Vagyis, az értelmiségi forradalmár ilyen vonatkozásban nemcsak „születik”, hanem azzá is válik adott objektív körülmények között, és fordítva: semmiféle külső tényezők nem tehetnék a forradalom önkéntes, gyakorlati vállalójává, ha erre nem készítenék bizonyos benső kényszerek és indítékok is.

Melyek voltak századunkban a fenti értelemben vett legfőbb, objektív „regulátor-szereppel” bíró történelmi és mozgalmi tényezők?

Mindenekelőtt az első világháború és a lentül Október, a postforradalmi „föhér” Európa társadalmi valósága s külön a fasizmus, meg az 1918 óta is „ekendelen” zajló „permanens világháború”, valamint annak szörnyű kulminációjá, a második világégés. Mindezek együtt s külön-külön is balra sodorták a jelzett benső indítékokkal is rendelkező alkotó értelmiségit, nem kis részüket egészen a tevékeny forradalmiságig is eljuttatva. Ugyanakkor azonban, s paradox módon, a kor *baloldali* valósága volt egy-egy időszakban a legfőbb „félkező”, a forradalomvállalástól „visszatartó”, sőt „taszító” objektív determináns. Ilyen tényező volt századunkban a munkásosztály élcsapatának, a szociáldemokráciának a korrumpálódása az I. világháború előestéjén és tartama alatt, majd a kommunista pártokon belüli fanatikus frakcióharc a világforradalmi hullám megtörése után s az egyéb munkáspártokkal szembeni, dühöngő szektásság a húszas-harmincas években, a népfrontpolitika affirmálásáig. Nem utolsósorban azonban a bolsevizmus sztalinista eltorzulása a harmincas évektől kezdve, s a neosztalinista fegyveres intervenciók és a szocialista nagyhatalmak egymás közötti, a szocialista kisállamokat is konfrontáló hadikonfliktusai a II. világháború befejezésétől napjainkig.

4.

Hogyan befolyásolja az alkotó értelmiség és forradalom viszonyát az individualizmus mint sajátos etikai magatartásforma?

Két alapvető módon. Mint kétségbeesett kollektívizmus, mint a kollektivitás egzisztenciális légszomja, az individualizmus a közösségi létforma, illetve a kollektív mozgalmiság vállalására ösztönöz. Erőteljes „vonzóerőt” képvisel tehát a nemcsak alkotóilag, de társadalmilag is aktív életmód, a politikai, mozgalmi, sőt fegyveres-forradalmári magatartás személyes kiküzdése tekintetében. S mint ilyennek, egyaránt lényeges lehet a szerepe az értelmiségi egyén első sorbaállását megelőzően, valamint a Sorból való esetleges — a jelzett társadalmi, történelmi és mozgalmi okokkal is kiváltott — kiszakadását követően. Azaz: az újbóli, másodszori mozgalmi aktivizálódás folyamatában...

Ellenben mint önmön „negatív alteregója”, mint az egalitárius kollektív individualizmus ellentéte, az értelmiségi individualizmus egyik *akadály*a is lehet a mozgalmi aktivizmus személyes vállalásának. Bent a Sorban pedig — nem függetlenül a mozgalom belső valóságától, esetleges ideológiai és etikai eltorulásaitól — az egyik legfőbb „taszító” erővé is válhat, s az adott egyéb, „külső” és „belső” körülmények között ki is vetheti az alkotó értelmiségit a mozgalom és fegyveres forradalom soraiból.

5.

Az esztétikai szenzibilitás elsősorban az „éhe a Szónak, éhe a Szépnek” imperativusával határozza meg az alkotó értelmiség és gyakorlati forradalmiság viszonyát. Ez az elemi esztétikai *hiány* ugyanis önmön ki-

töltésének, beteljesülésének legvalószínűbb eszközeit a Forradalomban látja, következőképp: a mozgalmi és a fegyveres-forradalmi harc *személyes* vállalására is ösztönözheti az értelmiségi individuumot. Miközben az esztétikai elégedetlenség etikaiba, az pedig politikaiba csap át ismételt.

Van aztán egy, az etikaival ugyancsak rokonsuló sajtóságos esztétikai tényező is, amely szintén meghatározza a szóban forgó viszonyt: az erkölcsi képzelet különösen kifinomult válfaja, a „stigmatikus fantázia”.

Ez ugyanis egyrészt a Másokkal, a nem-énnel, a más-sorsokkal, a minden szenvedővel és elnyomottal, tehát az elnyomottak osztályával is maximális érzelmi/erkölcsi azonosulásra készíti és képesíti tulajdonosát, s épp ezáltal „vonzza” a tömegmozgalomba is. Másrészt viszont e teljes azonosulást eredményező, kifinomult erkölcsi képzelet lehetetlenné teszi birtokosa számára, hogy az erkölcsi értelemben megannyi vonatkozásban továbbra is fantáziátlan korunknak, a „modern” emberellenesség atavisztikus változatait fel-felmutató történelemnek a szintjére süllyedjen maga is. Vagyis, tulajdon erkölcsi fantáziája megóvhatja az értelmiségi individuumot nemcsak a jobb-, de az olykori baloldali antihumanum vállalásától is.

A „stigmatikus fantáziának” tehát e két szempontból kétségtelenül *pozitív* erkölcsi szerepe lehet. Kevésbé mondható ez viszont a harmadik lehetőségre, amikor is a legjobb értelemben vett humánus tolerancia ezen esztétikai kiváltooka mint a *minden* élővel való szolidarizálás elemi kényszere paradox módon *fékezheti*, sőt meg is akadályozhatja az értelmiségi tevékeny forradalomvállalását. Bent a Sorban pedig a kiállítás egyik indítéka is lehet.

Példák szép sora bizonyítja azonban, hogy az esztétikai/etikai képzeletnek e lehetséges hátrányos erkölcsi — és politikai! — következményét az értelmiségi forradalmár *semlegesíteni* is tudja. Mégpedig oly módon, hogy a „túlfejlett”, „előrefutott”, „korán jött” érzékenységet, e kétségtelen személyi *erényét* a történelmi célok tevékeny szolgálata érdekében — önkognitóba szorítja... Vlagyimir Iljics, aki minden zenei alkotásnál jobban ismeri, élvezi és naponta hallgatni szeretné az *Appassionátát*, azonban — Gorkij szép metaforája szerint — „lelkét a szárnya alá rejtve” mégis azt vallja, hogy „ütni kell, sajnálkozás nélkül, bár elméletben ellene vagyunk minden erőszaknak”... És Rosa Luxemburg, aki mély lirizmussal fogalmazott börtönleveleiben „emberbőrbe bújt madár”-nak vallja magát, aki sokkal inkább otthonos a csendes kertszögletben, mint — ahogy némi iróniával írja — „valamiféle pártkongresszuson”, ám ennek ellenére is egzakta pontosság-gal vetíti előre önsorsát: „harci poszton, valamilyen utcai harcban vagy a börtönben fogok meghalni”... S Korvin Ottó, aki verseket is ír, a lány melódiákat, finom csipkéket, a csodaszínekben pompázó porcelánt”, az értékes metszeteket és ízléses enteriőröket szereti — s mindennek *ellenére* vállalja a Tanácsköztársaság egyik legintranzigensebb posztját... Akárcsak a publicista Szamuely Tibor, aki a művészeteknek is értője, de ezt eltitkolja, mint ahogy dacos szeméremmel a magán-érzéseit is elpalástolja s *rosszabbnak* mutatja magát, mint amilyen...

Vagy a vörös Kecskenémet poéta-parasztnoka, a 21 éves Sinkó Ervin, aki épp a *minden* élével való stigmatikus azonosulás kényszerére hallgatva készült kiállni a fegyveres forradalom soraiból, ám a Tanácsköztársaság végveszélyének, a monetáris ellenforradalomnak a hírére mégis elsőként szólítja fel a dezorganizálódott és fejetlenül menekülő Központi Forradalmi Munkás és Katonatanács tagjait, hogy e sorsdöntő pillanatban ne árulják el a forradalmat, majd ezt követően maga áll a védtelenül hagyott Szovjetház élére... Holott *minden* fegyver és *minden* ember-ölés megtagadója immár, de ezt képes inkognitóba szorítani s fegyverrel a kézben szó szerint is az utolsó óráig — a Szolnok környéki vörös front felbomlásáig — védelmezni a forradalmat Pogány Kálmán ezredében...

6.

Az erkölcsi imperatívusok az egalitárius-individualista és esztétikai-etikai („stigmatikus”) indítékok mellett amolyan „tisztá” formájukban is siethetetik az értelmiségi sorbaállását, illetve a *cselekvő* forradalmiság személyes kiküzdését. Mégpedig annak az *erkölcsi öntudatnak* és *morális szenzibilitásnak* a révén, amely *személyesen* is felelőssé teszi az individuumot mindazért, ami körülötte a társadalmi életben történik.

Az immár klasszikus magyar példa e tekintetben a forradalom-vállaló Lukács Györgyé: „*az etika a gyakorlat, a tett és ezzel a politika felé hajtott*”... A magyarországi szakirodalomban és irodalmi közvéleményben viszont kevésbé — vagy tévesen, „legendárisan” elközdösített formában — ismeretes az etikus Tanító alighanem legkövetkezetesebb tanácsköztársasági hívének és tanítványának, az ifjú Sinkónak hasonló példája.

Az Ady-rajongó szabadkai ifjú poéta ugyanis nemcsak első ízben — tizenéves szociáldemokrataként —, de másodszor is jórészt a „tisztán” erkölcsi indítékoktól vezérelve küzdötte ki a mozgalmi és forradalmi magatartást (természetesen a szóban forgó, individualista és esztétikai motívumoktól is „hajtva” eközben). A szociáldemokrácia világháborús erkölcsi csődje által soronkívülivé lett ifjú értelmiségi ti. úgy válik az őszirózsás forradalom Országos Propaganda Bizottságának aktivistájává, s igen gyorsan e forradalmat tovább vinni akaró *Ma-„szakadárok”* forradalmi-radikális csoportjának, illetve a KMP-nek és az *Internationale* c. folyóiratnak egyik alapító tagjává, hogy eközben minden idegszálával érzi: „az egyes embernek a társadalmi pozícióján túl oly láthatatlan és rendkívül erős cselekvési kényszerei vannak, amelyek az egyéniség bizonyos fejlődöttségi fokán erősebbek minden csábításnál és külső parancsnál”... E „láthatatlan és rendkívül erős cselekvési kényszerek” hajtóereje pedig nem más, mint az etika, „az egyén bizonyos fejlődöttségi fokán” *szükségképpen* jelentkező erkölcsi öntudat és morális szenzibilitás, amely felelőssé teszi birtokosát mindazért, ami körülötte, s vele vagy nélküle történik és nem történik...

S ugyanezek a benső kényszerek segítik majd meghaladni az emigráns soronkívülinek a világorradalmi reménységek tragikus kataklizmájával rászakadt egzisztenciális kórt, a krisztianizmust is. Hisz ezek a kényszerek kapnak hangot a másfél évtizeddel Babits előtt megfogalmazott sinkói Jónás-élményben: „Jónással kiáltok koporsó torkából. / / Nem akarok bántni, / de nézzek, csak nézzek? / mer az Uram semmi, / hogy vérzek, én vérzek”... S ugyanezek az erkölcsi indítékok diktálják a sinkói krisztianus etika következetességének eredményeként kialakult paradox felismerést is, hogy *bűn* soronkívüli „ártatlannak”, nem-cselekvő „tisztának” lenni a „tisztaságból” kizárt és tevékeny „bűnösségükkel” egyféleképp cserben hagyott Másokkal szemben... Hisz a középkor individuumával ellentétben korunk emberének immár nemcsak az abszolútummal, de a relatív értékekkel szemben is megkötő kötelessége van: „tudja, hogy cselekedeteiért kizárólag ő felelős — de nemcsak cselekedeteiért, hanem azért is, amit nem cselekszik; nem dönthet tehát úgy, mintha egyedül állna a világban s csak Istennel szemben (...) nem húzódnak vissza »az ő kamrácskájába«, mert nemcsak ő róla van szó az ő Istenhez való viszonyában, hanem összes társairól a szegénységben, kiket elárul, ha kivonja magát a szegénység ellen folytatott harcból”... Vagyis, korunk individuumának erkölcsi öntudata kérdésessé teszi jogát, hogy mint közösségtől független, abszolút morális öntudat cselekedjék. Ő és az ő Istene közé odaállnak a többiek bűnei, mint az övéi”...

7.

Irodalomtörténetünkben az etikus forradalmiságról hosszú évtizedeken át csak idézőjeles formában, mint pejoratív töltetű negatívumról volt szokás értekezni. Mint haszontalan, gyakorlatilag értéktelen, idealisztikus és a többi ál-forradalmi magatartásról...

Holott az etikus indítékokkal vállalt és érvényesített forradalmiság *nem* zárja ki az értelmiségi egyén *reálpolitikailag* is hasznos forradalmi tevékenységét. Sőt, adott feltételek mellett magánetika és reálpolitika komplementáris viszonyban is lehet. Ahogy erről ugyancsak a Tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztos-helyettesének és vörös Kecskemét ifjú városparancsnokának a tevékenysége tanúskodik igen meggyőzően.

E termékeny összhang megvalósulásának alapvető objektív akadályai a *forradalmi eszközök*, amelyek *gyakorlatilag* sohasem lehetnek teljesen harmonikus viszonyban a forradalmi célokkal. A Kun Béla-i axióma tehát, miszerint a cselekvés a próbája a forradalmárnak, az etikus forradalmár esetében úgy konkretizálódik, hogy nem a célok tevékeny igénylése, hanem a forradalmi eszközök *elviselése* a próbája a gyakorlati forradalmiságnak...

A másik lehetséges erőforrás pedig, mely az unpraktikus forradalmiság irányába sodorhatja az etikus forradalmárt, inkább szubjektív jellegű: tulajdon „előrefutott”, „túlfejlett” erkölcsi szenzibilitása, mely *viszonylag* mindig meghaladja az adott kor-átlatot. S bár ez az etikai

„előrefutatlanság” az előtörténelem atavisztikus viszonyának felszámolását *redpolitikkailag* is hasznos módon sürgettettheti, a személyes harc elviseelésének kerékkötője is lehet. Sőt, ki is veheti az etikus forradalmárt a fegyveres harc soraiból. Amennyiben ti. e legjobb értelemben vett utópisztikus, pontosabban: *anticipáló* erkölcsi igényessége túl „meszszire” veti őt a korvalóságtól, az adott történelmi jelentől, a forradalom „átlag-moráljától”... Nem a *viszonylagos*, hanem a *túlméretezett* erkölcsi „előrefutás” tehát a gyakorlatilag is hasznos forradalmiság egyik lehetséges akadályja, hisz „tisztá” antinómiákban gondolkodó, a forradalom pragmatikus gyakorlatát az eszményi erkölcsiséggel mereven szembeállító etikai radikalizmusra készet. Illetve, „az egyik legfőbb bűn, az egyik legviszedelmesebb bűn” forrása lehet, amelyet a forradalmár — Lenin szerint — egyáltalán elkövethet: a *konkrét* kérdéseket *elvontakkal* cseréli fel...

8.

Az etikus indítékú forradalomvállalás és forradalmiság viszont megóvja az értelmiségi harcost ama másik „legfőbb bűntől”, „legveszedelmesebb bűntől”: a „balos” fanatizálódástól. A gátlások nélküli „forradalmiságtól”, mely nemcsak az ellenséges, de a *saját* tábor képviselőivel szemben is mindenkor és nagy „készséggel” érvényesíti a *véres mítosz* embertelen vadságát. Vagyis, az etikus forradalmiság megvédheti érvényesítőjét attól a veszélytől is, amelyet a marxizmus névadó klaszszikusának közismert metaforája úgy határozott meg, hogy adott viszonyok közt a forradalom felfalhatja saját gyermekeit...

Az etikus forradalmárnak ugyanis a politikai, mozgalmi, sőt fegyveres harc soraiban is van lehetősége — szerény, nem túl nagy, de jelentőségteljes lehetősége — egy olyan magatartás felmutatására, mely forradalmiság és humanizmus széttephetetlen *szimbiózisát* képviseli. Vagyis, amely *egyaránt* meghaladja a szó negatív, kispolgári értelmében vett „emberszeretetet” és a fanatikusan „százszaalékos” szuperforradalmiságot...

Az ilyen, elemeire nem bontható forradalmi humanizmusnak — humánus forradalmiságnak, forradalmári humanizmusnak — az az alapfeltétele, hogy birtokosa szakadatlanul érvényesítse a *forradalmi karakternek* a korszerű marxista erkölcspszichológia által is nyilvántartott alapvető ismérveit. Hogy tehát a személyi önmegvalósítás folyamatában őrizze meg *viszonylagos* függetlenségét és szabadságát; hogy ne mondjon le a lokális — nemzeti és egyéb — társadalmi korlátok személyi meghaladásának és az emberi nemmel való azonosulásnak az igényéről; hogy a forradalmi hatalmat mint szükségszerű *eszközt*, s ne pedig mint „legfelsőbb morális jót” tételezze; hogy kritikus viszonyulást és dialektikus, a nem-fanatizált hitet is magába foglaló kételety tanúsítson *saját* forradalmának gyakorlati valóságával szemben is... Illetve, hogy a *viszonylagos* történelmi determinizmus és a *viszonylag* szuverén forradalmi-humanista magánerkölcsiség dialektikájá-

naq megteremtése és megőrzése legyen saját, elidegeníthetetlen forradalmári „zsinórmértéke”. Hisz nyilván és csakis ez óvhatja meg a szocialista forradalom világtörténelmi intencióival szemben, jobb vagy baloldali konfrontálódástól.²

J E G Y Z E T E K

¹ Írásunk a Tanácsköztársaság 60. évfordulójára rendezett, *Forradalom és alkotó értelmiség a 20. században* c. nemzetközi értekezleten elhangzott felszólalás redigált szövege. A konferenciát az MTA Irodalomtudományi Intézete szervezte Visegrádon, 1979. márc. 13—16. között.

² Az itt felvetett vázlatos kérdések behatóbb vizsgálatára az alábbi főbb publikációinkban tettünk kísérletet:

a) Forradalom és etika elvi/történelmi problémakörével kapcsolatban: 1. *A forradalom „nem létező” etikai problémái — Új Symposion*, 1969/48—49. sz.; 2. *Theatrum mundi à la Jozsif Visszarionovics Sztálin*. Forum, Újvidék 1970, Symposion Füzetek 03; 3. *Forradalom és erkölcs. Kísérlet egy monográfia megalapozására — Új Symposion*, 1976/139. sz.; 4. *Jegyzetek az Egy regény regénye etikai örökségéről — Híd*, 1977/3. sz.

b) Az erkölcs és forradalom problémakörének magyar irodalmi/filozófiai vetületével kapcsolatban: 1. *Forradalom és etika a magyar irodalomban, 1905—1919*. Kísérlet egy monográfia megalapozására II. — *Új Symposion*, 1976/140. sz.; 2. Lukács György tanácsköztársasági messianizmusa. Laikus hipotézisek szakmaiak számára — *Valóság*, 1979/8. sz.

c) Sinkó Ervin életútjával és -művével kapcsolatban: 1. *Vázlatok egy portréhoz*, Sinkó-variációk '63—73. Forum, Újvidék 1975, 470 p.; 2. *Ember a forradalomban, ember a soron kívül*. Vázlatok egy portréhoz II. Forum, Újvidék 1977, 465 p.; 3. *Forradalom és etika Sinkó Ervin életművében* (doktori disszertáció). 1974. 363+27 p. Közölt részletei: *Etika és forradalom I—V*. Sinkó Ervin, 1916—1919 — *Híd* 1974/4., 7—8., 9. és 10. sz.; Sinkó Ervin és a krisztianizmus, 1919—1927 — *Létünk*, Szabadka 1974/5—6. sz.; *Etika és mozgalom*. Sinkó Ervin a harmincas években — *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 1975; *A sinkói életmű vezérmotívumának alakulása a felszabadulás után — Tanulmányok*. Sinkó Ervin emlékkönyv. Újvidék, 1977—78.)

REZIME

STVARALAČKA INTELIGENCIJA I REVOLUCIJA — IZ ASPEKTA SOCIOLOGIJE MORALA

Ovaj tekst je redigovano izlaganje autora na međunarodnoj konferenciji koju je organizovao Institut za nauku o književnosti MAN-a povodom šezdesetogodišnjice Mjarske Komune. (Višegrad, 13—16. III 1979. god.)

Okvirna tema skupa je nosila naslov: *Revolucija i stvaralačka inteligencija u XX veku*, a prilog autora se nadovezao na ishu iz aspekta književnog i filozofsko-publicističkog stvaralaštva kruga „mladog” Lukčača i njegovog učeniaka za vreme Komune, Ervina Šinka (1898—1967).

Uvod izlaganja (1) ističe uverenje autora da bi veliki stvaralački opus Ervina Šinka od oko 30 krupnih tomova takođe mogao biti jedan od „statištkih uzoraka” prilikom tipološke analize odnosa revolucije i stvaralačke inteligencije našega veka.

Iz ove problematike autor izdvaja nekoliko načelnih problema: uloga intimnih moralnih imperativa prilikom stupanja u redove revolucije (2); „objektivna stvarnost” kao *krajnja* determinanta subjektivnog prihvatanja revolucionarnog delovanja (3); „egalitarni individualizam” kao pozitivni, odnosno „sebični”, „privatistički” individualizam kao negativni faktor u procesu subjektivnog prihvatanja ili odbijanja revolucionarnog delovanja (4); značaj estetske senzibiliteti, a pogotovo „stigmatske fantazije” u navedenoj problematici (5); uloga moralne samosvesti i moralnog senzibiliteta (6); odnos revolucionarstva koja ima etičku/estetsku/egalitarno-individualističku genezu i „praktičarskog” revolucionarstva (7); etička/estetska/egalitarno-individualistička revolucionarnost kao preventiva „levog” fanatizma (8).

U beleškama dleba bibliografija navodi radove autora koje dotleu op-
stu problematiku odnoa revolucije i etike (a), zatim priloge proučavaju
te problematike na ovovekovnoj mađjarskoj književno-filozofskoj građi (b),
odnosno na opusu Ervina Sinka (c).

S U M M A R Y

CREATIVE INTELLIGENCE AND REVOLUTION — AN ETHICAL AND SOCIOLOGICAL VIEWPOINT

The author of the present paper is convinced that the work of Ervin
Sinkó comprizing 30 volumes could be also one of the „statistical samples”
for the typological analysis of the relation between the revolution and
creative intelligence of our century. He singled out the following issues.

— the role of the intimate moral imperatives when becoming a revo-
lutionist;

— the „egalitarian individualism” as a positive factor, and the „priva-
tistic” individualism as a negative factor in the process of subjective accept-
ing or refusing revolutionary activity;

— the „objective reality” as the *final* determinant of the subjective
accepting the revolutionary activity;

— the „egalitarian individualism” as a positive factor, and the „priva-

— the importance of the aesthetical sensitivity, especially that of the
„stigmatic fancy”;

— the role of the moral self-consciousness and moral sensitivity;

— the relation of the revolutionarism with an ethical/aesthetical/ega-
litarian-individualistic genesis and that of a „pragmatic” one;

—the ethical/aesthetical/egalitarian-individualistic revolutionarism as a
prevention from the „left” fanaticism.

BIBLIOGRÁFIA

**SINKÓ ERVIN A HORVÁT
IRODALOMBAN**

**Bibliográfiai tájékoztató,
1945—1959.**

Rész-bibliográfiánk újabb adalék egy átfogó Sinkó-bibliográfiához; szervesen kapcsolódik az eddig publikáltakhoz: *Sinkó Ervin, 1914—1975* Bibliográfiai vázlat. *Létünk*, 1977/3—4. sz., 190—240. p.; *Válogatott (Sinkó-) bibliográfia*. In: S. E.: *Szemben a bíróval*. Válogatott tanulmányok. Gondolat, Bp. 1977., 484. p. (~ ~: 431—484. p.); *Sinkó Ervin verseinek bibliográfiája, 1914—1976.* In: S. E.: *Vándorbotom meg-megtorpan*. Válogatott versek. Forum, Újvidék, 1977., 370. p. (~ ~: 345—360. p.).

Munkánk tartalma és szerkezete:

I ~ ~ közéleti tevékenységéről a zágrábi években

II ~ ~ szerepléséről a horvát (és jugoszláv) irodalmi életben

III ~ ~ irodalmi vitái (1. Vita a *Tizennégy nap* horvát kiadásáról; 2. Vita az *Izvor* c. folyóiratról; 3. „Affér” ~ ~ Jazu-tagsága kapcsán; 4. ~ ~ és Grga Gamulin vitája; 5. Vita a *Krugovi* c. folyóiratról; 6. Vita ~ ~ *Elítéltek* c. drámájáról; 7. A *Supek / Pogledi* vita

IV Interjúk, körkérdésekre adott válaszok

V ~ ~ horvátul megjelent könyvei

VI Horvát (és más délszláv) nyelvű különlenyomatok, elő- és utószók, gyűjteményes kiadványokban való szereplés

VII Horvát (és más délszláv) lapokban, folyóiratokban közölt ~ ~ írások

VIII. ~ ~ kritikai fogadtatása a horvát (délszláv) irodalomban.

E rész-bibliográfia *időhatárának* lezárását elsősorban Sinkó Ervin életrajza igazolja: 1959-től a Magyar Tanszék tanszékvezető professzora s Zágráb megszűnik állandó lakhelye lenni. Bár továbbra is részt vesz a horvát irodalmi életben (pl. a zágrábi *Forum* egyik alapító tagja), addigi szereplése alaposan lecsökken; ezt tanúsítja a róla szóló kritika-irodalom is, mely az életében megjelent utolsó horvát könyve (*Sudbonosna pisma I—II*, Zgb. 1960) után teljesen megcsappan . . . A jelzett korszakhatártól némiképp csak az V., VI. és VIII. fejezetben térünk el, maguktól értetődő okok miatt.

A műfaji tájékozódást megkönnyítendő, a VII. fejezetben a tétel-számok előtt jeleztük az illető írás műfaját is, az alábbi rövidítések alkalmazásával:

E	= elbeszélés, novella
R	= regényrészlet
V	= vers, versciklus, prózavers
D	= drámarészlet
MN	= memoár- és naplóirodalom
PP	= politikai és művelődéspolitikai publicisztika
C	= irodalmi és esztétikai cikk
IK	= irodalomkritika, recenzió
SZK	= színi kritika
IT	= irodalmi és esztétikai tanulmány, kommentár, esszé
EPF	= etikai, politikai és filozófiai tanulmány, esszé, kommentár.

Amennyiben az egyes tételek címe nem jelezte azok Sinkóval kapcsolatos, konkrét tartalmát, az I—IV. fejezetben — a felhasználást megkönnyítendő — rövid annotálást is végeztünk.

Munkánk (vázlatos) filológiai megalapozása a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete Délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok c. projektumában készülő tanulmányunknak. Előzetes (hiányos) közzétételével az örvendetesen gyarapodó Sinkó-kutatások megkönnyítéséhez szeretnénk hozzájárulni.

A sajtó alá rendezés közben hasznos segítséget kaptunk Pastyik László magisztertől, a *Bibliográfiai Füzetek* szerkesztőjétől.

Újvidék, 1980 januárjában.

I. ~ ~ KÖZÉLETI TEVÉKENYSÉGÉRŐL A ZÁGRÁBI ÉVEKBEN

1. 1 regény = 2 gondtalan év. — *Magyar Rádió*, Bp., III. évf., 25. sz., 1947. június 20., 9. p.
2. A Dreher—Hagenmacher sörgyár dolgozóinak magyar—jugoszláv ünnepe. — *Déli Csillag*, Bp., 1947 július hó, 46. p.
3. Sinkó Ervin előadása a magyar írószövetségben. — *Déli Csillag*, 1947 július hó, 48. p.
4. „Mađarski književnik Ervin Šinko, koji sada stalno živi u Zagrebu, održao je u Udruženju mađarskih književnika u Budimpešti uspješno predavanje...” — *Odjek*, Zgb., I. évf., 4. sz., 1947 júliusa, 1. p.
5. Sinkó Ervin előadássorozata Vajdaságban. — *Magyar Szó*, Újvidék, VII. évf., 127. (1686.) sz., 1950. május 29., 4. p.
6. s. (Steinitz Tibor): Kedves vendéget várunk. — *Magyar Szó*, VII. évf., 130. (1689.) sz., 1950. június 2., 4. p.
7. Sinkó Ervin előadása Noviszádon. — *Magyar Szó*, VII. évf., 131. (1690.) sz., 1950. június 3., 6. p.

8. „Sinkó Ervin ma Topolyán „Mi a szabadság” címmel előadást tart...” — *Magyar Szó*, VII. évf., 132. (1691.) sz., 1950. június 4., 4. p.
9. Sinkó Ervin Vajdaságban. — *Dolgozók*, Újvidék, VI. évf., 23. sz., 1950. június 9., 3. p.
10. Književnik Ervin Šinko održaće niz predavanja pripadnicima mađarske nacionalne manjine u Vojvodini. — *Slobodna Vojvodina*, Novi Sad, VIII. évf., 1748. sz., 1950. július 5., 3. p.
11. Sinkó Ervin ma Zrenjaninban tart előadást. — *Magyar Szó*, VII. évf., 133. (1692.) sz. 1950. július 5., 4. p.
12. Kongres Nacionalnog komiteta Jugoslavije za odbranu mira. — *Borba*, Zgb., XV. évf., 170. sz., 1950. július 18., 2—3. p. (~~ felszólalásából is; ~~ a Nemzeti Bizottság és Végrehajtó Bizottsága tagja lesz) Vö.: 344.
13. Sinkó Ervin beszéde (a Vajdasági magyarok újvidéki békegyűlésén). — *Magyar Szó*, VII. évf., 174. (1733.) sz., 1950. július 24., 1—2. p.
14. Sulhóf József: A vajdasági magyar dolgozók noviszádi békegyűlése. A mikrofon előtt... — *Magyar Szó*, VII. évf., 175. (1734.) sz., 1950. július 25., 2. p.
15. A béke ügyének szolgálatában. *Ifjúság Szava*, Újvidék, IV. évf., 255. sz., 1950. július 21., 1. p.
16. Sz(avics) Gy(örgy): Dal az igazságról... (Sinkó Ervin beszéde az újvidéki „Petar Drapšin”-ban). — *Magyar Szó*, VII. évf., 208. (1767.) sz., 1950. szeptember 2., 2. p.
17. Schriftsteller Sinko sprach über Jugoslawien. — *Arbeiter-Zeitung*, XXXIII. évf., 59. sz., 1951. március 10., 2. p.
18. Sinkó Ervin Kishegyesen és Zentán. — *Magyar Szó*, VIII. évf., 75. (1544.) sz., 1951. március 30., 4. p.
19. Sinkó Ervin előadássorozata. — *Magyar Szó*, VIII. évf., 76. (1945.) sz., 1951. március 31., 4. p.
20. „Sinkó Ervin, a kitűnő író, svájci útvjáról hazatérve meglátogatta Vajdaság magyarlakta városait és falvait...” — *7 Nap*, Szabadka, IV. évf., 1951. ápr. 11., 15. sz., 2. p.
21. G.E.U.: Ist Jugoslawien eine Diktatur? Über dieses Thema sprach der Dichter Sinkó im Presse-Klub. — *Die Welt*, Hamburg, VI. évf., 201. sz., 1951. augusztus 29., 5. p.
22. Dj. Z.: Prijemi u čast učesnika skupa za mir. — *Borba*, Zgb., XVI. évf., 256. sz., 1951. október 27., 3. p.
23. Rad skupa za mir i međunarodnu saradnju. Različita mišljenja u generalnoj debati. Riječ Ervina Šinka i odgovor Rene Bovarija. — *Borba*, Zgb., XVI. évf., 257. sz., 1951. október 28., 2—3. p.
24. E. Šinko: Propaganda protiv laži. (Vita Moore angol békeértekezlet-küldöttel). — *Vjesnik*, Zgb., XI. évf., 2017. sz., 1951. október 28., 5. p.
25. Revoltirani a ne utučeni... (Tiltakozó nyilatkozat Trieszt miatt). — *Vjesnik*, XIV. évf., 2676. sz., 1953. okt. 10., 3. p.

II. ~ ~ SZEREPLÉSÉRŐL A HORVÁT (ÉS
JUGOSZLÁV) IRODALMI ÉLETTBEN

26. J. D.: Put u Jugoslaviju bio je za naš put u budućnost. Razgovor sa francuskim pjesnicima Jean Marceuaocom i Jean Cayrolom. — *Narodni list, Zgb.*, III. évf., 1947. szeptember 4., 4. p.
27. Nagrade Komiteta za kulturu i umjetnost najzaslužnijim jugoslavenskim književnicima i umjetnicima — *Borba*, XIII. évf., 55. sz., 1948. márc. 4., 1. p. (A *Četrnaest dana* 3. díjat kapott a regény kategóriájában).
28. Nagrade Komiteta za kulturu i umjetnost jugoslovenskim književnicima i umetnicima. — *Književne novine*, Bgd., I. év., 1948. március 9., 1—2. p.
29. Odgovor jugoslovenskih književnika sovjetskim književnicima F. Glatkovu, N. Tihonovu i drugima. — *Književne novine*, I. évf., 24. sz., 1948. december 27., 1. p.
30. Predavanje književnika Ervina Šinka u Rijeci o socijalističkom realizmu. *Riječki list*, Rijeka, III. évf., 47.(610). sz., 1948. február 20., 3. p.
31. Diskusija o književnoj kritici. — *Književne novine*, II. évf., 24. sz., 1949. június 14., 3—4. p. (A DKH tanácskozásának referense ~ ~ , Marijan Matković és R. Marinković. ~ ~ referátuma is. Vö.: 312.).
32. Ervin Šinko, književnik: *O trubi božjeg suda koja je jarčev rog*. Dokumenti i komentari o informbiroovskoj „istinoljubivosti”. Izvode članovi Radio-dramskog studija. — *Radio Zagreb, Zgb.*, 1950. március 1—15., 2. p.
33. Irodalmi körúton (Szlavóniában és Baranyában). — *Magyar Néplap*, Osijek, II. évf., 5. sz., 1950. március 21., 4. p.
34. Nikola Nedeljković: Dobar rad literarne sekcije u vukovarskoj gimnaziji. (~ ~ látogatásáról). — *Srednjoškolec*. List Narodne omladine Hrvatske na školama, Zgb., V. évf., 1950. április 26., 33—34. sz., 5. p.
35. Nagrade Vlade Narodne Republike Hrvatske zaslužnim i istaknutim trudbenicima na polju nauke, kulture i prosvjete. — *Vjesnik*, X. évf., 1554. sz., 1950. május 1., 2. p. (2. díj a *Književne studije*-ért).
36. Dvije debatne večeri na Filozofskom fakultetu. — *Studentski list, Zgb.*, VI. évf., 1950. dec. 30., 32. sz., 7. p. (~ ~ előadása, az „O slobodi književnog stvaranja” a vitasorozat elindítója).
37. V.: Rad naših književnika. — *Vjesnik*, XII. évf., 2095. sz., 1952. január 28., 1. p. (A DKH-közgyűléséről és ~ ~ -ről is).
38. Osnovna partijska organizacija DKH održala svoj prvi otvoreni partijski sastanak. — *Republika, Zgb.*, VIII. évf., II. félév, 1952., 9. sz., 194—200. p.

39. III Kongress Saveza književnika Jugoslavije. — *Ljubljanski dnevnik*, II. évf., 235—238. sz., 1952. október 4—8.
40. Ua.: *Slovenski Poročevalec*, XIII. évf., 233., 237. és 240. sz., 1952. október 5., 6. és 9.
41. Ua.: *Borba*, XVII. évf., 238—240. sz., 1952. október 6—8.
42. Ua.: *Politika*, XLIX. évf., 14302. és 14304. sz., 1952. október 6. és 8.
43. Ua.: *Vjesnik*, XIII. évf., 2335—2338. sz., 1952. október 6—9.
44. Ua.: *Oslobođenje*, IX. évf., 1856—1857. sz., 1952. október 6—7.
45. Ua.: *Narodni list*, VIII. évf., 2270. sz., 1952. október 7.
46. Ua.: *Riječki list*, VI. évf., 237. sz., 1952. október 7.
47. Ua.: Marjanović Milan: Kongress književnika. — *Vjesnik*, XIII. évf., 2341. sz., 1952. október 12.
48. Ua.: Vešović R(adonja): Iz kongresne dvorane. Utisci sa III kongresa književnika Jugoslavije. — *Pobjeda*, IX. évf., 131. sz., 1952. október 19.
49. Ua.: *Naši razgledi*, I. évf., 1952., 16. sz., 1—3. p.
50. Ua.: *Svedočanstva*, I. évf., 1952., 15—16. sz., 1—18. p.
51. Vö.: ~ ~ nyilatkozatát a III. Kongresszusról: 175. sz.
52. „Drugovi Nikola Jakšić i Ervin Šinko s grupom mladih književnika (u Osijeku) . . .” — *Glas Slavonije*, Osijek, XI. évf., 1953. november 10., 5. p.
53. Čitaoci su glasali za najmilije pisce, knjige, filmove i sportaše. — *Vjesnik u srijedu*, III. évf., 89. sz., 1954. január 13., 3. p. (~ ~ a 12. helyen a horvát és szerb írók között).
54. A zsdanovi irányított esztétika. Sinkó Ervin rádióinterjúja (a Jugoszláv Írószövetség plenáris ülése előtt). — *Magyar Szó*, XI. évf., 226. (3074.) sz., 1954. augusztus 21., 2. p.
- 54a. Vö. ~ ~ nyilatkozatát: 187. sz.
55. Plenarni sastanak Saveza književnika Jugoslavije. — *Narodni list*, X. évf., 2913. sz., 1954. november 7.
56. Ua.: *Vjesnik*, XV. évf., 3016—3026. sz., 1954. november 11—15.
57. Ua.: *Borba*, XIX. évf., 273—276. sz., 1954. november 11—14.
58. Ua.: *Politika*, LI. évf., 14976—14979. sz., 1954. november 11—14.
59. Plenum zveze književnikov Jugoslavije. — *Ljudska pravica*, Ljubljana, X. évf., 270—272. sz., 1954. november 11—14.
60. Ua.: *Slovenski poročevalec*, Ljubljana, XV. évf., 265—267. sz., 1954. november 12—14.
61. Plenum Saveza pisaca. — *NIN*, Bgd., IV. évf., 202. sz., 1954. november 14., 8—10. p. (~ ~ referátumából is).

62. Izvanredni plenum Saveza književnika. O realizmu i modernizmu. — VUS, Zgb., III. évf., 133. sz., 1954. november 17., 6. p. (A referensek — köztük ~ ~ — vita-udaléka is.)
63. Ua.: *Student*, XIX. évf., 22. sz., 1954. november 17.
64. Radoslav Rotkovič: Beležke s plenuma. — *Slovenski poročevalec*, XV. évf., 272. sz., 1954. november 20., 2—3. p. (~ ~ referátumáról is.)
65. Beno Zupančič: Zapiski ob robu. — *Naši razgledi*, Ljubljana, III. évf., 22. sz., 20—21. p.
66. Ua.: *Novine mladih*, Zgb., XIII. évf., 47. sz., 1954. november 20. (Boro Pavlovič).
67. Tit Vidmar: Beležke s plenuma. — *Slovenski poročevalec*, XV. évf., 273. sz., 1954. november 21.
68. Ua.: NIN, IV. évf., 203. sz., 1954. november 21.
69. Ua.: *Ljudska pravica*, X. évf., 280. sz., 1954. november 23. (Ivan Potrč).
70. Ua.: *Omladinska riječ*, XII. évf., 451. sz., 1954. november 26.
71. Ua.: *Novine mladih*, XIII. évf., 48. sz., 1954. november 27.
72. Ua.: *Tribuna*, Ljubljana, IV. évf., 19. sz., 1954. december 11. (Janiko Kos).
73. Ua.: *Naša sodobnost*, Ljubljana, II. évf., 1954., 11—12. sz., 961—1044. p.
74. Ua.: *Mogućnosti*, I. évf., 1954., 12. sz., 845—860. p. (Živko Jeličić).
75. Ua.: *Gledališki list v Celju*, IX. évf., 7—8. sz., 1954—55, 256—260. p. (Janko Kos).
76. Ua.: *Savremenik*, I. évf., 1955., 1. sz., 49—62. p.
77. Vö. ~ ~-nek a plénumon felolvasott referátumát: 407—409., 411—412. és 240. sz.
78. Glavna godišnja skupština Društva književnika Hrvatske. — *Vjesnik*, XVI. évf., 3101. sz., 1955. február 21. (Slobodan Novak).
79. Ua.: *Novine mladih*, IV. évf., 10. (507.) sz., 1955. március 5.
80. Ua.: *Narodni list*, XI. évf., 3013. sz., 1955. március 6.
81. Savetovanje radnika-pisaca Jugoslavije — *Glas rada*, X. évf., 12. sz., 1955. március 17. (Čedo Maleš).
82. Ua.: *Vjesnik*, XVI. évf., 3131. sz., 1955. március 28.
83. Ua.: *Narodni list*, XI. évf., 3032. sz., 1955. március 29., 4. p. (~ ~ felszólalása is.)
84. Ua.: *Borba*, XX. évf., 75. sz., 1955. márc. 30. (B. Priselac).
85. Ua.: *Glas rada*, X. évf., 14. sz., 1955. március 31. (Božena Balić),
86. T.K.: Prvi skup radnika-pisaca Jugoslavije. — *Glas Slavonije*, XIII. évf., 3072. sz., 1955. április 1.
87. Povodom skupa radnika-pisaca. — *Kulturni radnik*, 1955. augusztus 5., 199—200. p.

88. IV kongressz Saveza književnika Jugoslavije. — *Vjesnik*, XVI. évf., 3274, 3277., 3279., 3280. és 3282. sz., 1955. szeptember 11., 15., 17., 18. és 19.
89. Ua.: *Politika*, LII. évf., 15238—15241. sz., 1955. szeptember 15—18.
90. Ua.: *Borba*, XX. évf., 2221—2222. sz., 1955. szeptember 17—18.
91. Ua.: *Narodni list*, XI. évf., 3178. sz., 1955. szeptember 17.
92. Ua.: VUS, IV. évf., 177. sz., 1955. szeptember 21. (Božo Milačić).
93. Ua.: NIN, V. évf., 247. sz., 1955. szeptember 25.
94. Ua.: ~ ~ „postscriptuma” a IV. kongresszusról: vö. 419. sz.
95. Jožef Debreceni: Mađarska književnost u Vojvodini — danas i sutra. — *Politika*, LII. évf., 1955. szeptember 16. 2127—2128. p. (melléklet).
96. Nagradeni umjetnici u 1955. godini. — *Vjesnik*, XVII. évf., 3372., 3379. és 3385. sz., 1956. január 6., 13. és 20. (A DKH díja a *Roman jednog romana*-ért).
97. S. V.: Hoću da me vole. Ervin Šinko na temu lika književnika danas. — *Vjesnik*, XVII. évf., 3614. sz., 1956. október 9., 5. p.
98. Stevo Ostojić: Zagrebački književni život. Smelo i nekonvencionalno! — *Politika*, LIII. évf., 1956. október 12. (Az induló *Literatura*-ról is).
99. V kongressz Saveza književnika Jugoslavije. — *Politika*, LV. évf., 16330—16332. sz., 1958. november 26—28.
100. Ua.: *Oslobođenje*, XVI. évf., 3881—3883. sz., 1958. november 26—28.
101. Ua.: *Borba*, XXIII. évf., 297. és 299. sz., 1958. november 26. és 28.
102. Ua.: *Slovenski poročevalec*, XIX. évf., 279. sz., 1958. november 27.
103. Ua.: *Vjesnik*, XIX. évf., 4345—4346. sz., 1958. november 27—28.
104. Ua.: *Književne novine*. IX. évf., 81. sz., 1958. december 5.
105. Ua.: ~ ~ kongresszusi felszólalásának részlete: Nekoliko riječi o riječi. (Iz diskusije na V kongressz Saveza Književnika Jugoslavije). — *Večernji vjesnik*, II. évf., 509. sz., 1958. december 3. — Vö. a felszólalás teljes szövegét: 461. sz.

III. ~ ~ IRODALMI VITÁI

1. Vita a Tizennégy nap horvát kiadásáról

106. M(arijan) M(atković): Ervin Šinko: „Četrnaest dana”. — *Hrvatsko kolo*, Zgb., I. évf., 1948., 1. sz., 163—164. p.
107. Josip Barković: Četrnaest dana. — *Djelo*, Zgb., I. évf., 1948., 2. sz., 166—169. p.

108. Ivan Dončević: Još jednom o romanu Ervina Šinka „Četrnaest dana”. — *Djelo*, I. évf., 1948., 3. sz., 240—243. p.
109. (Odgovor E. Šinka na kritiku Josipa Barkovića). — *Djelo*, I. évf., 1948., 3. sz., 243. p.
110. Novak Simić: Još jedno mišljenje o romanu Ervina Šinka. — *Republika*, IV. évf., 1948., 6. sz., 561—567. p.

2. Vita az Izvor c. folyóiratról

111. Ervin Šinko: Osvrt na zadatke časopisa „Izvor”. — *Naprijed*, Zgb., VIII. évf., 28. sz., 1950. július 7., 5. p.
112. A-n: Postaje očito. — *Izvor*, III. évf., 9. sz., 1950., 627—632. p. (Felelet ~ ~ cikkére.)
113. (szerk. cikk): Postalo je uistinu očito. (Povodom odgovora redakcije „Izvor” na članak E. Šinka). — *Naprijed*, VIII. évf., 44. sz., 1950. október 27., 5. p.

3. „Affér” ~ ~ JAZU-tagsága kapcsán

114. (a Horvát Íróegyesület és a JAZU vezetőségének egyik tagja): „Na izjavu Slavka Kolara, kao predsjednika Društva književnika Hrvatske, danu na odborskoj sjednici Društva od 11. I 1951. želio bih da dam osobnu izjavu...” (Másfél oldalas gépirat, keltezés nélkül, ~ ~ JAZU-beli hagyatékában).
115. Ervin Šinko: Upravi Društva Književnika Hrvatske. (Zagreb, 1951. április 27-i keltezésű, 5 oldalas gépirat, ~ ~ JAZU-beli hagyatékában).
116. Slavko Kolar: Pouke iz griješne prošlosti. — *Vjesnik*, XV. évf., 2741. sz., 1954. január 1.
117. Petar Šegedin, predsjednik DKH: Povodom „slučaja Slavka Kolara”. Na „Pouke iz griješne prošlosti” Slavka Kolara. — *Vjesnik*, XV. évf., 2751. sz., 1954. január 10., 5. p.
118. Upravni odbor DKH: Izjava (u vezi sa člankom S. Kolara). — *Vjesnik*, XV. évf., 2751. sz., 1954. január 10., 5. p.

4. ~ ~ és Grga Gamulin vitája

119. Grga Gamulin: Povodom jedne izložbe (Zlatka Price). — *Vjesnik*, XI. évf., 2027. sz., 1951. november 11., 3—4. p.
120. Grga Gamulin: Slučajni susreti. — *Vjesnik*, XI. évf., 2034. sz., 1951. november 18., 3. p.
121. Ervin Šinko: Varijacije o odvažnosti jednog kritičara „povodom jedne izložbe”. — *Vjesnik*, XI. évf., 2036. sz., 1951. november 20., 3. p.

122. Grgi Gamulin: Susreći koji nisu slučajni (Vatraz ~~- nek). — *Vjesnik*, XI. évf., 2038. sz., 1951. november 22., 3. p.
123. Ervin Šinko: Odgovor prof. G. Gamulinu (sic!). — *Vjesnik*, XI. évf., 2042. sz., 1951. november 26., 3. p.
124. Ervin Šinko: Odgovor profesoru (sic!) Grgi Gamulinu. — *Vjesnik*, XI. évf., 2044. sz., 1951. november 29., 4. p.
125. Ervin Šinko: Odgovor profesoru Grgi Gamulinu. — *Vjesnik*, XI. évf., 2045. sz., 1951. december 2., 3. p.
126. Ervin Šinko: Odgovor profesoru Grgi Gamulinu. — *Vjesnik*, XI. évf., 2048. sz., 1951. december 6., 5. p.
127. Ervin Šinko: Konkluzije (diskusije): — *Vjesnik*, XII. évf., 2074. sz., 1952. január 4., 4. p.

5. Vita a „Krugovi” c. folyóiratról

128. Diskusija o Krugovima. — *Vjesnik*, XII. évf., 2172. sz., 1952. április 24., 4. p. (A DKH plénumának napirendjére tett vita kivonata; a résztvevők: ~~, Stanislav Simić, Joža Horvat, Novak Simić, Marin Franičević, Vlatko Pavletić, Zvonimir Golob, Petar Šegedin.).

6. Vita ~~ Elítéltek c. drámájáról

129. B.P.F.: Premijera drame Ervina Šinka „Osuđenici”. — *Narodni list*, VIII. évf., 2281. sz., 1952. október 19., 4. p.
130. Bruno Begović: „Osuđenici” Ervina Šinka na pozornici Hrvatskog narodnog kazališta. — *Narodni list*, VIII. évf., 2292. sz., 1952. november 1., 3. p.
131. Z(latko) M(atetić): O „Osuđencima”. Diskusija o Šinkovoj drami u Društvu književnika (Mladen Škiljan, Joža Horvat, Marin Franičević, Marijan Matković, Ivan Dončević véleménye). — *Vjesnik*, XII. évf., 2374. sz., 1952. november 14., 5. p.
132. Marijan Matković: Razgovor povodom jedne premijere. — *Vjesnik*, XII. évf., 2360. sz., 1952. december 31.,
133. K(rešimir) Bt(Brant): Karakteristike Šinkove drame „Osuđenici”. — *Glas Slavonije*, XI. évf., 2401. sz., 1953. január 24., 3. p.
134. K(rešimir) Bt(Brant): „Osuđenici” na osiječkoj sceni. — *Glas Slavonije*, XI. évf., 2402. sz., 1953. január 25., 5. p.
135. I. Švarc (Ildiz Čejvan): Još o Šinkovim „Osuđencima”. — *Glas Slavonije*, XI. évf., 2408. sz., 1953. február 1., 5. p.
136. Krešimir Brant: Još jednom o Šinkovim „Osuđencima” i njihovom osiječkom prikazivanju. — *Glas Slavonije*, XI. évf., 2414. sz., 1953. február 8., 5. p.

137. I. Švarc (Idriz Čojvan): Pavle Turl ili Marija Borl? — *Glas Slavonije*, XI. évf., 2421. sz., 1953. február 15., 5. p.
138. Krešimir Brant: Zaključno o Šinkovim „Osuđennicima”. — *Glas Slavonije*, XI. évf., 2428. sz., 1953. február 22., 5. p.
139. Krešimir Brant: Jedna poredba zagrebačke i osiječke izvedbe Šinkovih „Osuđenika”. — *Glas Slavonije*, XI. évf., 2458. sz., 1953. március 31.

7. A Supek/„Pogledi” vita

140. Rudi Supek: Zašto kod nas nema borbe mišljenja? — *Pogledi* (Časopis za teoriju društvenih i privrednih nauka. Izdaje Društvo nastavnika sveučilišta, visokih škola i suradnika naučnih ustanova u Zagrebu). Zgb., 1953., 12. sz., 903—911. p.
141. Grga Gamulin: Neka pitanja i neki momenti. — *Vjesnik*, XIV. évf., 1953. december 8.
142. Žiri slikarske sekcije ULUH-a: Marginalije uz „Neka pitanja i neke momente”. — *Vjesnik*, XIV. évf., 2735. sz. 1953. december 20.
143. Ivo Režek: Povodom članka G. Gamulina. Izjava upravnog odbora ULUH-a. — *Vjesnik*, XIV. évf., 2735. sz., 1953. december 20.
144. Sa Skupštine Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti. Izvještaj Krste Hegedušića povodom članka R. Supeka u časopisu „Pogledi”. — *Borba*, XVIII. évf., 313. sz., 1953. december 20., 6. p.
143. Godišnja skupština Društva sveučilišnih nastavnika. Diskusija o časopisu „Pogledi”. — *Borba*, XVIII. évf., 313. sz., 1953. december 20., 7. p.
146. Vjekoslav Kaleb: Borba mišljenja jednih, drugih, izvjesnih i ostalih. — *Vjesnik*, XIV. évf., 2735. sz., 1953. december 20.
147. I. G.: Godišnja skupština Društva sveučilišnih nastavnika. Diskusija o „Pogledima”. — *Vjesnik*, XIV. évf., 2736. sz., 1953. december 21., 5. p.
148. Ivan Dončević: Senzacionalno otkriće o postojanju jedne terorističke organizacije u Zagrebu. — *Vjesnik*, XIV. évf., 2739. sz., 1953. december 25., 5. p.
149. Rudi Supek: Metoda koju treba javno žigosati. (Povodom izjave Krste Hegedušića u vezi s „Pogledima”). — *Naprijed*, XI. évf., 1. sz., 1954. január 1., 4. és 14. p.
150. Josip Barković: Kakvim se argumentima služi Supek, da bi izazvao „borbu mišljenja”. — *Naprijed*, XI. évf., 1. sz., 1954. január 1., 4. p.
151. Redakcija (*Naprijed*-a): (Rövid szerk. közlemény). — *Naprijed*, XI. évf., 1. sz., 1954. január 1., 4. p.

152. Dvije izjave (Ranka Marinkovića i Upravnog odbora UI.UII-u). — *Vjesnik*, XV. évf., 2740. sz., 1954. január 4., 5. p.
153. Grga Gamulin: Lice i naličje. Povodom izjave Krste Hegedušića. — *Vjesnik*, XV. évf., 2746. sz., 1954. jan. 4., 5. p.
154. Šime Vučetić: Prolazne bilješke uz prolazni članak Rudi Supeka. — *Vjesnik*, XV. évf., 1954. január 4., 2750. sz., 5. p.
155. Vjekoslav Zrnc: Manevar jednog urednika. — *Vjesnik u srijedu*, III. évf., 88. sz., 1954. január 6., 4. p.
156. Zvonimir Kulundžić: Na temu zašto kod nas nema borbe mišljenja. — *Vjesnik u srijedu*, III. évf., 1954. január 6., 88. sz., 6. p.
157. Ivan Flod: Gde je suština velike polemike? — *Glas Slavonije*, XII. évf., 2693. sz., 1954. január 6., 5. p.
158. Josip Barković: Više objektivno nego subjektivno. — *Naprijed*, XI. évf., 2. sz., 1954. január 8., 6. p.
159. Grga Gamulin: Pismo umjesto odgovora književniku J. Barkoviću. — *Naprijed*, XI. évf., 2. sz., 1954. január 8., 6—7. p.
160. Živko Vnuk: Gospodin nitko. Anonimus protiv Miroslava Krležę. — *Naprijed*, XI. évf., 2. sz., 1954. január 8., 6. és 12. p.
161. M. D. Prvi koraci. — *Narodni list*, X. évf., 2658. sz., 1954. január 10., 1. p.
162. Redakcijski kolegij „Vjesnika” i „Vjesnika u srijedu”: Povodom polemike o „borbi mišljenja”. — *Vjesnik*, XV. évf., 2752. sz., 1954. január 12., 5. p.
163. Ervin Šinko: O borbi mišljenja. — *Vjesnik*, XV. évf., 2752. sz., 1954. január 12., 5. p.
164. Djuro Plemenčić: Dvije-tri uz jedan podatak. — *Vjesnik u srijedu*, III. évf., 1954. január 13., 5. p.
165. Milan Selaković: Napomena uz članak „Manevar jednog urednika”. — *Vjesnik u srijedu*, III. évf., 1954. január 13., 5. p.
166. Josip Barković: Moramo naći izlaz iz ovih prilika! Nekoliko riječi drugu Grgi Gamulinu. — *Vjesnik u srijedu*, III. évf., 1954. január 13., 4. p.
167. Vilim Svečnjak: „Manevar jednog urednika”. — *Vjesnik u srijedu*, III. évf., 1954. január 13., 5. p.
168. Redakcijski kolegij „Vjesnika u srijedu”: Slučaj Zrnc. — *VUS*, III. évf., 1954. január 13., 4. p.
169. Rudi Supek: Radi se upravo o stilu rada. Odgovor drugu Šegedinu. — *Vjesnik u srijedu*, III. évf., 1954. jan. 13., 4. p.
170. Rudi Supek: Dvostruka neistina. — *Vjesnik*, XV. évf., 2754. sz., 1954. január 14., 5. p.
171. Veseljko Velčić (nyilatkozata). — *Vjesnik*, XV. évf., 2754. sz., 1954. január 14., 5. p.
172. Ervin Šinko: Istina. Ispravak Ervina Šinka. — *Vjesnik*, XV. évf., 2755. sz., 1954. január 15., 5. p.

173. Dojmovi iz Svicarske. — *Vjesnik*, XI. évf., 1849. sz., 1951. április 14., 2. p.
174. Intervju. — *Književni Jadran*, Split, I. évf., 1. sz., 1952. január, 5. p.
175. O slobodi i zadatku umjetnosti. Izjave (...) date na III kongresu književnika Jugoslavije održanom u Ljubljani 5–7. X 1952. — *Književni Jadran*, I. évf., 10. sz., 1952.
176. Stevo Ostojić: Ervin Šinko o „Osuđennicima”, svojoj novoj drami. — *Politika*, XLIX, évf., 14307. sz., 1952. október 12.
177. „Osuđenici” Ervina Šinka u Hrvatskom narodnom kazalištu. *Narodni list*, VIII. évf., 2281. sz., 1952. október 19., 1. p. (~ ~ rövid nyilatkozata).
178. (P): Pred premijeru nove domaće drame. Razgovor s Ervinom Šinkom o „Osuđennicima”. — *Vjesnik*, XII. évf., 2348. sz., 1952. október 19., 5. p.
179. Naši književnici o svom kongresu. — *NIN*, II. évf., 91. sz., 1952. szept. 28.
180. Anketa NIN-a: Kako gledate na problem još tešnjeg zблиžavanja i povezivanja naših kulturnih centara? (M. Djilas, R. Čolaković, A. Belić, I. Andrić, dr. F. Cviter, M. Ristić, B. Koneski, Dj. A. Kun és ~ ~ válasza.) — *NIN*, II. évf., 96. sz., 1952. november 2., 8. p.
181. O problemima mladih umjetnika. (Odgovori na pitanja uredništva (...) o unošenju kvalitetno novog u našu umjetnost, o estetičkom vaspitanju omladine, problemu malegrađanštine itd.) — *Omladinski borac*, XII. évf., 14. sz., 1953. május 22.
182. M.V.: Tri domaće drame. „Strašna sreća” E. Šinka (i drama I. Raosa i P. Senečića). — *Vjesnik*, XIV. évf., 2623. sz., 1953. augusztus 9., 5. p. (~ ~ nyilatkozata).
183. Razgovor s Ervinom Šinkom (pred izlazak *Optimista*). — *Novine mladih*, XII. évf., 7. (435.) sz., 1953. október 31., 6. p.
184. S. Saračević: 25 slučajnih razgovora. Dnevnik, roman i eseji E. Šinka. — *VUS*, II. évf., 81. sz., 1953. november 18., 4. p.
185. Miroslav Feller (az *Egy regény regényéről*). — *Vjesnik*, XIV. évf., 2737. sz., 1953. december 22.
186. D(anko) Oblak: Roman o jednom romanu. — *Borba*, XIX. évf., 1. sz., 1954. január 1–3., 8. p.
187. Dr. B. Krizman: Izjave naših književnika (M. Božića, ~ ~-a, M. Franičevića, B. Pavlovića) uoči proširenog plenuma Saveza književnika Jugoslavije. (~ ~: Teorija ne stvara umjetnost.) — *Narodni list*, X. évf., 2913. sz., 1954. november 7., 5. p.

188. (bl): Zagrebučki razgovori. Ervin Šinko: „Ne postoje stari i mladi književnici nego samo književnici...” *Novine mladih*, XIII. évf., 50. (495.) sz., 1954. december 11., 6-7. p. (S. Šimić és D. Andelinović válasza is.)
189. (M.): Ervin Šinko o pitanjima kulture i umjetnosti. Socijalizam otkriva naše duboko ljudske probleme. (A Jugoszláv Írószövetség ljubljana-i plénuma utáni int.) — *Omladinska riječ* (List narodne omladine Bosne i Hercegovine), Sarajevo, XII. évf., 458. sz., 1955. január 21., 1. és 5. p.
190. E. Šinko: Beogradski plenum označuje temeljiti napredak. — *Narodni list*, XI. évf., 3013. sz., 1955. március 6., 4. p.
191. I(van) D(ončević): Trojica nagrađenih. Razgovor sa književnicima ~~, M. Feldmanom i M. Matkovićem povodom nagrada... Društva književnika Hrvatske. — *Globus*, II. évf., 64. sz., 1955. június 4. (~~ díjazott könyvei: *Optimisti* és *Roman jednog romana*.)
192. Književni petak. Da li sam iskren? Razgovor Ervina Šinka s novosadskim književnicima. (F. Štefan, Ács Károly és Fehér F.) — *Vjesnik*, XVI. évf., 1955. december 25.
193. Anketa lista „Globus”: Pisci i čitaoci. — *Globus*, II. évf. 94. sz., 1955. december 30.
194. (Intervju) — *Dodiri*, 1956. 2. sz., 59—61. p.
195. Najzad — jugoslovenski književni časopis? — *Književne novine*, IX. évf., 1956. április 1. (A *Literatura* c. folyóiratról).
196. Stary Mladen: Hoćemo časopis koji nije „poštansko sandučće”. — *Vjesnik*, XVII. évf., 3612. sz., 1956. szeptember 7. (A *Literatura* c. folyóiratról).
197. Zagrebački književni petak. (Mišljenja ~~, Novaka Simića, Oskara Davića i dr.) — *Mladost*, II. évf., 18. sz., 1957. február 13.
198. „Što mislite o društvenoj odgovornosti naše kritike?” (Odgovor na anketu Radio Beograda) — *Literatura*, Zgb., I. évf., 1957., 3. sz., 340—341. p.
199. B.P.F.—B.Ž.: Tri razgovora (~~, O. B. Merin, Branko Rudolf). Ervin Šinko: Tražiti i dati ono prvo. — *VJS*, VI. évf., 261. sz., 1957. május 1., 6. p.
200. Nedeljne teme. Ervin Šinko: Problemi književnosti i problemi kulturne propagande. — *Večernji Vjesnik*, Zgb., I. évf., 1957. június 15., 7. p.
201. Dragoslav Adamović: Koja je ličnost ili umetničko delo na vas prevashodno uticalo i — zašto? — *NIN*, VII. évf., 340. sz., 1957. július 7., 8. p.
202. Što mislim o eseju? — *Literatura*, I. évf., 1957., 7—8. sz., 708—709. p.
203. Razgovor Ervina Šinka sa Ervinom Šinkom. — *Mladost*, Bgd., III. évf., 82. sz., 1958. május 7., 6. p.
204. Miodrag Bulatović: Naš intervju. Ervin Šinko: „Svaka istina revolucioníše ljudske svesti” — *NIN*, IX. évf., 428. sz., 1959. március 15., 10. p.

205. Miodrag Bulatović Mihallo Blečić: Anketna NIN-a: „Start i mladi”. (~~: Ne treba postavljati pitanje godina...) -- NIN, IX. évf., 428. sz., 1959. március 15., 6. p. (A. Vučo, M. Ristić, M. Bogdanović válasza is.).
206. D(ušan) P(opov): Mađarska katedra počela rad. Za šefa nove katedre na novosadskom Filozofskom fakultetu izabran književnik Ervin Šinko. — *Dnevnik*, Novi Sad, XVIII. évf., 1959. október 23.
207. I.N.: Nacionalna književnost u svjetskoj perspektivi. Razgovor s Ervinom Šinkom, šefom katedre za mađarsku književnost na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. — *Vjesnik*, 1959. november 8., 7. p.

V. ~~ HORVÁTUL MEGJELENT KÖNYVEI

208. RAZVITAK LJUDSKOG DRUŠTVA. Zgb., 1946. Ministarstvo socijalne politike, 28 p., 4°
209. SPOMENICI FAŠIZMA. Posvećeno Prvom Međunarodnom kongresu Žena antifašistkinja u Parizu. (Tart.: A fasizmus emlékművei — A fasiszta nevelés — A nő a fasiszta rendszerben — A hatalom akarása — Statisztika — Tito katonaságáról — Bosszú?). Zgb. 1946, Kultura, 32 p., 8°
210. ČETRNAEST DANA. (Ford.: Enver Čolaković). Zgb. 1947, Nakladni zavod Hrvatske, 653 p., 8°
211. ETO IDE NAŠA SILA... Uz omladinsku prugu. (Tart.: „Tudás” és tudás — „Pruga” és „prúga” — Slavonski Brod — A munka — Közlebbi ismerkedés a vasútvonallal — Az első út — Tájékozódás az ifjúság országában — Brigádtól brigádig — Pár közbeszúrt szó az irodalmi délután tanulságairól — „Brátsztvo i jedinstvo” — Lasvánál a munkaterpen — A Petőfi Sándor Rohambrigád — Ökölbe szorult kezek és egy páratlan humorisztikus siker — A tettenért történelem — „Bármit Jugoszláviáról” — Éjszakába nyúló csendes beszélgetés a magyarokkal — Interjú a Goran Kovačić nevét viselő X. zágrábi diák-brigáddal — Búcsú a Prúgától — Utóirat). Zgb. 1947., Nakladni zavod Hrvatske, 139 p., 8°
212. KNJIŽEVNE STUDIJE. (Tart.: Kulturális örökség és szocialista realizmus — Giovanni Boccaccio — Candide avagy az optimizmus — A realizmusról és naturalizmusról — Anatole France — Az erkölcsről, a szocialista humanizmusról és Makszim Gorkijról — A szabadság mítoszától a szabadság megvalósulásáig — Dráma, történelem és forradalom. — Marijan Matković: A szerkesztő jegyzete). Zgb. 1948, Nakladni zavod Hrvatske, 409 p., 8°
213. O SRAMOTNI BESRAMNIH ili Spektakularno uskrснуće oca Escobara. Marginalija uz Budimpeštanski proces. (Utó-

- íratként: Üdvözlét a harcoshnak (Károlyi Mihálynak). Zgb. 1940, Glas radu, 64 p., 8°
214. **PRIPOVIJETKE.** (Tart.: Elemér főhadnagy — András gazda — Ködben — A jó feleség — Paradicsom — Szerelem — Visszatérés — Első napom Párizsban — Georg — Ez minden — Porte de Vanves — Szeresd magad. — Utóiratként: Az író önmagáról). Zgb. 1950., Zora, Državno izdavačko poduzeće Hrvatske, 203 p., 16°
215. **ARONOVA LJUBAV.** Lirska pripovijetka. (Ford.: Enver Čolaković. — Utóiratként: Jegyzet az íróról). Zgb. 1951., Zora, Državno izdavačko poduzeće Hrvatske, 206 p., 12°
216. **SABLAST KRUŽI EVROPOM.** Članci, rasprave i predavanja 1948—1951. (Tart.: Szubjektív előszó — Hazám — Csendes szó a lármás hadjáratról — Mit gondol Kerekes János? — „Garantáltan biztos a győzelem” — Poéma a Pártról — Üzenet a jövődöbéli történetírónak — Üdvözlét a harcoshnak, Károlyi Mihálynak — Akik nem tudják, mi fán terem a szemérem — Felszólalás a jugoszláv írók második kongresszusán — Tito és mi — Az istenítélet kürtje, mely baknak a szava — Az igazság és hazugság — és a művészet — Sírkő — Rejtvények, melyek megoldódnak — Üzen május elseje — A mi haditengerészetünk — A világosságot nem lehet véka alá rejteni — Szocializmus Dzsingisz kán módszerével? — A szabad emberek egyenlősége — Üzenünk mi farkasok — Hazugságok és igazságok — A mi Titónk — Harc a naturalizmus ellen, vagy félelem az emberitől — Confiteor. — Šim.e Vučetić: Jegyzetek az íróról). Zgb. 1951., Zora, 325 p., 8°
217. **OPTIMISTI.** Roman jedne revolucije. (Ford.: Iva Adum). Zgb. 1954., Zora, 774 p., 8°
218. **ROMAN JEDNOG ROMANA.** Bilješke iz moskovskog dnevnika od 1935. do 1937. godine. Zgb. 1955., Zora, 546 p., 8°
219. **FALANGA ANTIKRISTA i drugi komentari.** (Tart.: Don Quijote útjai — Az Antikrisztus falanksza [A francia enciklopedisták] — Charles Bandelaime — A művészi alkotás és a programatikus esztétika — Széljegyzetek Krleža leszámolásáról a „tudományos esztétikával” — Mit adhat a költő? — Miroslav Krleža igazsága — Lira egy karneváli éj komédiájában [M. Krleža: *Léda*] — Miroslav Krleža műve — Töredékek nagy költője, Iszaak Emmanuilovics Babel — A véres mítosz [M. Krleža: Bankett Blitvában]). Zgb. 1957., Zora, 377 p., 8°
220. **LIK KNJIŽEVNIKA DANAS.** (Tart.: Labud Kirić: Jegyzet a könyvről — Sinkó Ervin: Az irodalmár arculata ma — Marino Zurl: Jegyzet a szerzőről). Zgb. 1957., Univerzum, 32 p., 16°
221. **SUDBONOSNA PISMA I—II.** Izbor, predgovor i portreti ličnosti ~.~. (Tart.: *I. kötet:* Előszó [Sorsdöntő levelek] — Abélard és Héloise — A száműzött üzenete [Dante] — Az

- értelem átirodozója, a csodálatos dominikánus [Campanella] — A képzelet fanatikusa [Kolumbus] — Az amerikaiak a szabadságharcban — John Brown, a jó ember — De Lespinaisse kisasszony titka — Amor intellectualis dei [Spinoza] — Ember az ablak mögött [G. Ch. Lichtenberg] — Zrínyi Péter búcsúja — „Mily szép volt az élet” [Mozart] — A wolfenbütteli könyvtáros [Lessing] — Von Kleist konklúziója — Puskin, a Kamerjunker — Az élet és halál abszurduma [Byron] — Az olümposziaknál többek [Beethoven, Goethe] — Karolina Michaelis — Birmingham egykori polgártársa [Joseph Priestley]. — II. kötet: Mihail Bakunyin köztétőltörtélete — Három névtelen levélről — Gustav Landauer, az anarchoszocialista — Rémtület [Dosztojevszkij] — „Nélküled feleslegesnek tűnök” [Szofja Andrejevna Tolsztoj] — T. H. Huxley, az istentelen — Ecce homo [Nietzsche] — Honore de Balzac el nem kezdett élete — Henry Beyle „irodalmi” levele — A tűz meglopója [Rimbaud] — A „kis emberek” [Sacco és Vanzetti] — Ave vita). Zgb. 1960., Naprijed, 356 (I. köt.) és 390 p. (II. köt.), 16°
222. PJESME U PROZI. PRIPOVIJETKE. ZAPISI. OGLEDI. (Tart.: Marijan Matković: A csodálatos kiránduló kirándulása. — Sinkó Ervin horvátul megjelent műveinek jegyzéke — Fontosabb (horvát nyelvű) irodalom ~~-ről. — Sinkó Ervin: Csodálatos kiránduló (Prózaversek, vö.: ČUDESNI IZLETNIK) — Elbeszélések (Aegidius útra kelése, Elemér főhadnagy, A dög, Utolsó beszélgetés, Előjáték) — Tanulmányok (Candide, avagy az optimizmus, Töredékek nagy költője, Iszaak Emmanuilovics Babel, Mit adhat a költő? A Szentlélek lovagja [Ady Endre], Miroslav Krleža műve, A poéta, aki mindnyájunké [M. Krleža]) — Naplójegyzetek (Suboticei három napom 1963-ban, Budapesti mozaik, Napról napra). — Marijan Matković: Megjegyzés). Zgb. 1969., Matica Hrvatska — Zora, 482 p., 8°

VI. HORVÁT NYELVŰ KÜLÖNLENYOMATOK, ELŐ- ÉS UTÓSZÓK, GYŰJTEMÉNYES KIADVÁNYOKBAN VALÓ SZEREPLÉS

223. SOCIJALNA SIGURNOST I POVIJEST SOCIJALNE POLITIKE, Klny. az *Arhiv za medicinu rada* 3. számából. Zgb. 1946., Nakladni zavod Hrvatske, 14 p.
224. CANDIDE ILI OPTIMIZAM. In: Voltaire: *Candide ili Optimizam*. Zgb. 1947., Nakladni zavod Hrvatske (Utószó: 133—156. p., 16°).
225. GIOVANNI BOCCACCIO. In: G. B.: *Novele*. Izbor iz Dekamerona. Zgb. 1948., Nakladni zavod Hrvatske (167—182. p., 16°).

220. O REALIZMU I NATURALIZMU. In: Émile Zola: *Gustava Flaubert*. Zgb. 1948., Nakladni zavod Hrvatske (92—101. p., 16°).
227. GEORG BÜCHNER. In: G. B.: *Dantonova smrt*. Zgb. 1950., Zora (102—111. p., 16°).
228. F. M. DOSTOJEVSKI. In: F. M. D.: *Bijedni ljudi i druge pripovijetke*. Zgb. 1950., Zora (555—568. p., 8°).
229. POGOVOR. In: *Pisma streljanih*. Zgb. 1950., Zora (171—172. p., 8°).
230. DRAMA, HISTORIJA I REVOLUCIJA. In: *Drama i problemi drame*. Zgb., 1951., Matica Hrvatska (230—270. p., 8°).
231. REVOLUCIONARNOST FRANCUSKIH ENCIKLOPEDIŠTA. In: *Pisma francuskih enciklopedista*. Zgb., 1951., Zora (III—XXX. p., 8°).
232. O ROZI LUXEMBURG. In: R. L.: *Pisma iz zatvora*. Zgb., 1951., Zora (71—81. p., 16°).
233. CHARLES BAUDELAIRE. In: Ch. B.: *Cvijetovi zla*. Izbor pjesama. Zgb., 1952., Zora (85—101. p., 16°).
234. ISTINA MIROSLAVA KRLEŽE. In: *Almanah Saveza književnika Jugoslavije*. Poezija. Proza 1952. Bgd., 1953., Prosveta (410—415. p., 8°).
235. ŽIVI GOETHE. In: J. W. G.: *Poezija i zbilja*. Zgb., 1953., Matica Hrvatska (7—21. p., 8°).
236. MOSKOVSKI DNEVNIK IZ GOD. 1936. Ulomak. Klny. a Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 301. könyvből. Zgb., 1954., JAZU (367—390. p., 8°).
237. VISTINATA NA MIROSLAV KRLEŽA. (Ford.: Blagoje Kerubin). In: *Almanah Saveza književnika Jugoslavije*. Poezija. Proza. 1954. (maced.). Bgd., 1954., Savez književnika Jugoslavije (478—484. p., 8°).
238. OPTIMISTI. Odlomak. In.: *Almanah Saveza književnika Jugoslavije za 1954—55. god.* Poezija, Proza. Bgd. 1955., Savez književnika Jugoslavije (313—319. p., 8°).
239. ČUDESNI IZLETNIK. (Prózaversek. Tart.: Amiben hiszel — — Bármiről szól a szavad — Bármiről szól a szavam — Mindig elképedtem — Mondják, a dalnak szárnya van — Vénülő fejemmel — Több mint tizenötezer napja — Sötét ablak — A diadalban nem a diadal — Örömöm a harcok — Ott kezdődik a költő — Te vagy a legmaibb jelen — Nem látott még — Hatan vagyok (sic!) — Adós vagyok — A szó dolga — Mindig éhes voltam — Ha nem tudnám — Úgy-e — Három királyok — Meghalni nehéz — Ringatja a nádat — Nem afféle huncut — Kigyúló lámpa). Klny. a Rad JAZU 308. könyvből. Zgb., 1955., JAZU (39—63. p., 8°).
240. O NEKIM ZAJEDNIČKIM KARAKTERISTIKAMA RAZNIH PROGRAMSKIH ESTETIKA U ODNOSU PREMA UMETNIČKOM STVARALAŠTVU. In: *Izvanredni plenum Saveza književnika Jugoslavije*. Zgb., 1955., Savez književnika Jugoslavije (76—96. p., 8°).

241. VELIKI PJESNIK FRAGMENTATA -- ISAK EMANUILOVIĆ BABELJ; USPOMENE NA ISAKA BABELJA. Odlomci iz Šinkove knjige „Roman jednog romana“. In: I. B.: *Crvena konjica*. Odesa. Bgd., 1956., Nolit (5—23. p., ill. 246—252. p., 8°).
242. NISAM SE RODIO DA BUDEM GANEF. Odlomak (iz *Romana jednog romana*). In: *Jevrejski almanah 1955—56*. Bgd., 1955—56., Savez jevrejskih opština (294—297. p., 8°).
243. VELIKI PJESNIK FRAGMENTATA... odlomak; DVIJE SESTRE. In: *Almanah Saveza književnika Jugoslavije za 1955—56. god. Poezija. Proza*. Zgb., 1958., Naprijed (380—384. és 367—369. p., 8°).
244. ČUDESNI IZLETNIK. (Tart.: Bármiről szól a szavad — Több mint tizenötezer napja — Hatan vagyok — Nem afféle huncut — Kigyúló lámpa). In: *Antologija hrvatskih pjesama u prozi*. Zgb., 1958., Matica Hrvatska (157—160. p., 8°).
245. INTELIGENCIJA I ZAJEDNICA; VOX HUMANA. Kiny-ok a *Spomenica u počast 40-godišnjice Saveza Komunističke Jugoslavije 1919—1959*. c. kiadvány II. könyvéből. Zgb., 1960., JAZU (192—200. és 429—431. p., 8°).
246. ENDRE ADY. In: E. A.: *Krv i zlato*. Novi Sad, 1961., Forum (7—11. p., 8°).
247. LIKOVI I PROBLEMI MADJARSKE KNJIŽEVNOSTI. (Tart.: Székfoglaló előadás — A magyar nemzeti irodalom fogalma — A középkori írástudók — A felvilágosodás korabeli magyar irodalom — A felvilágosodás írói --- Kazinczy Ferenc). Klny. a *Rad JAZU* 328. könyvéből. Zgb., 1962., JAZU (135—269. p., 8°).
248. TRI KNJIŽEVNE STUDIJE. (Tart.: A középkori és a humanista költészet — Janus Pannonius — Kármán József). Klny. a *Rad JAZU* 333. könyvéből. Zgb., 1963., JAZU (501—564. p., 8°).

VII. HORVÁT (ÉS MÁS DÉLSZLÁV) LAPOKBAN, FOLYÓIRATOKBAN KÖZÖLT ~ ~ ÍRÁSOK

1945

- IT 249. Na grobu Romaina Rollanda. — *Republika*, I. évf., 3. sz., 203—208. p.

1946

- E 250. Djurka pomaže Isusu. — *Republika*, II. évf., 2. sz., 173—176. p.
- R 251. Andrija prolazi kroz kuhinju (Odlomak iz romana Četrnaest dana). *Republika*, II. évf., 4—5. sz., 298—306. sz.
- IT 252. Maksim Gonki, borac proleterskog humanizma. — *Republika*, II. évf., 6. sz., 460—466. p.
- IT 253. Veliki odgojitelj (M. Gorkij). — *Vjesnik*, VI. évf., 354. sz., júníus 17., 2. p.
- E 254. Povratok. — *Ilustrirani Vjesnik*, 44. sz., júníus 23., 14—15. p.

- PP 255. Dječji dom u Justrebarskom. Iz jezive prošlosti i svijetle budućnosti. — *Vjesnik*, VI. évf., 374. sz., július 12., 2-3. p.
- PP 256. Dječji dom u Justrebarskom... (II.) — *Vjesnik*, VI. évf., 375. sz., július 13., 2. p.
- PP 257. Ljetovanje djece naroda. — *Vjesnik*, VI. évf., 429. sz., szeptember 15., 4. p.
- SZK 258. L. N. Tolstoj: Živi leš. Predstava moskovskog Državnog kazališta „Lenjinski komsomol“. — *Vjesnik*, VI. évf., 437. sz., szeptember 25., 2. p.
- SZK 259. H. Ibsen: Nora. Predstava moskovskog Državnog kazališta „Lenjinski komsomol“. — *Vjesnik*, VI. évf., 438. sz., szeptember 26., 3. p.
- SZK 260. Danas gostuje u Sarajevu moskovsko pozorište „Lenjinski Komsomol“. „Vasa Željeznova“ Maksima Gorkog. — *Sarajevski dnevnik*, Sarajevo, II. évf., 410. sz., október 24., 6. p.
- E 216. Naporučnik Elemir. — *Republika*, II. évf., 11/12. sz., 929—973. p.

1947

- IT 262. F. M. Dostojevski (Uz 125. godišnjicu rođenja). — *Vjesnik*, VII. évf., 527. sz., január 12., 4. p.
- C 263. Prva književna večer književnika-studenata. — *Vjesnik*, VII. évf., 543. sz., január 31., 3. p.
- IK 264. Umjetnost živih i umjetnost umirućih. (Osvrt na francuski časopis *La Pensse*, br. okt.—nov.—dec. 1946). — *Republika* III. évf., 2. sz., 139—141. p.
- R 265. Radost raspoložena čovjeka. Ulomak iz romana „Četrnaest dana“. — *Vjesnik*, VII. évf., 269. sz., március 2., 4. p.
- IT 266. Petőfi (sic!). *Naprijed*, V. évf., 11. sz., március 15., 4—5. p.
- IT 267. Jean Richard Bloch. — *Republika*, III. évf., 4. sz. 252—256. p.
- IK 268. Nekoliko primjedaba u vezi s jednim udžbenikom. — *Vjesnik*, VII. évf., 598. sz., április 5—6., 4. p.
- IK 269. Umjetnik i publika. — *Republika*, III. évf., 5. sz., 338—341. p.
- C 270. Majski festival narodne studentske omladine. Književno večer studenata književnika. — *Vjesnik*, VII. évf., 625. sz., május 9., 4. p.
- SZK 271. Prva predstava beogradskog Narodnog pozorišta u Zagrebu. Maksim Gonki: „Neprijatelji“. — *Vjesnik*, VII. évf., 640. sz., május 26., 4. p.
- SZK 272. Završeno je gostovanje drame beogradskog Narodnog pozorišta u Zagrebu. „Kola mudrosti — dvoja ludosti“, komedija N. A. Ostrovskoga. — *Vjesnik*, VII. évf., 644. sz., május 31., 3. p.
- IK 273. Dvije knjige Petra Šegedina (Djeca Božja. Osamljenici). — *Republika*, III. évf., 6. sz., 405—409. p.

- IK 274. Bilješka uz jednu dobru knjigu. (Sime Balen: Ljiljanci). — *Republika*, III. évf., 7—8. sz., 518—520. p.
- IT 275. O Šandoru Gergelju. — *Republika*, III. évf., 9. sz., 615—616. p.
- IT 276. Georg Lukács. *Republika*, III. évf., 9. sz., 616. p.
- PP 277. Razgovor s brigadirima zagrebačke studentske brigade „Goran Kovačić”. Odlomci iz neobjavljene zbirke reportaža ~~-a „Eto ide naša sila”. — *Ilustrirani Vjesnik*, 107. sz., szeptember 14., 7. p.
- IT 278. Candide ili optimizam. (Predgovor „Candidu”). — *Republika*, III. évf., 10. sz., 690—704. p.
- V 279. Lenjinova riječ. — *Republika*, III. évf., 11. sz., 780. p.
- V 280. Lenjinova riječ. — *Ilustrirani Vjesnik*, 115. sz., november 9., 6. p.

1948

- IT 281. Kulturna baština i socijalistički realizam. — *Hrvatsko kolo*, I. évf., 1. sz., 95—136. p.
- R 282. Aronova ljubav. Prvo poglavlje iz veće pripovijesti. — *Republika*, IV. évf., 1. sz., 22—29. p.
- IT 283. O umjetnosti (Iz predavanja održanog jednoj grupi javnih radnika). — *Vjesnik*, VIII. évf., 849. sz., január 26., 4. p.
- SZ 284. Premijera „Ruskog pitanja” Konstantina Simonova. — *Republika*, IV. évf., 2. sz., 187—189. p.
- PP 285. Pismo gospođi Romeni Rolana. — *Književne novine*, I. évf., 2. sz., februar 24., 2. p.
- SZ 286. Premijera „Ane Karenjine” u zagrebačkom kazalištu. — *Republika*, IV. évf., 3. sz., 293—297. p.
- V 287. Jedan između milijuna. — *Republika*, IV. évf., 3. sz., 235—236. p.
- R 288. 14 dana. Odlomak iz romana ~~, dobitnika III. nagrade za književnost. — *Duga*. Bgd., IV. évf., 138. sz., március 27.
- EPF 289. Od mita slobode do ostvarenja slobode. — *Republika*, IV. évf., 4. sz., 352—368. p.
- SZK 290. „Duboko korijenje.” Premijera u zagrebačkom kazalištu. — *Republika*, IV. évf., 5. sz., 470—473. p.
- SZK 291. Marginalija uz jednu diletantsku predstavu. (Konstantin Simonov: „Ruski ljudi” u zagrebačkom Malom kazalištu). — *Književne novine*, I. évf., 14. sz., május 18., 4. p.
- SZK 292. Povodom premijere drame Lavrenjova: „Za one na moru” u Hrvatskom narodnom kazalištu. — *Republika*, IV. évf., 7—8. sz., 718—724. p.
- IT 293. Realizam i naturalizam. (Bilješke uz Zolinu knjigu o Flaubertu) — *Republika*, IV. évf., 9. sz., 771—780. p.
- IK 294. Hrvatsko kolo, br. 2., travanj—lipanj 1948. — *Republika*, IV. évf., 9. sz., 799—804. p.
- E 295. Raj (I). — *Ilustrirani Vjesnik*, 168. sz., november 13., 8—9. p.

- E 296. Raj (II). — *Ilustrirani Vjesnik*, 100. sz., november 20., 6. št. 13. p.
- PP 297. Veliki datum. — *Književne novine*, I. évf., 41. sz., november 23., 2. p.
- C 298. Priredba dramskih grupa naših glavnih gradova. — *Naprijed*, VI. évf., 49. sz., december 3., 5. p.
- E 299. U magli. — *Ilustrirani Vjesnik*, 131. sz., 12. p.
- E 300. Ljubav. — *Ilustrirani Vjesnik*, 126. sz., 9. p.

1949

- PP 301. Pobjeda je zagarantovana. — *Hrvatsko kolo*, II. évf., 1. sz., 22—26. p.
- IT 302. Osvrt na pitanja morala, socijalističkog humanizma i na djelo Maksima Gorkog. — *Hrvatsko kolo*, II. évf., 1. sz., 62—106. p.
- SZK 303. Premijera „Vase Železnove”, drama Maksima Gorkog u Hrvatskom narodnom kazalištu. — *Republika*, V. évf., 1. sz., 90—92. p.
- R 304. Invalid i njegova kćerka u demonstraciji. (Odlomak iz neobjavljenog romana Optimisti). *Ilustrirani Vjesnik*, 176. sz., január 8., 7. p.
- IT 305. Drama, historija i revolucija. — *Hrvatsko kolo*, II. évf., 2—3. sz., 230—270. p.
- PP 306. Šta misli Janoš Kerekeš? — *Književne novine*, II. évf., 10. sz., március 8., 2. p.
- SZK 307. Premijera domaće drame u Hrvatskom narodnom kazalištu „Sedmorica u podrumu”, drama u tri čina od Slavka Kolara. — *Republika*, V. évf., 4. sz., 309—312. p.
- E 308. Iz Aronovih priča: Dobra supruga. — *Ilustrirani Vjesnik*, 192. sz., április 30., 10—11. p.
- V 309. Poema o Partiji. (Pjesma u prozi). — *Republika*, V. évf., 5. sz., 336—338. p.
- V 310. Poema o Partiji. — *Ilustrirani Vjesnik*, 195. sz., május 21., 5. p.
- SZK 311. Tri predstave ljubljanskog „Slovenskog narodnog gledališča” u Zagrebu. — *Republika*, V. évf., 6. sz., 485—491. p.
- C 312. Buržoaski objektivizam i partijnost. — *Književne novine*, II. évf., 24. sz., június 14., 4. p. (Referat održan 2. lipnja 1949. na konferenciji DKH).
- SZK 313. Premijera drame Mirka Božića „Povlačenje”. — *Književne novine*, II. évf., 29. sz., július 19., 2—3. p.
- SZK 314. Povodom gostovanja Jugoslovenskog dramskog pozorišta u Zagrebu. — *Republika*, V. évf., 7—8. sz., 616—625. p.
- C 315. Odgovor mladome drugu. — *Izvor*, II. évf., 7—8. sz., 446—451. p.
- SZK 316. „Sitnice”. Mala bilješka o ljetnoj pozornici u Splitu. — *Književne novine*, II. évf., 31. sz., augsztus 2., 3. p.
- IT 317. Živi Goethe. — *Republika*, V. évf., 9. sz., 672—684. p.

- PP 318. O sramoti besramnih ili spektakularno uskrnuće oca Escobaru. (Marginalije uz Budimpeštanski proces). *Republika*, V. évfolyam, 10—11. sz., 725—786. p.
- IT 319. Anatole France. Odlomak iz veće studije (Povodom 25. godišnjice smrti). — *Ilustrirani Vjesnik*, 220. sz., november 12., 14—15. p.
- PP 319a. Salut à Michel Karolyi. — *Bulletin d' Information Yougoslave*. Supplement au № 6 du 15 Novembre 1949.
- SZK 320. Dvije dramske premijere u Hrvatskom narodnom kazalištu: G. B. Shaw: „Djavalov učenik”; Moliere: „Umišljeni bolesnik”. — *Republika*, V. évf., 12. sz., 936—942. p.

1950

- SZ 321. Propaganda protiv kazališne umjetnosti. (Mirko Božić: „Povlačenje”). — *Republika*, VI. évf., 1. sz., 58. p.
- SZK 322. Smijeh slobodnih ljudi. Povodom otvaranja Kerempuhovog vedrog kazališta u Zagrebu. — *Književne novine*, III. évf., januar 27., 4. p.
- PP 323. O trubi božjeg suda, koja je jarčev rog. — *Republika*, VI. évf., 2—3. sz., 121—128. p.
- PP 324. Tito i mi. — *Naprijed*, VIII. évf., 10. sz., március 3., 5. p.
- E 325. Dobra supruga. — *Radnica*, III. évf., 12. sz., 14—15. p.
- IK 326. Zagonetke koje se odgonetaju. Povodom Rozentalove knjige „Marksistički dijalektički metod”. — *Republika*, VI. évf., 4. sz., 233—240. p.
- PP 327. Nadgrobní spomenik. — *Naprijed*, VII. évf., 15. sz., április 17., 5. p.
- PP 328. O trubi božjeg suda, koja je jarčev rog. — *Slobodna Vojvodina*, VIII. évf., 1712. sz., április 23.
- PP 329. O trubi božjeg suda, koja je jarčev rog. — *Slobodna Vojvodina*, VIII. évf., 1713. sz., április 24.
- PP 330. O trubi božjeg suda, koja je jarčev rog. — *Slobodna Vojvodina*, VIII. évf., 1714. sz., április 25.
- PP 331. O trubi božjeg suda, koja je jarčev rog. — *Borba*, XV. évf., 103. sz., április 30., 2—3. p.
- PP 332. Poruka 1. maja. — *Republika*, VI. évf., 5. sz., 257—259. p.
- PP 333. O trubi božjeg suda, koja je jarčev rog. — *Borba*, XV. évf., 105. sz., május 3., 3. p.
- IK 334. K Rozentalovi knjigi „Marksistična dijalektična metoda”. — *Vprašanja naših dni*, VI. évf., 20. sz., május 14., 311—317. p.
- PP 335. O trobenti božje sodbe, ki je kozlovski rog. — *Vprašanja naših dni*, VI. évf., 21. sz., május 21., 330—336. p.
- PP 336. Socijalizam i socijalistički humanizam znači obogaćenje i potenciranje svega onoga što je u čovjeku lijepo i ljudsko. — *Omladina*, VI. évf., 59. sz., május 21.
- IT 337. F. M. Dostojevski. — *Republika*, VI. évf., 6. sz., 373—385. p.

- PP 338. Istina Machiavelu nije više jedina istina. — *Međunarodna politika*, Bgd., I. évf., 6. sz., 9—10. p.
- PP 339. Machiavelli's Truth is no longer the only Truth. — *Review of internat. affairs*, I. évf., 6. sz., 9—10. p.
- PP 340. La vérité de Machiavel n' est plus la seule vérité. — *Revue de la politique mondiale*, I. évf., 6. sz., 9—10. p.
- PP 341. Poezija proze. (Bilješke s puta po Vojvodini). — *Književne novine*, III. évf., 30. sz., júlíus 25., 2—3. p.
- PP 342. Poezija proze. Bilješke sa puta po Vojvodini. (Odlomak). — *Hrvatska riječ*, VI. évf., 30. sz., júlíus 28.
- PP 343. Tiho i mi. — *Ilustrirani Vjesnik*, 236. sz., 5. p.
- PP 344. Najveća velesila. Povodom zasjedanja Nacionalnog komiteta Jugoslavije za obranu mira. — *Ilustrirani Vjesnik*, 257—258. sz., júlíus 29., 8. p.
- E 345. Povratak. — *Ilustrirani Vjesnik*, 266. sz., 12—13. p.
- IT 346. F. M. Dostojevski. — *Vprašanja naših dni*, VI. évf., 31. sz., júlíus 30., 487—494. p.
- PP 347. Jednakost slobode. (Bilješke s puta po Vojvodini). — *Književne novine*, III. évf., 31. sz., augusztus 1., 2—3. p.
- PP 348. Ljudi i pisci. Bilješke s puta po Vojvodini. — *Književne novine*, III. évf., 32. sz., augusztus 8., 2—3. p.
- PP 349. Povjerenje i vjera. — *Književne novine*, III. évf., 34. sz., augusztus 22., 1. p.
- PP 350. U posjeti kod naših minolovaca. — *Borba*, XV. évf., 217. sz., november 11., 2—3. p.
- PP 351. Naša ratna mornarica. — *Jugoslovenski mornar*, VI. évf., 10. sz., 337—338. p.
- PP 352. Machiavellijeva resnica ni već edina resnica. — *Vprašanja naših dni*. — VI. évf., 36. sz., november 3., 562—564. p.
- V 353. Lenjinova riječ. — *Oslobođenje*, Sarajevo, VI. évf., 1258. sz., november 7.
- E 354. Voli sebe. — *20. oktobar*, VII. évf., 312. sz., november 11.
- PP 355. Poručujemo mi vukovi. — *Književne novine*, III. évf., 48. sz., november 27., 2. p.
- C 356. Laži i istine. Marginalije uz jednu nezavršenu diskusiju. — *Republika*, VI. évf., 11—12. sz., 799—812. p.
- PP 357. Sjena narednika gospodina Trombitaša i naša mornarička podoficirska škola. — *Front*, 108. sz., december hó, 25—27. p.
- C 358. Iz riječi mladim književnicima. *Omladinski borac*, IX. évf., 20. sz., 3. p.

1951

- SZK 359. Povodom zagrebačke premijere drame Miroslava Krleže „Vučjak“. — *Književne novine*, IV. évf., 1. sz., január 2., 5—6. p.
- C 360. Laži i resnice. Marginalije ob nekončani diskusiji. — *Vprašanja naših dni*, VII. évf., 3. sz., január 21., 33—46. p.

- E 361. Mastro Andrea. (El lu kroata: Bojldar Vančuk). — *La suda stelo*, XVI. évf., 2. sz., 9—12. p.
- R 362. György Kozma. (Ulomak iz Optimista. Prev. Iva Adam). — *Republika*, VII. évf., 3. sz., 225—240. p.
- IT 363. Što je naturalizam. — *Kulturni radnik*, IV. évf., 3. sz., 140—150. p.
- IT 364. Borba protiv naturalizma ili strah od ljudskoga. — *Republika*, VII. évf., 4—5. sz., 309—326. p.
- R 365. Optimisti. (Odlomak. Prev. Mladen Leskovac). — *Letopis Matice srpske*, Novi Sad, CXXVII. évf., 5. sz., 362—369. p.
- PP 366. Naš drug Tito. — *Vjesnik*, XI. évf., 1883. sz., május 25.
- PP 366a. Tito a my. — *Hlas ľudu*, VIII. évf., 40. sz., május 25.
- IT 367. Djelo Miroslava Krleže. — *Jugoslavija*, Leto 1951., 59—64. p.
- IT 368. Miroslav Krleža and his Work. — *Yugoslavia*, Summer 1951., 59—64. p.
- IT 369. L'oeuvre de Miroslav Krleža — *Yougoslavie*, L'été 1951., 59—64. p.
- IT 370. Das Werk des Dichters Miroslav Krleža — *Jugoslawien*, Sommer 1951., 59—64. p.
- PP 371. Mirovni vašar u Varšavi (Iz knjige ~ ~ „Sablast kruži Evropom”). — *Naprijed*, VIII. évf., 43. sz., október 19., 3. p.
- PP 378. Problem mira i dostojanstvo riječi. — *Studentski list*, VII. évf., 25. (224.) sz., november 15., 2. és 6. p.
- IT 373. Gáde o Dostojevskom. — *Republika*, VII. évf., 11—12. sz., 940—941. p.
- V 374. Borac te zemlje, moj borac. — *Borba*, XVI. évf., 306. sz., december 22., 14. p.

1952

- IT 375. Revolucionarnost francuskih enciklopedista. — *Republika*, VIII. évf., 1. sz., 33—51. p.
- E 376. Mein erster Tag in Paris. — *Der Schaffende*, január 20.
- R 377. Konobar Ajzinger (Odlomak iz Optimista). — *NIN*, II. évf., 57. sz., február 3., 9. p.
- IT 378. Charles Baudelaire. — *Književne novine*, V. évf., 51. sz., március 1., 3—4. p.
- PP 379. Tito i mi. (Ulomci). — *Brodski list*, április 30.
- PP 380. Naš tovariš Tito. — *Borec*, Skopje, IV. évf., 5. sz., 129—132. p.
- PP 381. Što nije socijalizam, što nije borba za mir. — *Narodna armija*, Bgd., VIII. évf., május 1.
- R 382. Mladi Bati susreće laktáše. (Odlomak iz Optimista). — *Vjesnik*, XII. évf., 2179. sz., május 1—3.
- E 383. Dobra supruga. — *Slobodna Dalmacija*, Split, X. évf., 2269. sz., május 14.
- PP 384. Moral mira i moral rata. — *Vjesnik*, XII. évf., 2215. sz., június 8.

- PP 385. Kulturni festival vojvođanskih Mađara. — *Slobodna Vojvodina*, X. évf., júníus 27., 28., 29.
- PP 386. Marginalije uz mađarski festival. Radost i kultura u slobodnoj domovini. — *Borba*, XVII. évf., 161. sz., július 8., 5. p.
- D 387. U predstojećoj sezoni u Hrvatskom narodnom kazalištu. ~ ~: Osuđenici. Treći čin. — *Vjesnik u srijedu*, XI. évf., 2295. sz., augusztus 27., p. p.
- IT 388. Istina Miroslava Krleža. — *Republika*, VIII. évf., 9. sz., 133—144. p.
- PP 389. Sjena narednika Trombitaša i naša mornarička škola u Pulji. — *Vjesnik*, XII. évf., szeptember 9.
- PP 390. Razgovor o apolitičnosti, o malograđanskom mentalitetu i mali komentar. — *Naprijed*, IX. évf., 40. sz., szeptember 26., 1. és 4. p.
- PP 391. Razgovor o apolitičnosti, o malograđanskom mentalitetu i mali komentar. — *Partizanski radnik*, V. évf., 94. sz., október 1.
- EPF 392. Naša druga revolucija. — *Republika*, VIII. évf., 10—11. sz., 265—308. p.

1953

- EPF 393. Druga jugoslovenska revolucija. — *Republika*, IX. évf., 1. sz., 48—78. p.
- PP 394. Lenjinova revolucionarna Moskva, Staljinova imperijalistička. — *Vjesnik*, XIV. évf., 2421. sz., január 1., 13—14. p.
- PP 395. Žarište mađanske kulture u slobodnoj Vojvodini. — *Borba*, XVIII. évf., 1. sz., január 1—2., 6. p.
- EPF 396. Zemlja vođa bez vojske... Povodom godišnjice mađarske komune 1919. — *Naprijed*, X. évf., 12. sz., március 20., 5. p.
- PP 397. Saveznici smrti i smrt revolucionara. — *Naprijed*, X. évf., 16. sz., április 17., 3. p.
- SZK 398. Miroslav Krleža: „Leda”. Obnovljena predstava u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu. — *Borba*, XVIII. évf., 104. sz., április 19., 7. p.
- PP 399. Naš drug Tito. — *Slobodna Dalmacija*, XI. évf., 2558. sz., május 25.
- IV 400. Marginalije uz Krležin obračun s „naučnom estetikom”. — *Republika*, IX. évf., 7—8. sz., 551—568. p.
- MN 401. Roman jednog romana ili Bilješke iz moskovskog dnevnika od 1935. do 1937. — *Republika*, IX. évf., 9. sz., 751—770. p.
- MN 402. Roman jednog romana ili Bilješke iz moskovskog dnevnika od 1935. do 1937. — *Republika*, IX. évf., 10. sz., 840—864. p.
- MN 403. Roman jednog romana ili Bilješke iz moskovskog dnevnika od 1935. do 1937. — *Republika*, IX. évf., 11. sz., 919—943. p.
- PP 404. „S đavolom se me pogađa...” Posjet mađarskim selima Hrvatske. — *Naprijed*, X. évf., 48. sz., november 27., 4. p.

- MN 405. Roman jednog romana ili Bilješke iz moskovskog dnevnika od 1935. do 1937. — *Republika*, IX. évf., 12. sz., 1030—1054. p.

1954

- MN 406. Pred sucem. (Odlomak iz autobiografije napisane za časopis „Europe” 1935.). — *Dnevnik*, XIII. évf., 2843. sz., január 1—3.
- IT 407. O nekim zajedničkim karakteristikama raznih programatskih estetika u odnosu prema umetničkom stvaralaštvu. — *NIN*, IV. évf., 202. sz., november 14., 9. p.
- IT 408. Programskite estetiki i umetničkoto tvoreštvo. — *Nova Makedonija*, Skopje, XI. évf., 3116. sz., november 23.
- IT 409. Za neoki zaednički karakteristikiki na razni programatski estetiki vo odnos prema tvoreštvo. — *Razgledi*, november 24., 8—9. p.
- MN 410. Fantastična stvarnost. Moskva, 9. maja 1936. (Ulomak iz moskovskog dnevnika, koji će pod naslovom „Roman jednog romana” uskoro izaći u izdanju Nakladnog poduzeća „Zora”). — *Vjesnik*, XV. évf., 3032. sz., november 29., 10. p.
- IT 411. O programatski estetiki. — *Naša sodobnost*, II. évf., 11—12. sz., 999—1003. p.
- IT 412. Za neoki zaednički karakteristikiki na razni programatski estetiki vo odnos prema umetničkoto tvoreštvo. — *Sovremenost*, IV. évf., 11—12. sz., 872—893. p.
- R 413. Optimisti. — *Naši razgledi*. Ljubljana, III. évf., 23. (70.). sz., december 4., 10—11. p.

1955

- C 414. Neki misli o problemu savremenog definisanja kulture i kulturnog razvitka kao i o savremenoj književnosti. — *Omladinska riječ*, Sarajevo, XII. évf., 458. sz., január 21.
- PP 415. Apolitičnost je danas vrlo konkretan oblik političnosti. — *Tribina*, január 24.
- V 416. Borac te zemlje, moj borac. — *Glas Istre*, XII. évf., 2955. sz., július 27.
- IT 417. Veliki pjesnik fragmenata (I. E. Babelj). — *Republika*, XI. évf., 9. sz., 645—660. p.
- C 418. Književni problemi književnika. — *Vjesnik*, XVI. évf., 3308. sz., október 21., 7. p.
- C 419. O „subjektivnim” pjesnicima. Zakašnjeli postkriptum Kongresu književnika u Ohridu. — *Vjesnik*, XVI. évf., 3332. sz., november 18., 7. p. (melléklet).
- PP 420. Blagdan. — *Vjesnik*, XVI. évf., november 25., 7. p.

- V 421. Nisam jedina ... Umrijeti je teško ... (Iz većeg ciklusa „Čudesni izlasci“). — *Narodna Armija*, XI. évf., 856. sz., november 28., 8. p.
- IT 422. L'oeuvre de Miroslav Krleža. (Extrait). *Le théâtre yougoslave d'aujourd'hui*, 1955., 32. p.
- IT 423. Miroslav Krleža and his work. — *The Yugoslav theatre of today*, 1955., 40. p.

1956

- V 424. Umreti je teško ... *Borec*, VIII. évf., 1. sz., 4. p.
- V 425. Ma o čemu govorila moja riječ... Kažu, pjesma ima krila. — *Vjesnik*, XVII. évf., január 1., 19. p.
- PP 426. Tema za velikog pjesnika. — *Vjesnik*, XVII. évf., 3369. sz., január 13., 7. p.
- EPF 427. Putovi Don Qijota. — *Delo*, II. évf., 3. sz., 199—221. p.
- EPF 428. Dvije sestre. — *Republika*, XII. évf., 3. sz., 1—2. p.
- V 429. Nisam eden ... *Borec*, VIII. évf., 3. sz., 130 p.
- PP 430. Poruka prvog maja. — *Nova žena*, IX. évf., 5. sz., 1. p.
- EPF 431. Zatočenik i anđeo. — *Republika*, XII. évf., 6. sz., 14. p.
- MN 432. Jedna uspomena iz Subotice. — *Hrvatska riječ*, XII. évf., 26. sz., júlíus 6., 3. p.
- PP 433. Pariz u ljetu 1956. Iz putnih bilježaka. Marginalije uz dramu jedne civilizacije. — *Vjesnik u srijedu*, IV. évf., 219. sz., júlíus 11., 6. p.
- PP 434. Kravata Jeana Cocteaua. Pariski susreti. Iz putnih bilježaka. — *Vjesnik u srijedu*, IV. évf., júlíus 18., 220. sz., 6. p.
- PP 435. Ljevičarstvo i konformizam. — *Vjesnik u srijedu*, IV. évf., 223. sz., augusztus 8.
- IT 436. Krvavi mit. — *Delo*, II. évf., 8—9. sz., 995—1028. p.
- IT 437. Krvavi mit. — *Delo*, II. évf., 10. sz., 1195—1241. p.
- IT 438. Krvavi mit. — *Delo*, II. évf., 11. sz., 1476—1491. p.
- IT 439. Krvavi mit. — *Delo*, II. évf., 12. sz., 1659—1686. p.
- IT 440. Prvi svjetski rat u djelu Miroslava Krleže. — *Narodna Armija*, XII. évf., december 20.

1957

- IT 441. Pjesnik danas. — *Literatura*, Zgb., I. évf., 1. sz., 3—17. p.
- EPF 442. Kriza velikih nada. — *Literatura*, I. évf., 2. sz., 156—168. p.
- PP 443. In memoriam velikom radniku. — *Literatura*, I. évf., 3. sz., 279—280. p.
- EPF 444. Kriza velikih nada. — *Literatura*, I. évf., 3. sz., 281—296. p.
- IT 445. Krvavi mit. — *Delo*, III. évf., 3. sz., 481—503. p.
- EPF 446. Zatočenik i anđeo. — *Dnevnik*, XVI. évf., 3875. sz., március 17.
- EPF 447. Kriza velikih nada. — *Literatura*, I. évf., 4. sz., 363—381. p.

- IT 448. Krvavi mit. — *Delo*, III. évf., 4. sz., 684—718. p.
 IT 449. Umjetnik i publika. — *Republika*, XIII. évf., 5. sz., 338—341. p.
 IT 450. Kratka razmišljanja o iskrenosti, o subjektivnosti i o nekim pjesnicima. — *Literatura*, I. évf., 5—6. sz., 536—539. p.
 IT 451. Razgovor s posjetiocem. — *Literatura*, I. évf., 7—8. sz. 649—653. p.
 IT 452. Candide ili optimizam. — *Republika*, XIII. évf., 10. sz., 690—704. p.
 PP 453. Ovih dana... — *Vjesnik*, XVIII. évf., 3972. sz., október 13., 1. és 4. p.

1958

- PP 454. Pláton se varao. — *Borba*, XXIII. évf., 73. sz., március 16., 6. p.
 C 455. Sloboda stvaralaštva. — *Vjesnik*, XIX. évf., 4158. sz., április 21., 1. p.
 EPF 456. Ljudski dokumenti. — *Letopis Matice srpske*, CXXXIV. évf., 5. sz., 421—436. p.
 IK 457. O „Borbi za realizam” R. Volodine. — *Vjesnik*, XIX. évf., 4296. sz., novembar 30., 5. p.
 EPF 458. Put jednog čovjeka (M. Károlyi). — *Literatura*, II. évf., 10. sz., 907—937. p.
 PP 459. Rat i mir. — *Borba*, XXIII. évf., 264. sz., október 19., 10. p.
 EPF 460. Anarhosocijalist Gustav Landauer. — *Literatura*, II. évf., 11. sz., 979—1009. p.
 IT 461. Nekoliko riječi o riječi. — *Republika*, XIV. évf., 11—12. sz., 14—15. p.

1959

- EPF 462. Prelomljeni život Mihajla Bakunčina. — *Književnik*, Bgd. I. évf., 1. sz., 81—105. p.
 EPF 463. Karolina. — *Republika*, XV. évf., 1. sz., 1—4. p.
 EPF 464. Ave vita... Iz knjige „Sudbonosna pisma”, koja će izaći u izdanju izdavačkog poduzeća „Naprijed”. — *Glas rada*, Zgb., XV. évf., 1. sz., január 1., 12—13. p.
 PP 465. Milito au paco? — *La suda stelo*, XXII. évf., 1. sz., 3—5. p.
 PP 466. „Skandal” slobode. — *Vjesnik u srijedu*, VII. évf., 350. sz., január 14., 1. p.
 IK 467. O „Borbi za realizam” R. Volodine. — *Delo*, V. évf., 1—2. sz., 255—258. p.
 EPF 468. Sanjar razuma (Campanella). — *Borba*, XXIV. évf., 102. sz., május 1—3., 9. p.
 EPF 469. Karl Liebknecht i Rosa Luxemburg. — *Polet*, június 7., 393—397. p.

- EPF 470. Dobar čovjek John Brown. *Radiotelevizija*, júlíus 17.
 PP 471. Novi faktor svjetske politike. *Vjesnik u srijedu*, VII. évf., 387. sz., szeptember 30., 1. p.
 IT 472. Predavanje povodom otvaranja Katedre za mađarski jezik i književnost. — *Dnevnik*, XVIII. évf., október 25.
 IT 473. Problemi historije mađarske književnosti danas. — *Delo*, V. évf., 12. sz., 1492—1496. p.

VIII. ~ KRIKAI FOGADTATÁSA A HORVÁT (ÉS DÉLSZÁV) IRODALOMBAN

1948

474. Vö.: Vita a *Tizennégy nap* horvát kidásáról, 106—110. sz., és: 27—28. sz.

1949

475. (—) Ervin Šinko: „Književne studije”. — *Narodni list*, V. évf., 1398. sz., december 10., 2. p. — Vö.: 35. sz. is.

1950

476. (—): „Književne studije” Ervina Šinka. — *Republika*, VI. évf., 2—3. sz., 172—173. p.
 477. Slavko Kolar: O prozi Ervina Šinka (*Pripovijetke*). — *Hrvatsko kolo*, III. évf., 4. sz., 728—736. p.
 478. R. T.: Ervin Šinko: „Pripovijetke”. — *Zora*, Sarajevo, III. évf., 9. sz., 65—68. p.
 479. Srećko Diana: Ervin Šinko: *Pripovijetke*. — *Slobodna Dalmacija*, VIII. évf., 1763. sz., szeptember 30.
 480. Djuro Šnajder: *Pripovijetke* Ervina Šinka. — *Književne novine*, III. évf., 45. sz., november 7., 3. p.
 481. Dj(uro) Š(najder): Ervin Šinko: *Pripovijetke*. — *Ilustrirani Vjesnik*, 264. sz., 13. p.
 488. Ivo Vidan: Solidarnost čovjeka. Uz knjigu pripovijedaka Ervina Šinka. — *Studentski list*, VI. évf., 26. sz., november 18., 4—5. p.
 483. Aleksandar Vereš: Ervin Šinko: *Pripovijetke*. — *Izvor*, III. évf., 12. sz., 881—883. p.

1951

484. Risto Ratković: *Pripovjetke* Ervina Šinka (*Pripovijetke*). — *Letopis Matice srpske*, CXXVII. évf., 1. sz., 74—75. p.
 485. (—): Ervin Šinko: „Sablast kruži Evropom”. — *Vjesnik*, XI. évf., 2017. sz., október 28., 3. p. — Vö.: 32. sz. is.

480. A. Stefanović: Ervin Šinko: „Sablast kruži Evropom”. *Borba*, XVI. évf., 277. sz., november 18., 5. p.
487. Dj(uro) Š(najder): *Sablast kruži Evropom*. Knjuga koju treba pročitati. — *Vjesnik*, XI. évf., 2040. sz., november 24., 3. p.
- 487.a Aleksandar Vereš: *Sablast kruži Evropom*. — *Studentski list*, VII. évf., 31—32. sz., december 31.

1952

488. Dj(uro) Š(najder): Ervin Šinko: *Aronova ljubav*. — *Naprijed*, IX. évf., 5. sz., január 25., 5—6. p.
489. Vö.: Vita ~~ Elítéltek c. drámájáról, 129—139. és: 176—178. sz.
490. S(tevo) O(stojić): Drama iz života u infommbirovskoj Mađarskoj od Ervina Šinka. — *Politika*, XLIX. évf., 14271. sz., augusztus 31., 5. p.
491. —Sto— (Stevo Ostojić): Zagreb: kulturna hronika u oktobru. Nova drama E. Šinka... — *NIN*, II. évf., 96. sz., november 2., 7. p.
492. Miljenko Smoji: „Osuđenici” na splitskoj pozornici. — *Slobodna Dalmacija*, X. évf., november 11.
493. B. P.: Charles Baudelaire u našim najnovijim prijevodima. „Cvijetovi zla” (S. E. utószavával). — *Naprijed*, X. évf., 24. sz.
494. Pisma francuskih enciklopedista. — *Svedočanstva*, Bgd., I. évf., 3. sz.

1953

495. Miroslav Ševerdžija: Drama dvaju revolucionara (*Osuđenici*), *Svijet*, Zgb., I. évf., 1 sz., 17. és 19. p.
496. Izet Sabagić: Šinkovi „Osuđenici” u Plevljima. — *Revija književnosti, pozorišta, muzike, filma, likovnih umetnosti*. 3. sz., január 15., 4. p.
497. Dvije dramske premijere u čast VI. kongresa KPJ. (~~: *Osuđenici*; Bratko Kreft: *Velika puntarija*). — *Kazališne vijesti*, Zgb., III. évf., 2. sz., 1952—1953. p.

1954

498. (S.): Ervin Šinko: „Strašna sreća”. — *Narodni list*, X. évf., 2726. sz., március 31. — Vö.: 182. sz. is.
499. I(van) D(ončević): Ervin Šinko: *Strašna sreća*. — *Republika*, X. évf., 4. sz., 366. p.
500. S(lobodan) N(ovak): Ervin Šinko: *Strašna sreća*. Premijera domaće drame. — *Vjesnik*, XV. évf., 2821. sz., április 1.

501. A. Stipčević: *Strašna sreća*. *Novine mladih*, XIII. évf., 13. sz., április 3.
502. Zlatko Matetić: *Strašna sreća*. — *Vjesnik*, XV. évf., 2826. sz., április 6., 5. p.
503. Ratko Ognjen: Tragika krivnje i odgovornosti. Tri različita mišljenja o jednoj novoj domaćoj drami. (*Strašna sreća*). — VUS, III. évf., 101. sz., április 7., 6. p.
504. Božo Milačić: Konstruktor je savladao umjetnika. Tri različita mišljenja o jednoj novoj domaćoj drami. — VUS, III. évf., 101. sz., április 7., 6. p.
505. Miroslav Feller: *Strašna sreća*. Tri različita mišljenja o jednoj novoj domaćoj drami. — VUS, III. évf., 101. sz., április 7., 12. p.
506. A. Stipčević: Ervin Šinko: „*Strašna sreća*”. Nova drama na pozornici Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu. — *Glas rada*, X. évf., 15. sz., április 8., 4. p.
507. A. Stipčević: Najnovija premijera Hrvatskog narodnog kazališta. Ervin Šinko: „*Strašna sreća*”. — *Borba*, XIX. évf., 84. sz., április 10., 4. p.
508. A. Stipčević: Najnovija premijena HNK. — *Borba*, XIX. évf., 89. sz., április 15.
508. Zlatko Matetić: Četiri dramske premijere u HNK. (A *Strašna sreća*-ról is) — *Književne novine*, VII. évf., 16. sz., április 29.
510. Dubravko Jelčić: Ervin Šinko: „*Strašna sreća*”. — *Susreti*, II. évf., 6—7. sz., 560—561. p.
511. Dj(uro) Šnajder: Uskrsnuće i slom nada. Ervin Šinko: *Optimisti*. — *Vjesnik*, XV. évf., 2995. sz., október 17., 6. p. — Vö: 183. és 191. sz. is.
512. Borislav Mihajlović: Ervin Šinko: *Optimisti*. — NIN, IV. évf., 201. sz., november 7., 9. p.
513. Miloš I. Bandić: Epopeja optimista (*Optimisti*). — *Politika*, LI. évf., 1489. sz., november 26., 1127. p. (melléklet)
514. Saša Vereš: Roman jedne revolucije. (*Optimisti*). — *Narodni list*, X. évf., 2931. sz., november 28—30., 6. p.
515. Miloš I. Bandić: O dominaciji poezije i o romanu. Naš roman u 1954. godini (Az *Optimistákról* is, mint az év regényéről). *Vjesnik u srijedu*, III. évf., 139. sz., december 29., 7. p.

1955

516. N. Kust: *Optimisti*. — *Oslobođenje*, XI. évf., 2576. sz., január 8.
517. D. Dj. Kavran: *Optimisti*. — *Student*, X. évf., 6. sz., március 16.
518. Milan S(elaković): *Roman jednog romana*. — *Vjesnik*, XVI. évf., 3164. sz., május 8., 6. p. — Vö.: 96., 185—186. és 191. sz. is.

519. Saša Vereš: *Roman jednog romana*. — *Narodni list*, XI. évf., 3070. sz., május 14., 4. p.
520. B. Ž.: *Roman jednog romana*. — *Susreti*, III. évf., 6—7. sz., 524—526. p.

1958

521. Saša Vereš: *Falanga antikrista*. — *Narodni list*, XIV. évf., 3916. sz., február 12.
522. Dragan Jeremić: Teoniski anakronizam još jednom. — *Savremenik*, 4. sz., 463—467. p.
523. Predrag Palavestra: *Falanga antikrista*. — *Mladost*, III. évf., 78. sz., április 9., 7—8. p.
524. Predrag S. Perović: *Falanga antikrista*. — *Politika*, LV. évf., 16160. sz., május 11.
525. Zlatko Posavac: Ervin Šinko: *Falanga antikrista*. — *Pri-sutnosti*, Zgb., II. évf., 9. sz., 564—568. p.
526. Uz novi broj „Literature”. — *Vjesnik*, XIX., évf., 4338. sz., november 18., 5. p. — Vö.: 98. és 195—196. sz. is.

1959

527. Predrag Protić: *Falanga antikrista*. — *Korijen*- Sarajevo, V. évf., 1—2. sz., 46—51. p.
528. Milan A. Tabaković: Antimitos Ervina Šinka. — *Polja*, Novi Sad, V. évf., 38. sz., 2. p.

1960

529. Miroslav Vaupotić: Dokumenti čovjeka o ljudskom u sebi. Ervin Šinko: *Sudbonosna pisma I—II*. — *Telegram*, I. évf. 1. sz., április 30.
530. R. S.: *Sudbonosna pisma*. — *Vjesnik*, XXI. évf., 4792. sz., május 12.
531. Danilo Vučković: *Sudbonosna pisma*. — *Borba*, XXV. évf., 138. sz., június 12.
532. (—): Na marginama „Sudbonosnih pisama”. — *Narodna Armija*, XVI. évf., július 1., 7. p.
533. Milan Selaković: *Sudbonosna pisma*. — *Kulturni radnik*, 7—8. sz., 79—81. p.
534. Miloš Bandić: Pisma o ljudskoj veličini. Ervin Šinko: *Sudbonosna pisma I—II*. — *Politika*, LVII. évf., 16853. sz., augusztus 7., 16. p.
535. Brancko Peić: Pisma sa granice života i smrti. (*Sudbonosna pisma*). — *Književne novine*, XI. évf., 127. sz., szeptember 9.

536. Milan Tabaković: *Sudbonosna ptama*. — *Polja*, VI. évf., 47. sz., szeptember 30.
 537. Dalibor Cvitan: Dokumenti koji su umjetnine. (*Sudbonosna pisma*). *Republika*, XVI. évf., 10. sz., 31. p.
 538. Miroslav Vaupotić: Sudbonosni trenuci ljudskog i pjesničkog (*Sudbonosna pisma*). — *Književnik*, II. évf., 14. sz.

1967

539. (—): Umro Ervin Šinko. — *Vjesnik*, XXVII. évf., 7221. sz., március 27., 1. p.
 540. (—): In memoriam Ervin Šinko. — *Vjesnik*, XXVII. évf., 7222. sz., március 28., 6. p.
 541. D. G.: Sahranjen Ervin Šinko. — *Vjesnik*, XXVII. évf., 7223. sz., március 29., 3. p.
 542. Miroslav Egerić: Život, uman i tintenzivan. — *Borba*, XXXII. évf., 86. sz., március 30.
 543. Ivo Frangeš: Ervin Šinko, 1898—1967. — *Telegram*, VIII. évf., március 31.
 544. Ivo Frangeš: Ervinu Šinku nad grobom. — *Forum*, Zgb., VI. évf., 3—4. sz.
 545. Imre Bori: Ervin Šinko. (Prev. sa mađarskog Jožef Varga). — *Polja*, XIII. évf., 104. sz., április hó, 1—2. p.
 546. Mirko Miloradović: In memoriam Ervin Šinko. — *NIN*, XVIII. évf., 847. sz., április 2., 9. p.
 547. Georgi Stardelov: Ervin Šinko. — *Nova Makedonija*, XXIII. évf., 7349. sz., április 2.
 548. Mladen Leskovac: U spomen Ervinu Šinku. — *Politika*, LXIV. évf., 19221. sz., április 9., 513. p. (melléklet).
 549. Miroslav Vaupotić: Pjesnik revolucionarnog duha. Ervinu Šinku in memoriam. — *Republika*, XXIII. évf., 5. sz., 216. p.

N É V M U T A T Ó

A

Abélarđ, Pierre	221	Bakunjin, Mihail Alekszandro- vics	221, 462
Ács Károly	192	Balen, Šime	274
Adamović, Dragoslav	201	Balić, Božena	85
Adum, Iva	217, 362	Balzac, Honoré de	221
Ady Endre	222, 246	Bandić, Miloš I.	513, 515, 534
A-n	112	Barković, Josip	107, 109, 150, 158—159, 166
Andrić, Ivo	180	Baudelaire, Charles	219, 233, 378
Andelinović, Đanko	118		

B

Babel, Iszaak Emmanuilovics	219, 222, 241, 243, 417	Begović, Bruno	130
		Belić, Aleksandar	180
		Beethoven, Ludwig van	221

weyne, Henry (Stendhal) 221
bl 188
Blečić, Mihailo 205
Bloch, Jean-Richard 267
Boccaccio, Giovanni 212, 225
Bogdanović, Milan 205
Bori Imre 545
Bovary, René 23
Božić, Mirko 187, 313, 321
B.P. 493
B.P.F. 129, 199
Brant, Krešimir 133—134, 136,
138—139
Brown, John 221, 470
Bulatović, Miodrag 204, 205
Büchner, Georg 227
Byron, George Gordon, Lord
221
B.Ž. 199, 520

C

Campanella, Tommaso 221, 468
Cayrol, Jean 26
Cocteau, Jean 434
Cvitan, Dalibor 537
Cviter, Fran dr. 180

Č

Čolaković, Enver 210, 215
Čolaković, Rodoljub 180

D

Dante, Alighieri 221
Davičo, Oskar 197
Debreczeni József 95
D.G. 541
Diana, Srećko 479
Dončević, Ivan 108, 131, 148,
191, 499,
Dosztojevszkij, Fjodor
Mihajlovics 221, 228, 262,
337, 346, 373

Đ

Đilas, Milovan 180
Đ.Z. 22

E

Egerić, Miroslav 542

F

Fehér Ferenc 192
Feldman, Miroslav 191
Feller, Miroslav 185, 505
Flaubert, Gustave 226, 293
Flod, Ivan 157
France, Anatole 212, 319
Frangeš, Ivo 543, 544
Franičević, Marin 128, 131, 187

G

Gamulin, Grga 119—127, 141,
143
Gergely Sándor 275
Gide, André 373
Gladkov, Fjodor Vasziljevics
29
Goethe, Johann Wolfgang 221,
235, 317
Golob, Zvonimir 128
Gorkij, Makszim 212, 252—253,
260, 271, 302—303

H

Hegedušić, Krsto 144, 149, 153
Héloise 221
Horvat, Joža 128, 131
Huxley, Thomas Henry 221

I

Ibsen, Henrik 258
I.G. 147
I.N. 207

J

Jakšić, Nikola 52
J.D. 26
Jelčić, Dubravko 510
Jeličić, Živko 74
Jeremić, Dragan M. 522

K

Kaleb, Vjekoslav 146
Kármán József 248
Károlyi Mihály 213, 216, 319a,
458
Kavran, D. Dj. 517

Kuzlincey Ferenc 247
Kerubin, Blagoje 237
Kirčić, Labud 220
Kleist, Heinrich von 221
Kolar, Slavko 114, 116—118,
307, 477
Kolumbus, Kristofor 221
Koneszki, Blazse 180
Kos, Janko 72, 75
Kreft, Branko 497
Krizman, B. dr. 187
Krleža, Miroslav 160, 219, 222
234, 237, 359, 367—370, 388,
398, 400, 422—423, 440
Kulundžić, Zvonimir 156
Kun, Djordje Andrejević 180
Kust, N. 516

L

Landauer, Gustav 221, 460
Lavrenyov, Borisz Andrejevics
292
Lenin, Vlagyimir Iljics 279,
280, 353, 394
Lessing, Gotthold Ephraim 221
Leskovac, Mladen 365, 548
Lespinasse, Jullie de 221
Lichtenberg, Georg Christoph
221
Liebknecht, Karl 469
Lukács György 276
Luxemburg, Rosa 232, 469

M

M. 189
Machiavelli, Niccolo 388—340
352
Maleš, Čedo 81
Marceuc, Jean 26
Marinković, Ranko 31, 152
Marjanović, Milan 47
Matetić, Zlatko 131, 502, 509
Matković, Marijan 31, 106,
131—132, 191, 212, 222
M.D. 161
Merin, Oto Bihađli 199
Michaelis, Karolina 221, 463
Mihađlović, Borislav 512
Milačić, Božo 92, 504

Miloradović, Mirko 540
Molière (Jean Baptiste
Poquelin) 320
Moore 24
Mozart, Wolfgang Amadeus
221
M.V. 182

N

Nedeljković, Nikola 34
Nietzsche, Friedrich 221
Novak, Slobodan 78, 500

O

Oblak, Danko 186
Ognjen, Ratko 503
Ostojić, Stevo 98, 176,
490—491
Osztrovskij, Alekszandr
Nyikolajevics 272

P

P. 179
Palavestra, Predrag 523
Pannonius, Janus 248
Pavletić, Vlatko 128
Pavlović, Boro 66, 187
Peić, Branko 535
Perović, Predrag S. 524
Petőfi Sándor 266
Platón 454
Plemenčić, Djuro 164
Popov, Dušan 206
Posavac, Zlatko 525
Potrč, Ivan 69
Prca, Zlatko 119
Priestley, Joseph 221
Priselac, B. 84
Protić, Predrag 527
Puskin, Alekszandr
Szergejevics 221

R

Raos, Ivan 182
Ratković, Risto 484
Režek, Ivo 143
Rimbaud, Arthur 221
Ristić, Marko 180, 205

ROMAN, ROMAN 249
Roman Roland-né 285
Rotkovič, Radoslav 64
R.S. 530
R.T. 478
Rozental, M. 326, 334
Rudolf, Branko 199

S, Š

Shaw, Bernard 320
Spinoza, Baruch de 221
Steinitz Tibor 6
Sulhóf József 14
Šegedin, Petar 117, 128, 169,
273
Ševerdija, Miroslav 495
Šimić, Stanislav 128, 188
Škiljan, Mladen 131
Šnajder, Djuro 480—481,
487—488, 511
Štefan, Florika 192
Švarc, I. (Idriz Čejvan) 135,
137

SZ, S

Szavics György 16
Sziimonov, Konsztantyin
Mihajlovics 284, 291
Sztálin, Jozsif Visszarionovics
394
Sztardelov, Georgi 547
Sabagić, Izet 496
Sacco, Nicola 221
Saračević, S. 184
Selaković, Milan 165, 518, 533
Senečić, P. 182
Simić, Novak 110, 128, 197
Smoji, Miljenko 492
Stary, Mladen 196
Stefanović, A. 486
Stipčević, Augustin 501,
506—508

Suppek, Rudl 140 - 172
S.V. 97
Svečnjak, Vilim 167

T, Ty

Tabaković, Milan A. 528, 536
Tito, Josip Broz 209, 216, 324,
343, 366—366a, 379—380, 399
T.K. 86
Tolsztoj, Lev Nyikolajevics 258
Tolsztoj, Szofia Andrejevna
221
Tyihonov, Nyikolaj
Szemjonovics 29

V

V. 37
Vančik, Božidar 361
Vanzetti, Bartolomeo 22
Varga József 545
Vaupotić, Miroslav 529, 538,
549
Velčić, Veseljko 171
Vereš, Aleksandar (Saša) 483,
487a, 514, 519, 521
Vešović, Radonja 48
Vidan, Ivo 482
Vidmar, Tit 67
Vnuk, Živko 160
Volodina, R. 457, 467
Voltaire (Françoise Marie
Arouet) 224
Vučetić, Šime 154, 216
Vučković, Danilo 531
Vučo, Aleksandar 205

Z

Zola, Emile 226, 293
Zrínyi Péter 221
Zrnc, Vjekoslav 155, 168
Zupančić, Beno 65
Zurl, Marino 220

KÖNYVEKRŐL

**MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI
KAPCSOLATOK
NYOMÁBAN**

Káfer István: Az Egyetemi Nyomda négyszáz éve (1577—1977). — Bpest, Magyar Helikon, 1977. 247. 1.

Művelődéstörténetünknek fontos területe a könyv- és könyvtártörténet, hiszen a könyv a legkülönbözőbb ismertek hordozója és kiadása a századok folyamán mindig összefüggött az információk továbbításával. A nyomdászat kialakulása és fejlődése egyaránt szolgálta a haladó eszmék terjesztését, a szakmai ismeretek elsajátítását és a szépirodalmi művek megismerését. Talán azért fordulunk mindig fokozottabb figyelemmel egy-egy könyv felé, amely a nyomdászat történetével foglalkozik. Főleg irodalomtörténészek és művelődéstörténeti kutatók számára jelent élményt az ilyen kiadvány. A már-már alig hozzáférhető egyetemes könyvtörténettel foglalkozó és a magyar könyv történelére vonatkozó összefoglaló művek mellé most egy nagy múltú nyomda monográfiáját kapta kézhez az olvasó Káfer István tollából.

A könyv az Egyetemi Nyomda alapításának négyszázadik évfordulójára jelent meg. 400 év nagy idő egy intézmény életében, s erről a jelentős jubileumról az Egyetemi Nyomda olyan reprezentatív, nyomdatechnikailag kifogástalan kiadvánnyal emlékezett meg, amely méltó a nyomda hírnevéhez.

A szerző végigkíséri az Egyetemi Nyomda történetét a nyomda alapításától napjainkig, pontosabban 1577-től 1977-ig. Gutenberg találmánya a negyvenkétsoros biblia nyomtatása után (1455) gyorsan teret hódított Európa szerte, de kevés helyen maradt meg egy-egy műhely hosszabb ideig, különösen a reformáció korában. A XVI. század közepéig a törökök uralták Magyarország jelentős részét, s betiltották a könyvnyomtatást az egész birodalomban. Ezért nyomtatták a magyar könyveket (és más dél-európai népeket is) leginkább külföldön, főleg Bécsben és Krakókóban. Az első magyarországi nyomdák a XVI. században nem voltak még hosszúéletűek, vagy legalábbis megszakításokkal dolgoztak (pl. a szebeni nyomda 1529—1530; 1544—1552 és 1575-től ismét, vagy a brassói 1539—1594 között, a sárvári 1539—1541, majd 1600-tól újra működött, stb.). Az első folyamatosan működő nyomdák a reformáció eszméit hirdették (1550-ben Kolozsvárt, majd 1561-ben Debrecenben). Az első katolikus nyomdát Telegdi Miklós alapította Nagyszombatban.

(„Nagyszombat, Tornowa — Zumbot és Zumbothet néven került a hazai irásbeliség legrégibb emlékeibe... A szlovák *Trnava* (a latin *Tyrnavia* és a német *Tyrnau*) a városon átfolyó *Tirna* patak nevéből származik...” 6. 1.)

A nyomda történetében három nagy korszakot különít el Käfer István, amelyeket külön kisebb időszakokra tagol:

1. Telegdi Miklós nyomdája (1577—1609),
2. Az Egyetemi Nyomda nagyszombati korszaka (1648—1777),
3. Az Egyetemi Nyomda budai korszaka (1777-től).

Az első korszakot az 1577—1609-ig terjedő időszak képezi. Telegdi Miklós 1577-ben vásárolta meg a bécsi jezsuita nyomdát, és azt állította fel Nagyszombatban. 32 év alatt 67 kiadványt nyomtattak a műhelyben, amelyből 54 magyar nyelvű volt, a többi latin. Ez a tény arról tanúskodik, hogy Telegdi Miklós nyomdájának célja volt a nemzeti nyelv ápolása és a katolikus eszmék hirdetése és megerősítése mellett. Tartalmukra nézve a kiadványok egyházi tárgyú művekből álltak: hitviták, elmélkedések, de már ebben az első korszakban kiadásra kerültek a naptárak (főleg lengyel csillagászok műveinek fordítása), amelyek később hagyománnyá váltak.

Sokoldalú műveltséggel rendelkező alkalmazottjai közül Pécsi Lukács személye emelkedik ki. „A Szlavóniából az Eperjes környéki Pécsújfalun keresztül Nagyszombatba került káptalani ügyész tulajdonképpen a nyomda mindenese volt. Költő és naptárfordító, szerkesztő és korrektor, tipográfus és fametszetkészítő. Versei egyszerű, de életet sugárzó naptármegoldásai reneszánsz író-polihisztor sejtetnek”. (9. 1.) A szerző sajnálkozva állapítja meg, hogy Pécsi Lukács személyével mindezeidig alig foglalkozott az irodalomtörténet.

A könyv hasábjain felmerülnek még kutatásra, kidolgozásra érdemes témakörök is, amelyek nemcsak az irodalomtörténészek számára lehetnek érdekesek és értékesek, hanem a művelődéstörténet számára is. Megoldatlan még a híres nagyszombati kötések problémaköre is.

Az 1648—1777-ig terjedő időszak a második korszakot képezi a nyomda életében, de megkülönböztethetünk kisebb időegységeket is ezen belül (1648—1673). Telegdi Miklós halála után szünetelt a nyomda működése egy ideig. 1606-ban a bécsi béke vallásszabadságot eredményezett. Pázmány Péter, a katolikus ideológia buzgó terjesztője kiharcolta, hogy Nagyszombat 1635-ben egyetemet kapjon (először csak teológia és bölcsészet, később más karok is nyíltak). Rövid szünet után újradoszerű lett tehát a nyomda visszaállítása Nagyszombatban. Szegényes betűkészlettel kezdődött a munka, amit ügyesen pótoltak „bérbe vett” betűekkel. Kiadványai között voltak nyelvtankönyvek, egy háromnyelvű szótár (magyar—szlovák—latin), egyetemi doktori disszertációk tézisei, több vallásos társulat szabályzata és prédikációja, a jezsuita színjátszás meghívói és szereposztásai, stb. Az első és második korszak fejlődését összehasonlítva szembevetendő a számbeli fejlődés és a tartalmi differenciálódás egyaránt.

A második korszak 117 kiadványt tart nyilván, ebből 82 latin, 33 magyar és két szlovák nyelvű. (A könyv 34. oldalán sajtóhiba következtében csak 3 magyar könyv van megjelölve, de a könyv végén levő táblázatból kitűnik a tévedés).

Az Egyetemi Nyomda nagyszombati lénykedése a következő időegységekre tagolódik még: az 1674—1685 és az 1686—1711-ig terjedő időszak. Ez utóbbi időszakban rohamos fejlődés állt be a nyomda életében, „ebben a korszakban vált az egyetem és nyomdája a katolikus főúri kultúra jelentős szellemi központjává... A jezsuita ellenreformációs irodalom egybefonódott a főúri irodalommal, s a kettő együtt teremtette meg — magába olvasztva a reneszánsz örökségi elemeit — a hazai barokk kulturális hagyományát.” (52. l.) A nemzeti nyelv ápolása, a Mária kultusz és a hazai szentek tisztelete, a történelmi múlt dicsőítése tükröződik a nyomda kiadványaiban, de számos jelentős szlovák nyelvű irodalmi alkotás is napvilágot látott ezidőben.

Az Egyetemi Nyomda 1927-ben megjelent monográfiája számszerint csak 721 nyomtatványról tudott összesen 1577 és 1711 között, Käfer már 929-ről ad számot eddig az időszakig, de lehetségesnek véli még számos lappangó kiadvány létezését. Ez a számadat is bizonyítja, milyen alapos kutatómunka előzte meg a monográfia írását.

1694-ben horvát nyelvű evangéliumot nyomtattak Nagyszombatban, nem éppen megszokott ortográfiával (magyar hangrögzítési módok keverednek a horvát betűk közé): „Sveti evangeliumi, Koteremi Szvéta Czirkva Katoliczka Szlovenzko Horvaczka okolu godiscfa, po Nedelyah i Svetkeh fivéé Ziednem Kratkem Catechifmufen, za nevmetelnelyu dihafznovitem z dopufcsenim Gomnyeh. — Vu Cseske Ternave, jezero fseztzto devet defzeterom letu”. 1696-ban Canius Katekizmusában megtalálható a horvát és a szerb cirillbetűs ábécé is, amint azt a képmelléklet anyagából megtudjuk. Ezek az adatok a magyar és a délszláv kulturális kapcsolatok kezdetére utalnak, amelyeket az Egyetemi Nyomda 400 éves története folyamán kifejtett. A kezdetek elég szerények voltak: 1686-tól 1711-ig 3 szerb és 5 horvát kiadvány jelezte mindössze, egy ideig szünetelt is (főleg a cirillbetűs szláv könyvek nyomtatása), míg végül is a budai korszak idején 1795-ben a növekvő igények miatt cirillbetűs nyomdát vásárolt, a bécsi Novaković nyomda került a tulajdonába. „A felszereléssel együtt a nyomda általános privilégiumot kapott a »keleti nyelvű« könyvek megjelentetésére”. (118. l.).

A nyomda első könyvjegyzéke még a nagyszombati korszak idején jelent meg, 1710-ben. Érdekes lett volna közelebbről is megismerkedni a legrégebb magyar kiadói árjegyzékkel, pontosabb adatokat is megtudni a kiadványokról. Meg kell elégednünk azonban a katalógus számadataival: összesen 337 tételből áll, ebből: „Libri Latini 231, Libri Hungarici 67, Libri Germanici 14, Libri Slavonici 25”. (71. l.).

Már a XVII. század végén és a XVIII. század elején rézmetszőket alkalmaztak a nyomdában. Ekkor már külföld számára is dolgoztak. A nagyszombati nyomdatermékek felvették a versenyt a nagy európai műhelyekből kikerült kiadványokkal. A század közepén a barokk könyvművészet itt a csúcspontjára emelkedett.

Amikor a XVIII. század végén állami intézménnyé lett az egyetem (akárcsak a zürichi akadémiá), az Egyetemi Nyomda is válságba került. 1777-ben Mária Terézia rendelete alapján a nyomda egy részét az egyetemmel együtt Budára költöztették, egy részlege azonban továbbra is Nagyszombatban maradt („filialis”).

Typographia Regiae Universitates Budensis néven kezdődik az Egyetemi Nyomda budai korszaka, ahonnan másik városba már nem költözött, csak egyik épületből a másikba. A budai korszakot is kisebb időszakokra tagolja Käfer a monográfiában, kiemelve azokat az éveket, amikor a nyomda jelentősége emelkedett, privilégiumai bizonyos kiadványokra biztosították számára a sokrétű munkát. (1779-ben a tankönyvkiadás kizárólagos jogát ruházta rá Mária Terézia, 1795-ben a „keleti nyelvű” könyvek kiadási jogát, stb.) Valójában az Egyetemi Nyomda volt az első „állami irányítású országos tipográfia... katolikus jellege megszűnt, s a felvilágosodás korában, illetve a reformkorban az ország valamennyi nyelvén meginduló művelődési mozgalmak első nyomdájává vált”. (104. l.).

Kiadványaira jellemző, hogy eleinte szerényebb kivitelben jelentek meg, mint a nagyszombati korszakban. Legnagyobb számúak a latin nyelvű kiadványok voltak, majd német, magyar, szlovák és – ugránszerűen megnövekedett a szerb kiadványok száma: „a szerb kiadványokkal kezdődött a budai Egyetemi Nyomda részvétele a kelet-európai irodalmak felvilágosodás kori, reformkori kibontakozásában.” (116. l.) A későbbi korszakban volt egy idő, amikor a szerb nyelvű kiadványok számban felülmúlták a magyar nyelvű nyomtatványokét. Käfer a szerb művelődéstörténet hőskorának kiadványai közül felsorolja a legjelentősebbeket. Adatainak alapjául megbízható forrásokat használt, amint az kiderül a mellékelt irodalomjegyzékből, sajtóhibák mégis előfordulnak a nevek és címek átírásánál. Vitatható Rajci nagyszabású történeti munkájának megjelenési helye, mivel a mű 1795-ben hagyta el a sajtót, amikor Novaković nyomdája Budára került. Ezt a művet a jugoszláv szakirodalom* a bécsi nyomda kiadványaként tartja nyilván — megtörténhetett azonban, hogy a nyomdai munkálatokat már Magyarországon fejezték be.

Az idegen nyelvű kiadványok közül a szerző a szlovák, a bolgár, a román és a héber nyomtatványokkal foglalkozik.

A XIX. században új tipográfiai törekvésekkel találkozunk az Egyetemi Nyomda életében. A változatos és szép betűtípusok használata jellemezte már az előző korszakokat is (a Telegdi nyomda változatos új iniciálékat, nyomdaiszereket alkalmazott, ötféle latin antikva, négyféle kurzív és fraktúr betűtípusokat használt, s amikor elhasználdtak a betűk újraöntötték őket). Ugyancsak erről a törekvésről tanúskodik a nyomda 1773-ban készült mintakönyve, vagy az első budai betűminta-könyv 1814-ből. A legszebb metszésű és legváltozatosabb betűtípusokkal az 1824-es betűminta-könyvből ismerkedhetünk meg. A szerző jóvoltából számos hasonmás található a monográfiában ezekből a mintakönyvekből.

A nyomda korszerűsítése is a budai korszakban kezdődött meg. 1827-ben eladták a faszajtókat Kolozsvár, Újvidék és Bukarest nyomdái-

nak, helyettük Béceből gyorsajlítót hozattak, majd Londonból, Párizsból vassajlítót.

Technikai felkészültsége ugyan megvolt a nyomdának, a szabadságharc levére után mégis elveszítette több privilégiumát (a misekönyvek, a görögkeleti nyomtatványok kiadásának szabadalmát, stb.) Csak állami tankönyveket, hivatalos rendeleteket és vallásos kiadványokat adott ki.

A XX. század elején, pontosabban a két világháború között ismét nőtt a jelentősége és vezető szerephez jutott az Egyetemi Nyomda vállalata. Egyetemi intézményként dolgozott, anyagi eszközeivel maga rendelkezett, s ennek alapján újjászervezték a nyomdát, könyvkiadást, könyvkereskedelmet. Tankönyvek, tudományos kiadványok, bibliofil kiadványok kerültek ki a nyomdából.

A II. világháború után, 1948-ban a nyomdaipar államosítása után ismét új korszak kezdődik az Egyetemi Nyomda történetében, amely napjainkig is tart. A Nyomda „sajátos szakterülete továbbra is a rendkívül igényes műszaki tudományos könyvgyártás maradt.” Könyveken kívül nagy számú időszaki kiadványt állít elő, s nemcsak magyar nyelven, de számos idegen nyelven is dolgozik: orosz, angol, német, francia, spanyol, svéd és norvég nyelvű kiadványokat állít elő a legmodernebb nyomdatechnikával.

Röviden összefoglalva Käfer István könyvéről elmondhatjuk, hogy nagy körültekintéssel összegyűjtött adatok alapján írta meg munkáját (erről tanúskodik a könyv végén levő terjedelmes bibliográfia, ahol az érdeklődő fejezetenként megtalálja a forrásirodalmat). Talán még fontosabb eredménye a kutatónak a számos Egyetemi Nyomda-termék, amelyek az 1927-es monográfia megjelenése óta lelt fel. Az Egyetemi Nyomda kiadványainak jegyzéke majd csak egy későbbi publikációban jut el az olvasóhoz, de szerves kiegészítő része lesz ennek a jelentős műnek. Dicséretes a szerzőnek az a törekvése, hogy számos kutatásra érdemes témára hívja fel a figyelmét, mind az irodalomtörténésznek, mind a művelődéstörténeti kutatónak.

Sajnos, ünnepnemtőnek belopózott néhány sajtóhiba ebbe a nyomdatechnikai kivitelét mézve is valóban rendkívüli szép kiadványba. (Pl. 31. l. a statisztikai adatok között 33 magyar könyv helyett 3 áll, vagy a szláv nevek írásában levők, stb.)

A kiadványt gazdag képanyag egészíti ki, illusztrálva a kezdeti tipográfiai törekvésektől napjainkig a nyomda kiadványainak technikai és esztétikai fejlődését. 232 képmelléklet van a könyvben kiváló nyomdatechnikai kivitelben. A könyv kivitelezői (közül a kötet szerkesztőjének, Kőszeg Ferencnek, a tipográfia és kötésterv készítőjének Szántó Tibornak és műszaki szerkesztőjének, Nagy Andrásnak az érdemc, többek között, hogy az Egyetemi Nyomda ilyen kiváló kiadvánnyal ünnepelte meg fennállásának 400. évfordulóját.

J E G Y Z E T E K

- * Mihajlović, Georgije: Srpska bibliografija XVIII. veka. — Bgd, 1964.
Krilović, Dimitrije: Katalog Biblioteke Matice srpske I. deo. Srpske knjige. 1494—1847. — Novi Sad, 1950.
Katalog knjiga na jezicima jugoslovenskih naroda 1519—1967. — Bgd, 1973.

**WOLFGANG STEINITZ:
OSTJAKISCHE ARBEITEN**

Band I. Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten. Texte für die Neuherausgabe wissenschaftlich bearbeitet von Gert Sauer, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.

W. Steinitznek, a berlini finnugor intézet, a néprajzi intézet vezetőjének, a modern nyelvészeti csoport irányítójának, a modern német nyelv nagyszótári munkálatai vezetőjének, a finnugrisztika „nagy öregjének”, a kiváló nyelvésznek, politikusnak, az Akadémia elnökének 1967-ben bekövetkezett halálával nagy veszteség érte a finnugor népek nyelvével, szokásaival, népi irodalmával foglalkozó tudományt.

Számos finnugor tárgyú tanulmánya és könyve közül különösen értékesek az osztják nyelvre, az osztják nép költészetére vonatkozó tanulmányai, könyvei, Steinitz professzor az osztjákológia kiváló szaktekinélyévé vált, műveit illeti ismerni a kérdéssel foglalkozó kutatóknak. Az ő megállapításaihoz mérte mindenki a magáét, hivatkoztak rá, esetleg megkísérelték kiegészíteni megállapításait, vagy csak megerősíteni. Ritkán szálltak vele szembe, csak ritkán cáfolták meg a tények alapján hozott, német alaposággal ezerszer megfontolt, meggondolt következtetéseit, állításait.

Az osztjákológia körébe vágó tanulmányait a Német Demokratikus Köztársaság Tudományos Akadémiája és a Magyar Tudományos Akadémia közös kiadásában I—IV. kötetben Gert Sauer és Renata Steinitz gondozásában jelentetik meg újból, illetve a hagyatékából kiemelve. Az I. kötetben a tervek szerint osztják népköltészeti szövegeket közölnek, a II. az ehhez fűzött kommentárokat tartalmazza, a III.-ban osztják népköltészeti szövegek szerepelnek a szerző hagyatékából, a IV. kötetben pedig nyelvészeti és néprajzi magyarázatok látnak napvilágot. Mindez a szöveggondozókön kívül számos volt tanítvány, illetve munkatárs közreműködésével készül.

Az előttünk levő I. kötet ama cél érdekében íródott, hogy rekonstruálja az osztjások nyelvi múltját, történetét. Roman Jakobson erről, a sokáig orosz tudósnak tartott szerzőről, 1940 májusában Oslóból Stockholmba utaztakor, első találkozásukkor kiderítette, hogy éppen olyan hazájából üzött emigráns, mint ő, éppen olyan megszállottja tudományának, mint ő. Stockholmban a két tudós sokat vitatkozott, vitáikban részt

vett az akkor ott tartózkodó Lotz János is. A villók, megbeszélések eredménye a Lotz-féle strukturalista magyar nyelvtan, R. Jakobsen fonológija.

Steinitz emigrációs évei (1935—1946) igen termékenyeknek bizonyultak, akkor került sor pl. az osztják tanulmányokra is. A szövegeket az első kiadás elé írt szerzői bevezető szerint a Leningrádi Északi Népek Intézetének egyes hallgatóitól 1934-ben gyűjtötte, majd 1955-ben lakóhelyükön is felkereste az osztjákokat.

Eddig ismeretlen nyelvjárásokról hallunk a könyvben, itt hallunk pl. a Synja és Serkali vidéki nyelvjárásról, megismerjük fonetikai és ragozási rendszerüket, de más nyelvi megjegyzéseket is olvashatunk még az illető nyelvjárásokról. Etnológiai szempontból a folklórról, a hiedelemvilágról, és más néprajzi érdekességről kapunk képet.

Az eredeti, Tartuban kiadott, 1939-ben megjelent és most újra kiadott kötet kettős tagolású. Az I. részben nyelvtani bevezetés, az egyes nyelvjárások külön-külön történő bemutatása, majd osztják szövegek német fordítással olvashatók. A kötet végén megjegyzések szerepelnek, majd a sajtóhibák hosszú jegyzéke zárja le a kötetet. (Azért hozságszettek a sajtóhibák, mert a Stockholmban lakó szerző a Tartuban készülő mű levonatait csak egyszer nézhette át!)

Az osztják szövegek lejegyzése egyszerűsített átírásban történt, de ez nem okoz semmi nehézséget, mert az egyes fonémák tárgyalásakor pontos leírást kapunk. A fordításoknál az olvashatóság volt a szempont, nem a pontosság, szó szerinti hűség. A versek lefordítása okozott sok gondot, de így is ügyeltek a verslábak számának visszaadására.

A szövegek variánsokat is tartalmaznak. A versek, dalok éneklés után kerültek lejegyzésre, ez némileg megnehezíti a szövegek megértését. A számozott megjegyzések hivatottak a megértést megkönnyíteni.

Milyen szövegek szerepelnek a kötetben? Mesék, hiedelmek, sámanokról szóló elbeszélések, állatmesék (farkasról), dalok (medveénekek, női táncdalok, női énekek erdei szellemekről, halottak feltámadásáról, vadászokról, rénszarvasokról, hősökrol, Csapajevről, Leninről).

Nyelvi szempontból két nyelvjárás szólal meg. Mindkettő az osztják nyelv északi nyelvjárási csoportjához tartozik. A synja nyelvjárás jellemzője nominatívusban a nasalis hang elveszése, valamint a mássalhangzó-váltakozás. A serkali nyelvjárás az északi csoport legdélibb nyelvjárása. Itt a másutt meglévő *l* helyett *t*-t hallani. Egyébként a szomszédos názjami nyelvjárással azonos fonetikai szempontból, morgolójában déli vonásokat mutat.

A folklór szövegek nyelvének morfológiai képe más, mint a köznyelvieké. Eltérés tapasztalható a deklinációban, konjugációban, birtokos személyragozásban. Itt a kicsinyítő képzők gyakoribbak, más képzők szerepelnek a folklór szövegekben, mint a köznyelvben.

A könyv kiállítása példamutató. Az Akadémiai Nyomda gondos munkája dicséretre méltó.

**BÉLA KÁLMÁN:
WOGULISCHE TEXTE MIT
EINEM GLOSSAR**

Gesamemlt und bearbeitet von Béla Kálmán, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.

Kálmán Béla a vogul nyelv európai hírű és rangú specialistája. Jelen könyve is öregbíti hírnevét.

A szerző 1957-ben négyhónapos leningrádi tartózkodása idején vogul anyanyelvű személyekkel került kapcsolatba. Az eredmény a könyvben olvasható vogul nyelvi szövegek és dalok, melyek nemcsak nyelvi szempontból értékesek és figyelemre méltóak, hanem néprajzi vonatkozásukban is. Nemcsak a nyelvész, a finnugor nyelvész, hanem a néprajzi szakember is haszonnal forgathatja a szép kiállítású könyvet.

A könyv legnagyobb értéke, hogy a XX. század második felében beszélt élő vogul nyelvet regisztrálja. A szerző legnagyobb sajnálatára nem eredeti környezetben felvett szövegről van szó, nem a természetes környezetben elhangzott szó került a magnetofonszalagra. Az adatszolgáltatók ugyanis Leningrádban tanuló vogul főiskolai hallgatók voltak. 11 hallgató szólalt meg, egy docens és egy aspiráns is előadott még néhány mesét, dalt. A hallgatók a „Herzen” Pedagógiai Főiskolán orosz nyelvet tanultak. Mindnyájan kényelvűek voltak, sőt olyan is akadt az adatszolgáltatók között, aki már jobban tudott oroszul, mert évek óta nem járt otthon, vogul társaival is oroszul társalgott, nem ismerte azok nyelvjárását. (Jól tudjuk saját gyakorlatunkból, mit jelent az ilyen viszonyulás az anyanyelvhez.)

Általában kérdésekre válaszoltak az informátorok, paradigmákat példamondatokból vontak el, összefüggő szöveget adtak elő, esetleg énekeltek. Mindezt a szerző hangszalagra vette, s erről írta le aránylag hű fonetikai átírásban.

Ha vogul környezetben történhetett volna a gyűjtés, sokkal gazdagabb, változatosabb és generációs különbségeket is és egyéb különbségeket is tükröző szövegek, elbeszélések kerülhettek volna szalagra. De így, ilyen körülmények között is sok érték került felszínre, ti. a közölt szövegek egy része egy ideig többé-kevésbé ismeretlen Ob-i és Jukonda-i nyelvjárásból való. Ezekből a nyelvjárásokból szerzőnk már előbb is közölt szövegeket, de előtte senki, kivéve a cirill betűs átírás-

sul megjelentetett anyagot és szótári paradigmákat Bulandín és Vachruscva tollából.

Kálmán Béla a szövegeket magnetofonszalagra vette, hogy megörökítse a természetes beszédtempót. Megesett az is, hogy az adatközlők leírták a szöveget. Ezeknek és a hangszalagról a szerző leírásában szereplő szövegek alapján az adatközlők segítségével fordította le szerzőnk a szöveget, illetve beszélték meg a nyelvi sajátságokat oroszul.

Egy szójegyzék is csatlakozik a szövegekhez. Sajnos, eddig még nem jelent meg tudományos értékű vogul szótár. Kálmán Béla szójegyzéke sem teljes, viszont értékes azért, mert eddig ismeretlen szavakat, kifejezéseket jegyzett fel.

Az énekek, dalok melódiával kereültek szalagra, a könyvben is megtaláljuk a dallamokat. Értékes bepillantást nyújtanak a vogul népdénekebe, népzenebe, ugyanakkor metrikai és prozódiai kutatásokra is alkalmasok. A dalokat, ha valamilyen zeneszerszámmal kísérték, akkor az vagy gitár vagy balalajka volt.

A paradigmák gyűjtése példamondatokból — mint a szerző írja — elég nehezen ment. A hallgatók az orosz példamondatot nem mindig fordították le a legsikeresebben vogulra, vagy a vogul mondatok orosz gondolkozást tükröztek. Különösen nehezen kerültek elő a duális alakok, moha a szabadon előadott szövegekből nem hiányoztak. Paradigmákat az Ob és Jukonda folyók menti nyelvjárásból gyűjtött a szerző, kevesebb került elő a sygvanyelvjárásból.

Az 1957-es tartózkodás ideje a gyűjtés ideje, ellenőrzésre nem lehetett gondolni sem. Így a magánhangzók hosszúságának jelölésében bizonytalanságot érzett szerzőnk. 1966-ban egy háromhetes tartózkodás hozta meg az ellenőrzés lehetőségét, a még le nem jegyzett szövegek leírását az adatszolgáltatóval közösen, a szöveg értelmezését.

A szövegek előtt az egyes nyelvjárások jellemzését olvashatjuk, így az Ob és Jukonda folyó menti nyelvjárásokét, majd a hangtan tárgyalása következik, külön az északi (Sygva, Sosva, Ob mentiek), külön a keleti (a Jukonda folyó menti) nyelvjárásoké. Itt többször vitatkozik Steinitz nézeteivel. A névszói, igei ragozási paradigmák után következnek dialektusonként és adatszolgáltatóként a szövegek bilingvis (vogul—német) majd magyar nyelvű közlésben. Itt találjuk a megjegyzéseket is. Különösen érdekesek a szövegek közül a találókérdések, mesék, medvéénekek, tavaszénekek, szerelmi dalok, Leninnről, a kolhozról szólók, a hazáról énekeltek, mint pl. ez:

*„Dalos hazámba, mesemondó hazámba,
Ismét megérkeztem.
A fehér nyírfák susognak,
A madárcák fütyörésznek.
Amerre a sirály kacag,
Vogul ének hangzik,
Nem tűnt el, nem halt el.
Vogul ének hangzott még,
Míg népem szíve dobog,
Énekét dalolni fogja.”*

**EDIT VÉRTES:
MORPHONEMATISCHE
UNTERSUCHUNG DER
OSTJAKISCHEN
VOKALHARMONIE**

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

Hajdú Péter szerkesztette Bibliotheca Uralica sorozat 2. köteteként jelent meg Vértés Edit nagy szakmai tudással, alapossggal, sok táblázzal, szemléltető, összefoglaló ábrával gazdagon ellátott munkája az osztják nyelv magánhangzó-harmóniájáról morfonematikus vizsgálatok alapján.

Az osztják nyelv magánhangzó-harmóniájával foglalkozó tudósok (az első Castrén volt, majd Hunfalvy, Karjalainen, Paasonen, Patkanov—Fuchs, Szinnyi, Kannisto, Steinitz, Collinder, Faludi Ágota, Tereskin, Rédei, Gulya, Russkaja) álláspontját tárgyalva megállapítja szerzőnk, hogy az utóbbi négy évtizedben általában elfogadott tény, hogy az osztják nyelv keleti nyelvjárásaiban szabályos vokálharmóniával kell számolni, míg a keletiekben csak szerény nyomai találhatók.

Vértés Edit K. F. Karjalainen és H. Paasonen délosztják szövegei alapján dolgozik a statisztikát is igénybe vevő módon. Mielőtt tulajdonképpeni feladatához fogna, gondosan, alaposan megvizsgálja a fonetikai transkripciókat, az egyes jelek fonéma értékét. Így kiküszöböli a téves transkripció szülte nézeteltéréseket, azaz felállítja a magánhangzó fonémák rendszerét. Ezen előmunkálatok után vizsgálja meg az egy- és többszótagos tömorfémákat sok példa és idézet felhasználásával. Az eredmény: a tőszóban a palatális első szótag után mindig palatális második szótag következik, a veláris első szótag után veláris második jön.

A szuffixumorfémák vizsgálata során külön foglalkozik az esetvégződésekkel, a birtokos ragozás és az igeragozás végződéseivel. Itt is veláris szuffixum következik a veláris tő után és palatális a palatális tő után, tehát többnyire a végzések veláris és palatális párral rendelkeznek. Az *i* fonéma bontja meg a rendszert, mert utána palatális az illeszkedés. Vannak a Karjalainen szövegekben vegyes hangrendű szavak is, ezeket talán a téves lejegyzés szülte.

A Karjalainen-féle délosztják szövegek feldolgozása után a következő az eredmény: 90% szó vagy palatális vagy veláris, a palatális szavak száma kétszerese a velárisoknak. Az összetételek és az idegen szavak vegyes hangrendűek, az *e*, *i* hangok palatálisakká valnak, a szuffixum palatális lesz. A statisztikai feldolgozás, a táblázatok a külön-

féle átmeneteket is szemléltetők. Karjalainen osztják szótárának feldolgozása is ugyanazt az eredményt adja, mint a szövegek feldolgozása. Paasonen munkái is alátámasztoták az eredményeket. Általában a déli nyelvjárásokban van magánhangzó-harmónia, nyugatról kelet felé haladva apad, csökken a palatális többség, de még felfedezhető a keleti nyelvjárású feljegyzésekben.

Ez a szakemberek számára komoly érdeklődésre igényt tartó mű nagy nyeresége a finnugor nyelvészetnek, külön pedig az ugor népek nyelvével foglalkozó tudományágnak.

Mi, akik kissé távol állunk ettől a tudományágtól, nagyon sokat tanulhatunk a szerzőtől módszerét illetően. Az adatokra, statisztikai eredményekre épült mű nem levegőből kapott elméleteket gyártó, hanem gondos, alapos, minden leírt szót megfontolt, érzelemmentesen író, de minden szóban jelen levő tudós munkája, mely méltán sorakozik Vértés Edit eddig megjelent műveivel.

Az Akadémiai Kiadó, az Akadémiai Nyomda munkaközösségének érdeme a szép kiállítású könyv megmunkálása.

ÉTUDES FINNO-UGRIENNES

Tome XIII. Année 1976. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. Paris Librairie Klincksieck & Cie.

A kötet szerzői, Európától Amerikáig, egy kis szellemi kör tagjai, a legkülönfélébb tanulmányokkal adóznak mesterüknek, Aurelien Sauvageot-nak. Mindnyájan finnugor tudományokkal foglalkoznak. A tudomány eminens képviselői a 80. születésnapját ünneplő mesternek szentelik e kötetet. A mester ugyanis 1977. április 10-én ünnepelte meg 80. születésnapját.

A szerzők között a következő neveket találjuk: Robert Austerlitz, Mikko Korhonen, Pentti Aalto, Tarmo Kunnas, Michel Dequeker, Edgar Rajandi Eeva Kangasmaa-Mimmi, U. Baitschura, Gerhard Ganschow, Denis Creissels, Bátori István, Erdődi József, Szemerényi Oswald, Ginter Károly, Kálmán Béla stb.

A dolgozatok témái igen változatosak. A névtantól az alapnyelv és a nyelvrokonság, majd a történeti nyelvtan, illetve a kontrasztív nyelvi összehasonlítás problémáin keresztül egy rokon nyelv generatív mondatmodelljéig terjed a spektrum. Az egyes népek néprajzi és nyelvi problémáit tárgyalva a finnugor népek közül olvasunk a finnekről, az asztekről, cseremiszekekről (2 dolgozat), obiugorokról, magyarokról (4 dolgozat).

A Krónika rovatban Étienne Decauxról és Rohan Csermákról szóló megemlékezéseket találunk. Az ismertetések között többek között Aul Hakulinen, Vértes Edit, Kálmán Béla és mások munkájáról szóló kritikai megjegyzések szerepelnek. Itt értesülünk a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen folyó francia—magyar kontrasztív kutatásokról is.

A szerkesztőséghez 1976-ban eljuttatott könyvek jegyzéke zárja a kötetet. Az Akadémiai Kiadónál megjelent kötet ízléses kiállítására, a fedőlapon szereplő térkép a finnugor népek lakóhelyével, a hátapon a finnugor népek zeneszerszámai szemléltető eszköznek is megfelelnek.

AZ INTÉZET ÉLETÉBŐL

**AZ 1978/79. ÉVI
TERVMUNKÁLATOKRÓL**

Az Intézet munkája az 1978/9. évben a megállapított ütemben folyt. Az 1979. március 30-án lezárt esztendőben az egyes projektumokon végzett munkákról az alábbiakban adunk összefoglaló jelentést.

I. VAJDASÁG NÉPEI ÉS NEMZETISÉGEI MAI NYELVÉNEK VIZSGÁLATA (projektumvezetők Penavin Olga és Mikes Melánia). A projektum témái:

1. *Közmondások és szólások a jugoszláviai magyar beszédben.* A témafelelős (Penavin Olga) mintegy 5—6000 közmondást gyűjtött össze Bácska, Bánát, Baranya, Murántúl és Szerémség területéről.

2. *A jugoszláviai székelyek nyelvjárási szótára.* A témán dolgozó Penavin Olga és Matijevics Lajos kb. 2000 adatot dolgozott fel. Gyűjtésüket Székelykevény és Ivanovón végezték.

3. *Vajdaság mikrotoponímiáján* (Matijevics Lajos és Penavin Olga) folyó munka során az év folyamán elkészült az Ada község mikrotoponímiát tartalmazó könyv kézírata, amely kiadásra vár.

4. *A magyar és a szerbhorvát nyelv kontrasztív vizsgálata* c. témán a következő munkatársak dolgoztak: Mikes Melánia (témafelelős), Keck Balázs, Junger Ferenc, Cseh Szabó Márta és Bagi Ferenc. Elkészült A magyar és szerbhorvát nyelv kontrasztív nyelvtana c. sorozat ötödik füzeté, Az igei szintagma vonzatai. Folytatódtak a vizsgálatok a szórend, a szemantikai összehasonlítás és a mondatban köréből. Terepi munka: Muraszombat, Gunaras, Versec.

5. *Petőfi Sándor szerbhorvát fordításai.* A témát feldolgozó munkatárs, Sava Babić, több — ezideig lappangó — fordításszöveget tárt fel, s összehasonlítást végzett a Petőfire hatást gyakorló magyar népköltészetű termékeknek a szerb népköltéshez való kapcsolatai körében.

6. *Bácska hidronímiája* (Matijevics Lajos). A gyűjtés főleg a magyarországi térképtárakban folyt. Eddig mintegy 700 adat került feldolgozásra.

7. *A Magyar—Szerbhorvát Enciklopedikus Szótár* (témafelelős Pató Imre, munkatársak: Reffle Gyöngyi, Cseh Szabó Márta) munkafeladatain a korábbi intézeti Szerbhorvát—Magyar Szótár komputeres feldolgozását („kifordítását”) végezte a munkacsoport. Minden előirányzott munkafázis időre fejeződött be. A mágnesszalagon lévő anyag ellenőrzése április végére várható.

8. *A magyar nyelv anyanyelvként és környezetnyelvként való használat* (témafelelős Mikes Melánia, munkatársak Junger Ferenc, Reffle Gyöngyi és Molnár Csikós László) c. témán a munkacsoport a terepen 340 középiskolást kérdezett ki. A témakörből több nyilvános főiskolai és rádió-előadás hangzott el, ill. több cikk jelent meg.

9. *A mai magyar nyelvi standard Vajdaságban* (Molnár Csikós László, Lánicz Irén) c. témán tovább folyt a gyűjtés a napi- és hetilapokban, az irodalmi alkotások és fordítások szövegében, a tankönyvekben, valamint a muraszombati, verseci és lendvai iskolákban és a csantavéri felnőttek körében.

II. VAJDASÁG NÉPEINEK ÉS NEMZETISÉGEINEK IRODALMA (projektumvezető Bori Imre). Az elmúlt tervidőszakban két nagyobb témakörön dolgozott a munkacsoport: *A jugoszláviai magyar irodalmi kritika, 1920—1945.* és *A jugoszláviai magyar irodalom repertórium* és *bibliográfiája, 1928—1978.* Az egyes témák:

1. *A Kalangya-kör novellairodalma* (Utasi Csaba). A dolgozat az 1932—44. közötti korszakban vizsgálta meg Berényi János, Börcsök Erzsébet, Cziráky Imre, Herczeg János, Kende Ferenc, Kristály István, Majtényi Mihály és mások alkotásait.

2. *Börcsök Erzsébet novellái* (Gerold László). A szerző a dolgozatában rámutatott arra, hogy az író műveit a bánáti soknemzetiségű környezet s a „kisebbségi” magatartásból eredő vonások jellemzik, de ez a minősítés nem elegendő Börcsök Erzsébet valóságos írói eredményeinek mérlegeléséhez. Ezért a művészi eredményeket is számba veszi (időstruktúra, kompozíció, narráció, stílus stb.).

3. *Laták István prózája* (Bori Imre). A tanulmány az 1929. és 1944. közötti éveknél írói termésével foglalkozik a szerző három könyve alapján. Rámutat Laták írói világának legfőbb meghatározóira: az ún. „szociális irodalomhoz” való kapcsolataira, írásainak expresszionista jellegére és a lélektan hiányára.

4. *Textológiai vizsgálatok* (témafelelős Bori Imre, munkatárs Utasi Csaba). Elkészült a jugoszláviai magyar irodalmi hagyaték textológiai természetét bemutató elaborátum, amely az egyes írók hagyatékának regisztrálására és összegyűjtésére vonatkozó kérdéseket veszi számba.

5. *A két háború közötti lapok és folyóiratok folytatásos regényeinek és novelláinak bibliográfiája* (Pastyik László). A munka a jelzett periódus minden nyomdaterméket figyelembe véve foglalkozik anyagával. Mintegy 1200 irodalomtörténeti szempontból jelentős adat került lejegyzésre.

6. *A jugoszláviai magyar irodalom 1977. évi bibliográfiája* (Pastyik László). A füzet összesen húsz periodikus kiadványt dolgoz fel, valamint kb. 100 könyv adatait, amelyek a jelzett évben jelentek meg.

7. *A harmincas évek jugoszláviai magyar irodalmának prózai stílusformái* (Thomka Beáta). A tanulmány főként Szirmai Károly, Herczeg János és Majtényi Mihály műveit a nyelvi szint (szókincs, alaktan, mondat, jelentés) és a kompozíciós szint (struktúra, költői kép, szimbólumok, leírás, elbeszélés, egység) tekintetében.

III. VAJIDASÁG NÉPEINEK ÉS NEMZETISÉGEINEK FOLKLÓRJA ÉS NÉPKÖLTÉSZELETE (projektumvezető Matijevec Lajos). Az alábbi négy témán folytak a kutatások:

1. *Falvaink téli népszokásainak eltérései* (Tóth Ferenc). A kutatás és a feldolgozás befejeződött. A 150 oldalas kézirat kiadásra vár.

2. *Közép-Bánát ünnepi népszokásai* (Tóth Ferenc). A terepi gyűjtés a tervnek megfelelően folyik.

3. *Márkó királyfi alakja Szabolcski Júlia meséiben* (Sulc Magdolna). Az elmúlt időszakban a kutató komparatiztikai szempontból vizsgálta meg a begyűjtött anyagot.

4. *A jugoszláviai magyarság néprajzának tükröződése a nyelvkincsen és a proverbiumbokban* (témafelelős Pennavin Olga, munkatárs Matijevec Lajos). Pennavin Olga Szlavóniában s részben Bácskában gyűjtött anyagot munkájához. Eddig kb. 1500 adatot rögzítettek a kutatók. A munka a következő évben tovább folyik.

IV. VAJIDASÁG NÉPEINEK ÉS NEMZETISÉGEINEK IRODALMA ÉS MŰVELŐDÉSE A XIX. ÉS XX. SZÁZADBAN (projektumvezető Szei István). Témák:

1. *Bácsbodrog vármegye Történelmi Társulatának Monográfiája* (Káich Katalin). Kiegészítő kutatások folytak hazai és külföldi levéltárakban. A kb. 500 oldalas kézirat 1979. folyamán végleges formát nyer.

2. *A két világháború közti jugoszláviai magyar irodalom művelődésszociológiai alapjai* (Hornyik Miklós). A téma folyamatos feldolgozásában bizonyos nehézségek merültek fel (személycsera a kutatásban, valamint több havi szünetelés a munka végzésében az előbbieket miatt). Az eltelt időszakban az elsődleges és másodlagos irodalom begyűjtése és bibliográfiájának kiegészítése történt. Megvan a reális lehetőség a lemaradás pótlására.

V. A MAGYAR ÉS A SZERB IRODALOM PÁRHUZAMAINAK KUTATÁSA (projektumvezető Sulc Magdolna). Négy témán végezték munkájukat a kutatók:

1. *A délszláv irodalmak Heinrich Gusztáv világirodalomtörténetében* (Bori Imre). A munka során a szerző kiegészítő kutatásokat végzett a hazai és külföldi levéltárakban és könyvtárakban.

2. *Sinkó Ervin és a horvát irodalom* (Bosnyák István). Az elmúlt tervévben 120 annotáció és 380 bibliográfiai egység készült el. E mellett az 1945—1949. közötti évek horvátországi irodalmi életének szintetikus áttekintését végezte el a szerző.

3. *Kazinczy és körének viszonya Vuk Karadžichoz és Lukijan Mušickihoz* (Sulc Magdolna). A dolgozat elkészítése során a szerző kutató és gyűjtőmunkát végzett jugoszláv, osztrák és magyar levéltárakban.

4. *A magyar és a szerb romantika rétegei az európai romantika szemszögéből.* (Sulc Magdolna). A szerző a tervnek megfelelően végezte kutatásait a hazai és a külföldi levéltárakban.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

DR. BORI IMRE, EGYETEMI TANÁR ÚJVIDÉK; DR. BOSNYÁK ISTVÁN, DOCENS, ÚJVIDÉK; MGR. CSÁKY S. PIROSKA, FŐMUNKATÁRS, ÚJVIDÉK; CSEHNÉ SZABÓ MÁRTA, ASSZISZTENS, ÚJVIDÉK; GEROLD LÁSZLÓ, TANÁRSEGÉD, ÚJVIDÉK; DR. JUHÁSZ GÉZA, FŐISKOLAI TANÁR, ÚJVIDÉK; DR. PENAVIN OLGA, EGYETEMI TANÁR ÚJVIDÉK; DR. SZELI ISTVÁN, EGYETEMI TANÁR, ÚJVIDÉK; MGR. VAJDA GÁBOR, TANÁR, BÁCSTOPOLYA; DR. VESELINOVIC-SULC MAGDOLNA, TUDOMÁNYOS KUTATÓ, ÚJVIDÉK.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

<i>Bori Imre</i> : Asbóth János boszniai népköltészeti gyűjtése és a boszniai irodalom történetének vázlata	5
<i>Veselinović-Šulc Magdolna</i> : Székács József levelezése Jakov Gerčićtyel	17
<i>Juhász Géza</i> : Egy lehetséges párhuzam. Kisfaludy Károly és Jovan St. Popović szerepe a magyar, illetőleg a szerb nemzeti drámai irodalom megteremtésében	41
<i>Vajda Gábor</i> : A délkelet-európai kulturális program	49
<i>Gerold László</i> : Fülep Lajos színikritikái Deák Péter társulatának nagybescskereki előadásairól	59
<i>Csehné Szabó Márta</i> : Eszmék és motívumok Szenteleky Kornél opuszában	73
<i>Bosnyák István</i> : Alkotó értelmiség és forradalom — erkölcszozciológiai vetületben	81

BIBLIOGRÁFIA

<i>Bosnyák István</i> : Sinkó Ervin a horvát irodalomban. Bibliográfiai tájékoztató, 1945—1959	93
--	----

KÖNYVEKRŐL

<i>Csáky S. Piroska</i> : Művelődéstörténeti kapcsolatok nyomában	131
<i>Penavin Olga</i> : Wolfgang Steinitz: Ostjakische Arbeiten, Band I.	137
<i>Penavin Olga</i> : Béla Kálmán: Wogulische Texte mit einem Glossar	139
<i>Penavin Olga</i> : Edit Vértés: Morphonematische Untersuchung der ostjakischen Vokalharmonie	141
<i>Penavin Olga</i> :: Études Finno-Ougriennes. Tome XIII.	143

AZ INTÉZET ÉLETÉBŐL

<i>Szeli István</i> : Az 1978/79. évi termunkálatokról	147
--	-----

SADRŽAJ

STUDIJE

<i>Bori Imre</i> : Ašbotovo sakupljanje narodne poezije u Bosni i njegova skica bosanske istorije književnosti	5
<i>Magdalena Veselinović-Šulc</i> : Sekačevo dopisivanje sa Jakovom Gerčićem	17

<i>Juhász Géza: Jedna moguća paralela. Kisfaludyjeva i Sterijina uloga u stvaranju mađarske odnosno srpske nacionalne dramske književnosti</i>	41
<i>Vajda Gábor: Kulturni program Jugoistočne-Evrope</i>	40
<i>Gerold László: Pozorišne kritike Lajoša Filepa o predstavama Deakovog društva u Velikom Bečkereku</i>	59
<i>Cseh Szabó Márta: Ideje i motivi u Sentelekijevom opusu</i>	73
<i>Bosnyák István: Stvaralačka inteligencija i revolucija — iz aspekta sociologije morala</i>	81

BIBLIOGRAFIJA

<i>Bosnyák István: Ervin Šinko u hrvatskoj književnosti. Bibliografski informator, 1945—1959.</i>	93
---	----

PRIKAZI IZ ŽIVOTA INSTITUTA

INHALT

STUDIEN

<i>Bori Imre: Asbóths Sammeln der Volksdichtung in Bosnien und sein Entwurf der bosnischen Literaturgeschichte</i>	5
<i>Magdalena Veselinović-Šulc: Das Korrespondieren von Székács József mit Jakov Gerčić</i>	17
<i>Juhász Géza: Ein mögliche Parallele. Die Rolle von Kisfaludy Károly und Jovan St. Popović im Schaffen der ungarischen bzw. serbischen dramatischen Nationalliteratur</i>	41
<i>Vajda Gábor: Das Kulturprogramm Südosteuropas</i>	49
<i>Gerold László: Theaterkritik von Lajos Filep über die Aufführungen der Gesellschaft von Péter Deák in Grossbetschkerek</i>	59
<i>Cseh Szabó Márta: Ideen und Motive im Sentelekys Werk</i>	73
<i>Bosnyák István: Ervin Sinkó in der croatischen Literatur. Bibliographisch-soziologische Anschauungsweise</i>	81

BIBLIOGRAPHIE

<i>Bosnyák István: Ervin Sinkó in der croatischen Literatur. Bibliographische Auskünfte, 1945—1959.</i>	93
---	----

BESPRECHUNGEN

AUS DEM LEBEN DES INSTITUTS

CONTENTS

STUDIES

<i>Bori Imre: Asbóth's compilation of popular poetry in Bosnia and his outline of the Bosnian history of literature</i>	5
<i>Magdalena Veselinović-Šulc: Székács's correspondence with Jakov Gerčić</i>	17

<i>Juhász Géza</i> : A possible parallel. Kisfaludy's and Sterija's role in the creation of the Hungarian respectively Serbian national literature of drama	41
<i>Vajda Gábor</i> : The cultural program of South-East Europe	49
<i>Gerold László</i> : Theater criticism of Lajos Fülöp on the performances of Péter Deák Society in Veliki Bečkerek	59
<i>Cseh Szabó Márta</i> : Ideas and motives in Szenteleky's work	73
<i>Bosnyák István</i> : Creative intelligence and revolution — an ethical and sociological viewpoint	81

BIBLIOGRAPHY

<i>Bosnyák István</i> : Ervin Sinkó in the Croatian Literature. A bibliographical prospectus, 1945—1959.	93
--	----

REVIEWS

WORK IN THE INSTITUTE